

T.C.
BAŞBAKANLIK
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ANKARA

T.C.
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL

Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin
Bir Nakit Sosyal Yardım Programı
Geliştirilmesine Yönelik
Araştırma Projesi
Sonuç Raporu

Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım
Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi

500 Adet

ISBN: 978-975-19-4999-8

T.C.

BAŞBAKANLIK

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA

GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

ANKARA – 2010

TEL: 415 57 00 -01

WEB: www.sydgm.gov.tr

e-posta: info@sydgm.gov.tr

Baskı

SATA Reklam

Arjantin Cad. Halıcı Sok. 6/1 GOP ANKARA

Tel: 0312 468 72 82-83

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Proje Yürütücüsü

Prof. Dr. Şemsa ÖZAR

Proje Danışmanı

Prof. Dr. Ayşe BUĞRA

Proje Ekibi

Dr. Burcu YAKUT-ÇAKAR

Volkan YILMAZ

Aslı ORHON

Pınar GÜMÜŞ

Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Aziz YILDIRIM – Genel Müdür

Cemalettin ÇOĞURCU – Daire Başkanı – Proje Koordinatörü

Şebnem AVŞAR KURNAZ- Sosyal Yardım Uzmanı – Proje Yöneticisi

Proje Değerlendirme Komisyonu

Samet GÜNEŞ - Sosyal Yardım Uzmanı

Ahmet Fatih ORTAKAYA - Sosyal Yardım Uzmanı

Ersin BİÇER- Sosyal Yardım Uzmanı

Pınar YAVUZKANAT- Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı

Nazlıhan ÖZGENÇ- Sosyal Yardım Uzman Yardımcısı

Proje İzleme Komitesi

Cemalettin ÇOĞURCU – Daire Başkanı – Proje Koordinatörü

Şebnem AVŞAR KURNAZ-Sosyal Yardım Uzmanı

Samet GÜNEŞ - Sosyal Yardım Uzmanı

Ahmet Fatih ORTAKAYA - Sosyal Yardım Uzmanı

Nurhan PARLAK ŞAHİN –Planlama Uzmanı – Devlet Planlama Teşkilatı

Müsteşarlığı

Hande HACİMAHMUTOĞLU- Planlama Uzmanı – Devlet Planlama

Teşkilatı Müsteşarlığı

Önsöz

İnsanlık tarihi ile eşdeğer bir geçmişe sahip olduğunu kabul edebileceğimiz yoksulluk sorunu ve bu sorunun çözümüne yönelik gerçekleştirilen çalışmalar her zaman uluslararası gündemi meşgul etmiş olmakla birlikte, söz konusu sorun son yıllarda daha sık bir biçimde gündeme gelmeye başlamıştır. Esasen kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının bulunmaması anlamına gelen ve beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk, kadınlar için ayrıca incelenmesi gereken sorun olarak kabul edilmektedir. Zira hâlihazırda, Dünyada yoksulluk sınırının altında yaşayan 1,5 milyar kişinin %70'nin kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu rakamlar kadın yoksulluğunun küresel bir sorun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Aşırı yoksulluk içerisinde yaşayan kadınların karşı karşıya kaldığı koşullar, yoksulluğu bir kuşaktan diğerine aktaran temel araçlardan birini meydana getirmektedir. Kadınların erkeklere oranla yoksullukla karşılaşma riskinin daha yüksek olduğu bilinmektedir.

Kadınların iş gücüne katılımının az olması, eşlerini kaybetmiş ya da eşlerinden ayrılmış olan kadınların hem çocuklarına bakmak hem de çalışmak zorunda olması gibi sorunlar yoksulluk riskini arttıran önemli nedenlerdendir. Bu durumlarla karşılaşan kadınlar yoksulluğun en ciddi boyutu olan mutlak yoksulluk sınırında yaşamak zorunda kalmaktadır. Çocuklarına tek başına bakmak zorunda kalan kadınlar yoksullukları nedeniyle sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalabilmekte ve toplumsal yaşama entegre olmakta zorlanmaktadır. Çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda kalan ve düzenli gelirden mahrum olan kadınlar birçok Avrupa Birliği ülkesinde düzenli nakit yardımdan yararlanma konusunda önde gelen grubu oluşturmaktadır.

Kadınların kendilerine güvenlerinin artması, toplumdaki konumlarının güçlendirilmesi çocuklarını yetiştirmelerini olumlu yönde etkileyecektir ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkıda bulunacağına inanıyoruz. Kadınların yoksulluk nedeniyle yaşadıkları sorunları anlamak ve çözüm üretmek amacıyla yapılan bu araştırma projesi ile 3294 sayılı Kanun kapsamında yer alan

eşi vefat etmiş kadınların tahmini sayısının ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Araştırmada eşi vefat etmiş kadınlarımızla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Projenin sonuçları doğrultusunda eşi vefat etmiş kadınlarımızın yaşadığı sorunlara çözüm üretecek çeşitli öneriler sunulmuştur. Yapılan alışmalar sonucunda eşi vefat etmiş kadınların düzenli olarak sosyal yardımlardan yararlanmalarını sağlayacak yeni bir yardım programı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Söz konusu projenin hayata geçirilmesinde emeği geçen Boğaziçi Üniversite-si akademisyenlerine ve SYDGM çalışanlarına teşekkür ederim.

Hayati YAZICI
Devlet Bakanı

Sunuş

Anayasamızda devletin temel amaç ve görevleri; kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkesiyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak olarak belirlenmiştir. Bu Anayasal hükümlerle Devlet, topluma karşı sosyal yardım alanında önemli görevler üstlenmiş olup; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) bu görevin icrasında oluşturulan kurumlar arasında önemli bir işleve sahip bulunmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yürütülen sosyal yardım faaliyetleri ve proje destekleri ile yoksul kesimlerin en temel ihtiyaçlarını karşılamakta, toplumda daha adil bir gelir dağılımının oluşmasına katkıda bulunmakta, sosyal dışlanma ile mücadele etmekte ve yoksulların kendine yeterli hale gelmesine hizmet etmektedir.

Kuşkusuz, sağlıklı bir toplumsal yapının, toplumsal refah ve huzurun sağlanmasında büyük rolü olan yoksullukla mücadele, oldukça önemli ve hassas bir alandır. Bu denli önemli ve hassas bir alanda ülkenin önde gelen bir kurumu olmak ise, yürüttüğümüz faaliyetlerin değerini ve doğurduğu sonuçların tüm toplumdaki etkisini çok daha artırmaktadır. Aynı zamanda faaliyetlerimize olan kamuoyu ilgisinin de sürekli ve canlı kalmasına yol açmaktadır. Bu durum hayata geçirdiğimiz tüm proje ve faaliyetlerin etkin ve bilimsel bir temelde yürütülmesi konusunda bizleri motive etmektedir.

Bilimsel yöntemler doğrultusunda yoksulluktan en fazla etkilenen gruplardan birisi olan eşi vefat etmiş olan kadınlara yönelik bir sosyal yardım programı oluşturmak amacıyla oluşturduğumuz "Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi" Boğaziçi Üniversitesi ile işbirliği içerisinde yapılarak tamamlanmıştır.

Proje kapsamında 3294 sayılı Kanun kapsamında yer alan eşi vefat etmiş kadınların tahmini sayısının ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Yapılan çalışmalarda eşi vefat etmiş kadınlarımızla yüz yüze görüşmeler yapılarak sorunları dinlenmiştir. Projenin sonucunda eşi vefat etmiş kadınlara yönelik uygulanabilecek düzenli sosyal yardım programı da dahil olmak üzere çeşitli politika önerileri ortaya konulmuştur.

Söz konusu projenin hayata geçirilmesinde emeği geçen Boğaziçi Üniversitesi akademisyenlerine ve proje değerlendirme komisyonunda yer alan Genel Müdürlük uzmanlarına teşekkür ederim.

Aziz YILDIRIM

Genel Müdür

Rapor Önsözü

Türkiye’de, kadınlar, eşleri vefat ettiğinde yaşam standartlarının önemli ölçüde düşmesine neden olan bir gelir kaybına uğramaktadır. Bunun sonucunda ihmal edilmeyecek sayıda kadın, asgari ölçüde dahi geçimini sağlayacak bir gelirden yoksun kalmakta ve sosyal desteğe muhtaç duruma düşmektedir. Bu olgu, toplumsal yaşamımızda hüküm süren kadınlara karşı cinsiyete dayalı eşitsizlik ve ayrımcılık pratikleri kadar, çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan sorunların da tezahür ettiği alanlardan birisine işaret etmektedir.

Eşleri vefat eden kadınların yaşam standartlarının önemli ölçüde düşmesinin başta gelen nedenlerinden biri kadınların büyük çoğunluğunun ücret ya da gelir karşılığı bir işte çalışmıyor olması ya da emekli aylığına hak kazanma koşullarını yerine getirecek kadar uzun süreli çalışmamış olmalarıdır. Aile içi cinsiyet temelli iş bölümünde kadınlara maddi karşılığı olmayan ev işleri ve tüm ailenin bakımına yönelik hizmetleri yerine getirmek düşmektedir. Erkekler ev işlerini ve bakım hizmetlerini kadınlarla birlikte eşitlikçi bir anlayış içinde paylaşmadığı gibi, devlet de kadınların iş gücüne katılımını teşvik etmek üzere bu hizmetlerin hiç değilse bir bölümünü kamusal alanda karşılayacak bir düzenleme içine girmemiştir. Kamusal düzenlemelerin yokluğu ve cinsiyet temelli iş bölümünün katılığı kadınların ev dışında gelir getirici işlerde çalışmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle, eşin vefatı kadınları, genellikle çocuklarıyla birlikte, apansız bir yoksullaşma içine itebilmektedir. Hatta eşleri vasıtasıyla sosyal güvence kapsamında olan kadınların bile var olan koşullarda gelir yoksulluğuna düşme riskine karşı korunabildiğini öne sürmek olanaklı değildir. Eşleri kayıtdışı çalışan yani sosyal güvencesi olmayan kadınların durumu ise tabii ki daha vahim bir tablo sergilemektedir. Bu kesim kadın, eşleri vefat ettiğinde hem düzenli bir gelir kaynağından yoksun, hem de sosyal güvencesiz kalmaktadır. Türkiye’de kayıtdışı çalışan kesimin yüksekliği gözönüne alındığı takdirde bu durumun eşi vefat eden kadınların ve çocuklarının yaşamında ne denli acımasız sonuçlara yol açtığı tahmin edilebilir.

Bu araştırma projesi eşi vefat etmiş kadınların durumunu incelemeye ve bir nakit sosyal yardım programı geliştirmeye yönelik saptamalar yapmak ve politikalar oluşturmak amacıyla başladı. Bilindiği gibi, kamusal sosyal yardım ve destekler toplumda kemikleşmiş yapısal eşitsizliklerin üstesinden gelebilecek mekanizmalar değildir. Sosyal yardım ve destekler geçici koşullarda dezavantajlı konuma düşen kişilerin durumunu iyileştirici bir işlev görür. Üzerinde çalıştığımız olgu ise geçici olmaktan uzaktır. Bu nedenle, bu araştırma projesinde kadınların içinde bulunduğu durumu aydınlığa kavuşturmaya ve bu durumu dönüştürücü politika önerileri oluşturmaya çalışırken, yapısal sorunlara çok yönlü bir bütünsellik içinde bakmak gerekliliğini ön plana aldık. Bu bakış açısıyla oluşturduğumuz politika önerilerinin yüzeysel tezahür eden sorunların kaynağına yönelik olmasına çalıştık.

Bu araştırma projesi oluşum safhasında sadece eşi vefat etmiş kadınların durumunu anlamayı ve onlara yönelik bir nakit transferi programı geliştirmeyi hedeflemekteydi. Ancak gerek projenin ön çalışmaları, gerek saha çalışması sırasında, en az söz konusu kadınlar kadar mağdur durumda olan, medeni durumları farklı ancak yaşam koşulları benzerlik gösteren eşinden boşanmış, eşi tarafından terk edilmiş ya da eşi cezaevinde olan kadınları araştırma dışında bırakmanın doğru olmayacağı anlaşıldı. Bu nedenle, araştırma projesinin kapsamı SYDGM ile görüş birliği oluşturularak genişletildi.

İlk olarak, böyle bir araştırma projesinin gerçekleşmesini sağlayan SYDGM'ye araştırma ekibimiz adına teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, araştırmanın her aşamasında sağladıkları bilgiler, değerli eleştiri ve önerileri ile bizlere destek olan başta Strateji Geliştirme Daire Başkanı Sayın Cemalettin Coğurcu olmak üzere projeden sorumlu sosyal yardım uzmanı Sayın Şebnem Avşar Kurnaz ve proje değerlendirme komisyonuna teşekkür ederiz.

Saha araştırmasını yürüttüğümüz illerde görüşmeler yaptığımız SYDV, İŞ-KUR, SHÇEK, Valilik, Belediye ve bazı yardımlaşma vakıfları personeli ile muhtarlar bilgi ve birikimlerini bizlerle paylaştılar; katkıları bizim için son derece değerli oldu, onlara minnettarız.

Saha araştırmasının anket uygulama bölümünü büyük bir titizlikle yürüten

başta Dr. Emre Erdoğan ve Güçlü Atılđan olmak üzere tüm Infakto Research Workshop ekibine teşekkür ederiz.

Araştırmanın bulgularından hareketle oluşturduğumuz politika önerilerinin ilk versiyonunu sunduğumuz, 15 Ekim 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen atölye çalışmasına katılan ve yereldeki deneyimlerini bizlerle paylaşan SYDGM alışanları ve SYDV müdürlerine değerli katkıları için teşekkrlermizi sunarız.

Boğaziçi Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Gülay Barbarosoğlu'nun idari ve mali konularda bize verdiği destek proje süresince çalışmalarımızı büyük ölçüde kolaylaştırdı, kendisine minnettarız.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu şemsiyesi altında sürdürdüğümüz bu araştırma projesi dolayısıyla Prof. Dr. Ayşe Buğra şahsında Forum yönetimine teşekkrlermizi sunarız.

Bu araştırma bir ekip çalışmasıyla gerçekleşti. Sosyal Politika Forumu'ndan Volkan Yılmaz, Aslı Orhon, Pınar Gümüş, Fırat Kurt özverili, titiz ve yetkin katkılarıyla zevkli bir grup çalışması içinde olmamızı sağladılar. Ayrıca Ekonomi Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Buray Erus tahmin hesaplarında bizlere destek oldu. Sonsuz teşekkrlere.

Elinizdeki bu araştırma raporunu mümkün kılan tabii ki en başta bize evlerini ve yaşamlarının en özel anlarını aan kadınlar oldu. Onlara çok şey borçluyuz. Dileriz bu rapor bize anlatılanları laykiyle değerlendirmiştir.

Prof. Dr. şemsa zar
Boğaziçi Üniversitesi
Ekonomi Bölümü

Dr. Burcu Yakut-akar
Boğaziçi Üniversitesi
Sosyal Politika Forumu

1.	Giriş	19
2.	Kuramsal çerçeve	21
2.1.	Refah rejimleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği.....	21
2.1.	Yapabilirlik yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği	24
3.	Türkiye’de kadınların aile ve toplum içindeki konumları.....	31
3.1.	Evlilik/boşanma ve aile ilişkileri	31
3.2.	Cinsiyet temelli iş bölümü	33
3.3.	Kadınların ücretli/gelir getirici işlerde çalışması	35
4.	Araştırma yöntemleri.....	37
4.1.	Niceliksel saha çalışması.....	38
4.1.1.	Örneklem seçimi	38
4.1.2.	MERNIS verilerinin değerlendirilmesi.....	40
4.1.3.	Araştırma örnekleminin özellikleri.....	49
4.2.	Niteliksel saha çalışması	52
5.	Eşi vefat etmiş/eşinden boşanmış kadınların durumu, sorun alanları ve beklentileri	56
5.1.	Temel ihtiyaçların karşılanması.....	56
5.2.	Enformel destek mekanizmaları.....	60
5.3.	Gelir/borç durumu.....	64
5.4.	Barınma sorunu	82
5.5.	Çocuklarla ilgili sorunlar	85
5.6.	Çevre baskısı, “namus” meselesi.....	87
5.7.	Şiddet görme, terk edilme	89
5.8.	Kadınların çalışması önündeki engeller, çalıştıkları işler, aradıkları işler	93
5.9.	Meslek edindirme kursları	103
5.10.	Psikolojik ve sağlık sorunları	103
5.11.	Kadınların devletten talep ve beklentileri.....	105

6.	Sosyal ve ekonomik politikaların uygulayıcısı kurumlar.....	108
6.1.	Özel olarak kadınlara yönelik yardım ve hizmetlerin varlığı.....	108
6.2.	Sosyal yardım kurumlarının hedef gruplara ulaşım yolları	110
6.3.	Kurumlar arası işbirliği.....	113
6.4.	Yardımların istismar edildiği kanısının yaygınlığı	116
6.5.	Yardım programlarında yapılması önerilen değişiklikler.....	118
7.	Eşi vefat etmiş/eşinden boşanmış kadınlara yönelik sosyal destek program ve politikaları	119
7.1.	Ülke örnekleri	120
7.2.	Türkiye'ye özgü sosyal destek politika önerileri	128
7.2.1.	Eşi vefat etmiş/boşanmış olan kadınlara yönelik politikalar	131
7.2.1.1.	Nakit desteği.....	131
7.2.1.2.	Sağlık hizmetlerine erişim.....	132
7.2.1.3.	Yiyecek, yakacak desteği.....	132
7.2.1.4.	Barınma desteği	132
7.2.1.5.	Çocuklara yönelik destekler	133
7.2.1.6.	Hukuki destek.....	133
7.2.2.	Kuruma yönelik politikalar.....	133
7.2.2.1.	Hedef gruba zamanında ulaşım sorunlarına ilişkin politikalar	133
7.2.2.2.	Kurum içi cinsiyet eşitliği eğitimi verilmesi	134
7.2.2.3.	Personel seçimi	134
7.2.2.4.	Hedef gruba karşı muamele.....	134
7.2.2.5.	Desteklerin verilmesinde mütevellî heyetlerinin rolü	134
7.2.3.	Kurumlararası işbirliğine yönelik politikalar	135
7.2.3.1.	Millî Eğitim Müdürlüğü ve Kredi ve Yurtlar Kurumu.....	135
7.2.3.2.	TOKİ.....	135
7.2.3.3.	Elektrik ve su işletmeleri.....	135
7.2.3.4.	Sığınma evleri.....	136
7.2.3.5.	Psikolojik destek veren kurumlar	136
7.2.3.6.	Barolar	136
7.2.3.7.	Çocuk/hasta/yaşlı/engelli bakım hizmetleri veren kurumlar	136
7.2.3.8.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.....	137
7.2.3.9.	İŞKUR.....	137
7.2.3.10.	Tüm kamu kurum ve kuruluşları	137
7.2.3.11.	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	138
EK 1 – Soru Formu		139
EK 2 – Görüşme Listesi		153
Kaynakça		155

Tablo Listesi

Tablo 1.	Yaş gruplarına ve cinsiyete göre kentsel ve kırsal alanda işgücüne katılım oranları (2006, yüzde).....	36
Tablo 2.	Türkiye’de nüfus dağılımı	39
Tablo 3.	PPS yöntemi ile seçilen ilçe sayısı.....	40
Tablo 4.	MERNIS verilerinin sosyal güvence kapsamına göre dağılımı (SOYBIS Sorgulaması)	41
Tablo 5a.	MERNIS verilerinin medeni duruma göre dağılımı	41
Tablo 5b.	MERNIS verilerinin yaş gruplarına göre dağılımı	42
Tablo 6a.	MERNIS verilerinin medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı.....	43
Tablo 6b.	MERNIS verilerinin 18-64 yaş grubunda medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı.....	43
Tablo 7a.	MERNIS verilerinin medeni durum ayrımında sosyal güvence durumlarına göre dağılımı.....	44
Tablo 7b.	MERNIS verilerinin 18-64 yaş grubunda medeni durum ayrımında sosyal güvence durumlarına göre dağılımı.....	44
Tablo 8.	MERNIS verilerine göre sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınlar arasında medeni durum ve yaş grupları ayrımında Yeşil Kart sahipliği.....	45
Tablo 9.	MERNIS verilerinde 65 yaş ve üzerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınlar arasında medeni durum ayrımında 2022 Sayılı Kanun kapsamı.....	46
Tablo 10.	MERNIS verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınların medeni durum ayrımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu	47
Tablo 11.	MERNIS verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınların Yeşil Kart sahipliği ayrımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu	48
Tablo 12.	MERNIS Verilerinde verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınların Yeşil Kart sahipliği ve medeni durum ayrımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu.....	49
Tablo 13a.	Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ayrımında medeni durumlarına göre dağılımı	50

Tablo 13b. Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ve medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı	50
Tablo 14a. Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ve medeni durum ayrımında sosyal güvenlik durumlarına göre dağılımı.....	51
Tablo 14b. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan SSK, Emekli Sandığı ya da Bağ-Kur kapsamında olduğunu beyan edenlerin kent-kır ve medeni durum ayrımında hak sahipliği durumlarına göre dağılımı	51
Tablo 15. Anket kapsamında görüşülen kadınların haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterliliğine ilişkin değerlendirmeleri	56
Tablo 16. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterli olmadığını beyan edenlerin bunun için maddi destek ya da yardım alıp almadıklarına göre dağılımı	59
Tablo 17. Anket kapsamında görüşülen kadınların beyan ettikleri toplam aylık hane gelirine çocuklar, akrabalar ya da tanıdıklardan elde edilen gelirin (enformel destek) katkısı olup olmadığı	61
Tablo 18. Anket kapsamında görüşülen kadınların eşlerinin vefat etmesinden/eşlerinden boşanmalarından sonraki maddi durumlarına ilişkin değerlendirmelerinin kent-kır ayrımında medeni duruma göre dağılımı	65
Tablo 19. Anket kapsamında görüşülen kadınların hanelerinde kişi başı ortalama aylık hane geliri.....	66
Tablo 20. Anket kapsamında görüşülen kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu	68
Tablo 21a. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu.....	72
Tablo 21b. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden Türkiye genelinde tahmin.....	76
Tablo 21c. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde çeşitli hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalan kadınlara ilişkin tahmin.....	77

Tablo 21d. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden medeni durum ve sosyal güvence ayırımında yoksulluk riski (yüzde)	80
Tablo 22. Anket kapsamında görüşülen kadınların borçluluk durumları ve borçlu oldukları kaynağa göre dağılımı	81
Tablo 23. Anket kapsamında görüşülen kadınların oturdukları evdeki durumlarına göre dağılımı.....	83
Tablo 24. Anket kapsamında görüşülen kadınların eşleri vefat ettikten ya da eşlerinden boşandıktan sonra hanelerinde kimlerle birlikte .. ikamet ettiklerine göre dağılımı	86
Tablo 25. Anket kapsamında görüşülen kadınların şu andaki çalışma durumlarının kent-kır ayırımında medeni duruma göre dağılımı	94
Tablo 26. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan anket yapıldığı dönemde çalıştığını beyan edenlerin yaptıkları işlere göre dağılımı.....	96
Tablo 27. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan şu anda iş aradığını beyan edenlerin yapabileceklerini düşündükleri işlerin dağılımı	102
Tablo 28. Anket kapsamında görüşülen kadınların boşandıklarında ya da eşleri vefat ettiğinde karşılaştıklarını beyan ettikleri en önemli ilk sorunlarını ortadan kaldırmak için devletten bekledikleri destek türüne göre dağılımı	106

1.Giriş

“Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi”nin temel amacı eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların¹ toplumsal yaşam ve geçim biçimlerini ve ilişkilerini inceleyerek, bu doğrultuda kapsamlı bir politika öneri paketi oluşturmaktır. Yaşları, aile kompozisyonları, eğitim, çalışma ve gelir durumları, yaşadıkları yerlerin coğrafi, sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri gibi birçok bakımından farklı yaşam biçim ve ilişkilerine sahip olan eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınları homojen bir grup olarak ele almak mümkün değildir. Eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığı gibi birbirinden oldukça farklı özellikleri nedeniyle farklılaşan sorunlarla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Örneğin, çocuklarıyla birlikte yaşam mücadelesi vermek durumunda kalan kadınlarla, çocuksuz ve genç yaşta eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hem ortak hem de farklı sorunları mevcuttur.

Türkiye’de eşi vefat eden ve boşanan kadınların büyük bir çoğunluğunun geçmiş yaşamlarına göre önemli bir gelir kaybına uğradıkları ve bir bölümünün yoksulluğa düştüğü bir gerçektir. Bu grup kadınlar içinde desteğe ihtiyacı olanlar, yoksulluk çerçevesi üzerinden sosyal yardım programlarına ilişkilendirilirken diğer birçok ülkede yalnız anne ve geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu haneler (female-headed household) olgusu üzerinden konu edilmektedir. Bu araştırma, söz konusu ikili yapıyı görmezden gelmeden, ancak bu yapıyla sınırlı da kalmadan eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunları ortaya çıkarmayı ve bu sorunların üstesinden gelmelerini sağlayacak politika önerilerinde bulunmayı hedeflemektedir.

1 Bu projenin başında araştırmanın odaklandığı kadın grubu eşi vefat etmiş kadınlar olarak belirlenmesine rağmen araştırmanın tasarım sürecinde eşinden boşanmış kadınların da eşi vefat etmiş kadınlara benzer sorunlar yaşadığı görülmüş ve eşinden boşanmış kadınlar grubu da araştırmaya dahil edilmiştir. Niteliksel saha çalışması aşamasında ise eşi tarafından terk edilmiş ve eşi cezaevinde olan kadınlar da araştırmaya dahil edilmiştir.

Giriş Bölümü'nü takiben, İkinci Bölüm'de refah rejimleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinden hareketle eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların toplumsal konum ve ekonomik durumları üzerine değişik ülkelerde yapılmış çalışmaların bir derlemesi sunulmaktadır. Aynı zamanda, bu bölümde, araştırmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan yapabilirlik yaklaşımı irdelenmekte ve bu kuramsal çerçeve eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların durumuyla ilişkilendirilmektedir.

Türkiye'de kadınların genel olarak içinde yaşadığı toplumsal yapı ve ilişkiler irdelenmeden, eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların durumunu anlamanın mümkün olmayacağı açıktır. Bu nedenle, Üçüncü Bölüm'de, söz konusu toplumsal yapı ve ilişkiler Türkiye'de geçerli olan aile ilişkileri, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve kadınların ücretli/gelir getirici işlerde çalışma olanakları perspektifinden değerlendirilmektedir.

Dördüncü Bölüm, araştırma projesinde kullanılan yöntemleri açıklamaktadır.

Araştırma sonuçlarının sunulduğu Beşinci ve Altıncı Bölüm'de, bir yandan eşi vefat etmiş/boşanmış kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunlar irdelenmekte, diğer yandan da sosyal ekonomik politikaların uygulayıcısı kurumların hedef grupla ilgili faaliyetleri değerlendirilmektedir.

Yedinci Bölüm eşi vefat etmiş/boşanmış kadınlara yönelik politikalarla ilgili ülke örnekleri verdikten sonra Türkiye'ye özgü politika önerilerinde bulunmaktadır.

2. Kuramsal çerçeve

2.1. Refah rejimleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği

Gøsta Esping-Andersen'in 1990 yılında çıkardığı "Refah Kapitalizminin Üç Dünyası" (Three Worlds of Welfare Capitalism) başlıklı eserini takiben ortaya çıkan "refah rejimleri" yaklaşımı, sosyal politika alanında geniş bir akademik yazına öncülük yaptı. Bu yaklaşım içerisinde, "refah rejimi" kavramı ülkelerin refah hizmetleri alanında kurumsallaşmalarını ifade etmektedir. Bu kurumsallaşma gerek o ülkedeki sosyal politika reformlarını şekillendirici bir etkisi olması, gerekse ülkenin vatandaşlık rejiminin vatandaşlar arasında nasıl bir dayanışma modeline dayandığını ifade etmesi açısından önem taşımaktadır (Esping-Andersen, 1990: 80). "Refah rejimi" yazını temel değişken olarak ülkedeki istihdam piyasasının yapısını almakta ve refah kurumlarının istihdam ile ilişkisini ön planda tutmaktadır. Bu ilişki temelinde, akademik yazın başta Batı Avrupa ülkelerinin refah rejimlerinin birbirleri ile kıyaslanmasına imkan vermiş, ardından bu karşılaştırmalı yaklaşıma Türkiye'nin de parçası olarak kabul edildiği Güney Avrupa ülkeleri de katılmıştır (örneğin Gough, 1996; Andreotti vd., 2001; Buğra ve Keyder, 2006).

"Refah rejimi" yaklaşımı ve bu yaklaşım çerçevesinde oluşturulan akademik yazın farklı tür eleştirilerin odağını oluşturmaktadır. Bu eleştirilerin en önemlisini toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve sosyal politika ilişkisi üzerine çalışan akademisyenlerin eleştirilerinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Eleştirilerin temelini "refah rejimi" yaklaşımının "toplumsal cinsiyet körü" olduğu fikri oluşturmaktadır. "Toplumsal cinsiyet körü" olmasının temel nedeni olarak ise, istihdam piyasası temelinde analiz yapan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine eğilmeyen bu akademik yazının farklı ülkelerde kadınların istihdam piyasası içerisindeki farklı konumlarını ve kadınların ücretli iş dışında üzerlerine yüklenen toplumsal sorumlulukları (örneğin, çocuk, yaşlı ve engelli bakımı) göz ardı etmesi gösterilmektedir.

Bu çerçevede, "toplumsal cinsiyet temelli bir refah rejimi" yazınına Ann S. Orloff'un öncülük ettiği belirtilebilir. "Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşlığın Sosyal Hakları" başlıklı makalesinde Orloff, refah devleti ve sosyal politika

çalışmalarında ilgili toplumlardaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dikkate alınmasının gerekliliğinin altını çizmektedir (Orloff, 1993: 305). Orloff bu makalede, kamunun her türlü sosyal programının kadının toplum içerisindeki yerini eşitsizliği giderici ya da pekiştirici nitelikte etkileyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile halihazırda ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir (Orloff, 1993: 303-4). Orloff'a göre bu ilişkilene üç temel alan üzerinden olmaktadır: cinsiyet temelli iş bölümü, kadınların ücretli işe erişimi ve evlilik ile aile ilişkileri (Orloff, 1993: 307). Bu üç temel alanın refah devleti çalışmaları ve sosyal politika analizi içerisine eklenmesinin, piyasa ve devlet ikiliğine bir de ailenin dahil edileceği üçlü bir yaklaşım gerektirdiği ortaya çıkmaktadır (Orloff, 1993: 312).

Refah rejimlerinin kadınların toplumsal konumlarına etkileri piyasa, devlet ve aile üçlemesi içerisinden incelediğinde, Orloff öncelikle kadınların istihdam piyasası içerisindeki eşitsiz konumlarının refah rejimleri tarafından nasıl pekiştirildiğine dikkat çekmektedir. Erkeklerin büyük çoğunluğu refah taleplerini ücretli iş üzerinden gerçekleştirebilmekteler. Fakat kadınların gerek ücretli işe erişimlerinin kısıtlı olması, gerekse ücretli işe sahip olmaları durumunda dahi başta bakım hizmetleri olmak üzere eşitsiz bir toplumsal cinsiyet temelli işbölümü içerisinde yer almaları kadınların işçi statüsü üzerinden refah talebinde bulunma olanaklarını daraltmaktadır. Orloff, birçok Batı Avrupa ülkesinde kadınların aile ya da evlilik durumu (örneğin annelik ya da eşi vefat etmiş olmak) üzerinden devletten refah talebinde bulunmak durumunda kaldıklarını belirtmektedir (Orloff, 1993: 314-5). Fakat refah devletlerinin kadınlara aile ya da evlilik statüsü üzerinden tanıdığı refah hizmetlerinin, düşük miktarlarda ve sıkı hak ediş kriterlerine bağlı olarak verildiği görülmektedir (Orloff, 1993: 315).

Bu çerçeve içerisinden, yalnız annelerin (İngilizce akademik yazın içerisinde "single mothers" olarak kullanılmaktadır) sosyo-ekonomik durumlarını inceleyebiliriz. Yalnız annelerin ev içerisinde üstlenmek durumunda oldukları bakım ve ev işi yükü dolayısıyla ücretli istihdamda yer alamamaları sıkça rastlanan bir durumdur. Bu kadınlar ücretli bir iş olanağı bulabilseler dahi, ev içindeki sorumlulukları dolayısıyla ve istihdamdaki toplumsal cinsiyet temelli ücret eşitsizliği nedeniyle erkeklere oranla ikincil bir konumda kalmaya

mahkûm olmaktadır. Bu nedenle, yalnız annelerin kendileri ve çocukları için yeterli bir gelire erişimleri hayli kısıtlanmaktadır. Brodsky ve diğerleri ise, yalnız annelerin gelir yoksulluğunu çok sayıda sosyal ve ekonomik etmenin birbiri ile ilişkisine bağlamaktadır. Bu etmenlerin başında, çocuk yetiştirme işinin herhangi bir iktisadi değere karşılık gelmemesi, kadın emeğinin erkek emeğine göre daha düşük ücretlendirilmesi, çocuk bakım hizmetlerinin kısıtlılığı ve kadınların aile ve iş yaşamındaki rollerinin çatışması gelmektedir (Brodsky v.d., 2005: 5) Tüm bu etmenler incelendiğinde Orloff'un yalnız annelerin yeterli gelire erişimlerinin bu denli kısıtlı olmasının, genel anlamda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliğini gözler önüne seren bir vaka olarak değerlendirilebileceği tezi (Orloff, 1993: 319) doğrulanmaktadır. Thomas'a göre erkeğin ailenin doğal reisi kabul edildiği ve erkeğin tek başına ailenin tüm geçimini sağlamayı üstlenmesinin beklendiği toplumlarda kadının ekonomik bağımlılığı aile içerisinde görünmez kılınabilmektedir (Thomas, 1994: 66). Halbuki, eşi vefat eden ya da eşinden boşanan kadınların durumu, kadının ekonomik bağımlılığının sürdürülmesinin yarattığı toplumsal sıkıntıları gözler önüne sermektedir.

Orloff'un öncülük ettiği toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla refah devletini inceleyen yazının cevap aradığı ve bu araştırma dahilinde de önemli bir diğer soru ise sosyal politikanın kadın erkek eşitsizliğini ne derece dönüştürücü bir rol üstlenebileceğidir. Devletin bu rolü gerçekleştirmesinin bir yolu kadının evlilik içerisindeki konumunu iyileştirmeye yönelik politikalar uygulamaktır. Aile içi şiddete karşı alınacak ciddi önlemler ya da ev içi sorumluluk paylaşımının adil dağılımına yönelik politikalar (annelik izni yerine ebevyenlik izni gibi) bunlara örnek olabilir. Buna ek olarak ise, devlet sosyal politikalar yolu ile geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yaşam koşullarında iyileşme yaratarak da kadın erkek eşitsizliğine kadının lehine müdahalelerde bulunabilir (Orloff, 1993: 321). Genellikle bu tür sosyal politikalar, daha önce de belirtildiği gibi, kadının annelik statüsü ya da eşinden boşanmış/eşi vefat etmiş olma statüsü üzerinden bir hedefleme stratejisine dayanmaktadır. Bu yaklaşım üzerinden hayata geçirilen sosyal politikalar kadınların ve geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin sosyo-ekonomik koşullarında olumlu etkilerde bulunmakta, ancak gene de bu haneleri çalışanı bulunan hanelerin refah düzeyine taşıyamamaktadır

(Orloff, 1993: 321). Bu nedenle, kadının annelik statüsü ya da eşinden boşanmış/eşi vefat etmiş olma statüsü üzerinden bir hedefleme stratejisini temel alan sosyal politikaların gerekli, fakat yeterli olmadığı söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir refah devletinin sosyal politikalarının temel amacının kadının özerk bir hane kurabilecek hale getirmek ve bu haneyi iktisadi olarak sürdürebileceği olanakları kadına sunabilmek olmalıdır (Orloff, 1993: 319).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten sosyal politikaların aile kurumuna etkileri ya da boşanmaları arttırıp arttırmayacağı sıkça tartışma konusu olmaktadır. Bu ilişki üzerine yazan Orloff'a göre, kadının erkeğe ekonomik bağımlılığı, kadının içerisinde olmaktan çeşitli nedenlerle (örn. aile içi şiddet) mutlu olmadığı evlilikleri bitirmesinin önünde de önemli bir engel oluşturmaktadır (Orloff, 1993: 319). Benzer bir biçimde, Brodsky v.d., taciz ve kötü muamele içeren evlilikler içerisinde yaşayan kadınların büyük bir kısmının dünyanın hemen her yerinde ekonomik olarak da bu muameleyi yapan erkeklere bağımlı yaşadıklarını vurguluyor ve kadınlara yönelik sosyal yardım programlarının varlığının, kadınların bu tür ilişkiler içerisinde çıkabilmelerini kolaylaştırdığının altını çiziyorlar (Brodsky v.d., 2005: 18). Dolayısıyla, kadını güçlendirecek olan sosyal politikaların kötü evliliklerin bitişini hızlandıracığını ve bunun da tercih edilir olduğunu söyleyebiliriz. Fakat toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten sosyal politikaların, toplumda aile kurumuna karşı politikalar olduğunu belirtmek hatalı olur. Bu tür bir yaklaşımla kurgulanan sosyal politikalar, kadınları kötü muamele içerisine sıkıştıran evlilikleri karşısına almaktadır. Diğer evliliklere etkisi düşünüldüğünde ise, örneğin, kadının evlilik dışında da kendini idame ettirebilecek olanakların varlığının, kadının aile içerisinde sorunlarını daha rahat ifade edebilmesini beraberinde getireceği görülmektedir (Okin, 1995: 287). Bu bağlamda, uzun vadede böylesi sosyal politikalar ile kadınların güçlendirilmesi, aileyi de eşitlikçi bir yöne doğru dönüştürecek ve toplumsal yaşama olumlu bir biçimde yansiyacaktır.

2.2.Yapabilirlik yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği

Sosyal politikaların aileyi mi yoksa bireyi mi merkeze alacağı sorusu önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Aile merkezli ve birey merkezli sosyal

politika yaklaşımlarının üzerine oturdukları siyasi felsefeler birbirlerinden farklı olsa dahi, hemen her refah rejiminde bu iki yaklaşımın bir tür bileşimi uygulanmaktadır. Bunun en temel nedeni, aile merkezli sosyal politika yaklaşımının her zaman bireyin iyi olma halini (İngilizce akademik yazında well-being olarak ifade buluyor) ön planda tutabilmeyi başaramaması ve de birey merkezli yaklaşımın her zaman toplumsal sorunlara bütünsel bir yaklaşım sunamaması olduğu söylenebilir.

Sosyal politika bağlamında aile, devletin ve vatandaşların sorumluluklarının müzakere edildiği siyasi bir mecra olarak tarif edilmektedir (Teo, 2010: 311). Teo, özellikle Doğu Asya ülkelerinde devletin aile tanımını şekillendirme çabası içerisinde, aileye belirli toplumsal refah rollerinin devri çabasının önemli bir rolünün olduğunu belirtmektedir (Teo, 2010: 312). Benzer bir biçimde, Türkiye'nin de parçası olarak görüldüğü İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan oluşan Güney Avrupa refah rejimleri de aileye önemli sosyal refah işlevlerini havale etmektedir (Adreotti vd., 2001). Doğu Asya ve Güney Avrupa ülkelerinin bir çoğundaki refah rejimlerinde ailenin önemli sosyal refah işlevlerini üstlenmesinin başta gelen nedenlerinden biri, bu ülkelerde işsizlik; hastalık; çocuk, yaşlı ve engelli bakımı gibi toplumsal riskleri üstlenebilecek etkin sosyal politikaların bulunmamasıdır. Bir diğer neden ise, bu ülkelerde aileye dair güçlü kültürel imgeler bulunması ve bu imgelerin aile kurumunun sosyal refah alanında rol almasını önlemesidir. Fakat bu tür kültürel farklılıklar, bu toplumlarda hüküm süren toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığına gölge düşürecek şekilde yorumlanmamalıdır. Aileye atfedilen sosyal refah işlevlerinin neredeyse tümü kadınların ücretlendirilmemiş emeği üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle, Benhabib'in de altını çizdiği gibi, toplumsal kültürleri yekpare görmemek ve bu kültürü dönüştürmeye yönelik farklı talepleri görmezden gelmemek gerekmektedir (Benhabib, 1995: 240). Kaldı ki, Malezya örneğinde görüldüğü gibi, kültürel olarak ideal kabul edilen aile formlarını korumaya yönelik devlet politikaları aile içi dinamikleri görmezden geldiği ölçüde, pratikte bu tür ailelerin sürdürülebilirliğini azaltan etkilerde bulunabilmektedir (Mohamad, 2010: 363). Bu nedenle, kadınları birer birey olarak kabul eden bir sosyal politika yaklaşımının sürekli hatırdan tutulması, politikaların etkinliğini garanti altına almak açısından önem taşımaktadır.

Yakın dönemde, bireylerin iyi olma halini merkeze alan ve sosyal politika alanında önemli bir uygulama alanı bulan yaklaşımların başında Nobelli iktisatçı Amartya Sen'in "yapabilirlikler yaklaşımı" (capabilities approach) gelmektedir. Bu perspektif, hakların hukuki olarak garanti altına alınmasının yeterli olmadığını, bu hakların ancak politikalar ile yaşama geçirilmesi ile anlam kazandığına vurgu yapmaktadır (Nussbaum, 2001: 54). Örneğin, yasalar düzeyinde eşitlik olmasına rağmen kadınların çalışma alanındaki yapabilirlikleri erkeklerinkinden çok daha kısıtlı kalmaktadır.

Yapabilirlikler yaklaşımının kadınların durumunu incelerken ve kadınlara yönelik sosyal politikaları kurgularken kullanmanın olumlu yanı bu yaklaşımın bireylerin yaşamlarını temel almasıdır. Özellikle kadınlar açısından bu yaklaşımın olumlu yanı, kadının yapabilirliklerinin hanehalkı ya da aileye indirgenmesinin önüne geçmesidir (Robeyns, 2002: 5). Nussbaum'un da vurguladığı üzere, kadınlar her zaman toplumsal amaçlar adına kullanılan araçlar olarak görülmüşlerdir. Halbuki, yapabilirlikler yaklaşımı kadınları kendi içinde birer değer olarak kabul etmek gerektiğinden hareket eder (Nussbaum, 2001: 5-6). Bu bağlamda, kadınların kendi amaçlarını belirlemelerine ve toplumsal amaçların belirlenme süreçlerine eşit katılımlarına imkan sağlamayı amaçlar. Örnek vermek gerekirse, gelir yoksulluğu hesaplamaları çoğunlukla hane temelli yapılmaktadır. Dolayısıyla, bu hesaplamalar haneyi temel alan sonuçlar vermektedirler. Halbuki, bu tür hesaplamaların sonuçları gelirin hane içerisinde nasıl dağıldığına dair bir bilgi sağlamamaktadır. Bu nedenle, kadın yoksulluğuna dair önemli bir bilgi eksikliği bulunmaktadır. Hanenin toplam geliri yoksulluk eşiğinin üzerinde olsa bile, hane içerisinde gelirin eşitsiz dağılımı ya da hane içerisindeki bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesinde gelirin eşitsiz kullanımı mümkün olabilmekte ve bu da kadın yoksulluğuna yol açabilmektedir.

Yapabilirlikler yaklaşımının bir diğer olumlu yanı, sosyal politikayı yalnızca kamu harcamalarına indirgememesidir. Bu yaklaşıma göre, kaynaklar, insanların refaha ulaşmasında yalnızca birer araçtır. Dolayısıyla, kaynakları mutlak birer değer olarak görmek yerine, bu kaynakların bireylerin yapabilirliklerini nasıl arttırdığına odaklanılmalıdır. Tamamen kaynaklara odaklandığı durumda, aynı kaynakları farklı kişilerin eşit derecede yapabilirlikle-

re dönüştüremedikleri göz ardı edilmiş olur (Robeyns, 2002: 4). Bu nedenle, örneğin eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış yoksul kadınların tümüne aynı miktarda ve biçimde kaynak transferi yapmak, bu kadınların yapabilirliklerini farklı düzeylerde etkileyecektir. Kadınlar arasındaki farklılıkların iyi tahlil edilmesi ve kaynakların bu farklılıklar gözetilerek dağıtılması önem taşımaktadır. Örneğin, engelli bir kadın ile engelsiz bir kadının yapabilirlikleri eşit değildir. Dolayısıyla, bu iki kadına aynı kaynakların sunulması iki kadının yapabilirliklerini eşit biçimde arttırmaz. Engelli kadının engelsiz kadın ile eşit yapabilirliğe erişebilmesinin yolu, engelli kadına daha fazla kaynak ayrılması ile ve farklı tür olanaklar sağlanmasından geçmektedir. Nussbaum, eşi vefat eden kadınları da kadınlar içerisinde en dezavantajlı gruplardan biri olarak işaret etmektedir. Eşi vefat eden kadınlar, eşlerinin vefatının ardından yalnızca gelir kaybı yaşamazlar, aynı zamanda toplum tarafından ciddi bir ayrımcılığa ve damgalamaya maruz kalırlar (Nussbaum, 2001: 2). Benzer bir biçimde Owen da eşi vefat eden kadınlara yönelik ayrımcı tutumlar farklı din, dil, etnik kökenlerden oluşan bir çok toplumda yaygın olduğunu belirtmektedir (Owen, 2009: 1). Boşanma durumunda da boşanan kadınların toplum tarafından damgalanması ve ayrımcılığa uğraması sıkça görülmektedir. Örneğin, Sakarya ilinde yapılan araştırmaya göre, boşanan kadınların yarısından fazlası boşandıkları için toplumsal önyargılar tarafından kısıtlandıklarını belirtmektedirler (Sucu, 2007). Bu bağlamda, boşanmanın kadının yapabilirliklerini nasıl etkilediği düşünülürken, boşanmanın sosyal bir olgu olarak, boşanan fertlere o ülkedeki kurumsal yapılanma içerisinde ne getirdiği ve ne götürdüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Levine, 1982: 323).

Eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların hangi alanlarda öncelikli olarak yapabilirliklerinin artırılabilceğini sorusunu gelir yoksulluğu, istihdam ve bakım başlıkları altında incelemek mümkün. Kadınların genel olarak yoksulluk risklerinin tüm dünyada erkeklerinkinden daha fazla olduğu ve kadınların ücretli gelirlerinin erkeklerden düşük olduğu çok sayıda uluslararası örgütün raporlarından bilinmektedir (örn. UNDP, 2009). Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluk riskinin, diğer hanelere oranla yüksek olduğunu çok sayıda araştırmacı ortaya koymaktadır (Thomas, 1994; Acosta-Belén ve Bose, 1995; Kimenyi ve Mbaku, 1995;

Bibars, 2001; Chant, 2003; 2007; 2008). Bu durum özellikle gelişmekte olan ÷lkelerde daha da kronik bir hal almaktadır. Örneğin araştırmacılar Afrika, Latin Amerika ve Asya'da geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin üçte ikisinin geçim sorumluluğunun erkeğin üzerinde olduğu hanelerden yoksul olduğu tespitinde bulunmaktadır (Buvinic ve Gupta, 1997). Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu haneler içerisinde birer alt grup oluşturan, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınların yaşadıkları gelir kaybı dolayısı ile yoksulluk riskleri kadınların genel ortalamasının da üzerinde olması beklenebilir.

Akademik yazında geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin sayısının üç temel nedenle arttığı belirtilmektedir: Bu nedenlerden ilki, kadınların erkeklerden daha uzun yaşaması; dolayısıyla, ileri yaşlarda eşi vefat eden kadınların sayısının yükselmesi. Yakın dönemde sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, kadınların biyolojik olarak erkeklerden uzun yaşama eğilimini demografik olarak daha da güçlendiriyor (Barquero ve Trejos, 2003: 15). İkinci neden, kentleşme ile birlikte gelen göç dalgasının ailelere olan etkisi (Arriagahada, 2002; Barquero ve Trejos, 2003; Kung, Hung ve Chan, 2004; Tvedten, Paula ve Monsterrat, 2008). Bu etki, evlilik bağı sürse dahi çocukları ile yalnız yaşayan kadınların varlığına ya da eşi terki gibi durumların mevcudiyetine işaret etmektedir. Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin artmasının üçüncü nedeni olarak ise, boşanma oranlarının artması gösterilmektedir (Arriagada, 2002: 520-525).

Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin sayısındaki artış, toplumsal cinsiyet eşişsizliğinin sosyal politikalar yoluyla giderilmesine yönelik siyasi çabaları bugün daha da önemli kılmaktadır. Çünkü geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluktan kurtulabilmeleri, kadınların eşişsiz yapabilirlikleri nedeniyle daha güç. Buradan hareketle Chant, geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluğunun döngüsel bir biçimde yoksullaşmaya yol açtığına aynı zamanda yoksulluğun bu hanelerdeki çocuklara aktarılmasına dikkat çekmektedir (Gimenez, 1999: 336; Chant, 2007: 1; 2008: 167). Bu durum, geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluğunun genel anlamda toplumsal eşişsizlikleri de pekiştiren bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluğunun, aynı zamanda çocuk yoksulluğuna da doğrudan tercüme olması, bu hanelerde yaşayan çocukların eğitimden çekilmesi ve çocuk yaşta güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmak durumunda kalmasına da yol açabilmektedir. Dolayısıyla, geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluğu ile mücadele dolaylı olarak çocuk işçiliği ve çocukların eğitime erişememesi gibi sorunlarla mücadeleye de katkı sağlayabilecektir.

Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin neden yoksulluğa diğer gruplardan daha fazla açık olduğunu ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar çerçevesinde açıklamak önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çocuk sahibi olmak yoksulluk riskini arttırıcı ilk etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Barquero ve Trejos, 2003: 5; Finne, 2001: 8; Huber ve Stephens, 2006: 148; Kamerman, 1984: 249; McKay, 2005: 83-84). Çocuk sahibi olmak, hanenin gelire olan ihtiyacında artışa neden olmaktadır. Araştırmacılar 6 yaş altı çocuk sahibi genç annelerin yoksulluk karşısında en korumasız grup olduğu konusunda net bir görüş bildirmektedirler (Mauldin, 1991: 165; Gimenez, 1999: 340; Kamerman, 1984: 249; Bound vd., 1991: 115). Buna ek olarak, çocuk bakımı özellikle erişilebilir çocuk bakım hizmetlerinin bulunmadığı ya da bu olanakların dar olduğu ülkelerde kadınların ücretli bir iş edinebilmeleleri önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Kadının gelire erişebilmek amacıyla çalışmaktan başka seçeneğinin kalmadığı durumlarda ise, yoksulluk riskini arttıran ikinci etmen olan istihdam piyasasının günümüzdeki yapısının etkisi ile karşılaşmaktadır. Bu durumda kadınlar mecburen esnek, yarı-zamanlı ve az gelir getiren işlerde, sosyal güvencesiz bir biçimde çalışmak mecburiyetinde kalmaktadır (Chant, 2003: 7). Dolayısıyla, kayıtdışı istihdamda yer alan bu kadınlar günümüzde çalışan yoksulların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca hanede tek çalışanın olması, geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu haneleri emek piyasalarındaki dalgalanmalar karşısında ekonomik açıdan kırılgan bir durumda bırakmakta ve halihazırdaki yoksulluk durumunu kronik bir hale dönüştürme tehdidini taşımaktadır.

Geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluk ris-

kini arttıran üçüncü bir etmen olarak kadının bir sağlık probleminin ya da engellilik durumunun varlığı görülmektedir. Çalışmalar hanenin geçim sorumluluğunu taşıyan kadınların sağlık problemlerini onların gelir getirecek işlerden dışlanmalarının nedenlerinden biri olarak saymaktadır (Mauldin, 1999: 166; WHO, 2006: 17).

Son olarak, yapabilirlikler yaklaşımının herhangi bir kültürel formu dayatmayı hedeflemediğini belirtmek gerekir. Kadınlar aile kurarak yaşamayı tercih edebilecekleri gibi, tek başlarına yaşamayı da tercih edebilirler. Örneğin Nussbaum'a göre, kadınların toplumsal rollere ve içinde yaşadıkları toplumun kültürüne göre yaşamayı tercih etmelerinde herhangi bir sorun yoktur. Kadınlar geleneksel bir yaşam sürmeyi isteyebilirler. Yapabilirlikler yaklaşımının bu noktada üzerinde durduğu, kadının tercih alanını oluşturan sosyal ve ekonomik koşulların var olmasıdır (Nussbaum, 2001: 41-42). Nussbaum devletin yetişkin bireylerin olanaklarını yani yapabilirlik kapasitelerini arttırma görevi olduğunu, fakat bu olanaklarla ne yapacaklarına bireylerin kendilerinin karar vermesi gerektiğinin altını çizmektedir (Nussbaum, 2001: 87). Örneğin, eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış çalışma isteğinde olan yoksul ve çocuklu kadınlara yönelik gelir desteği programı, kadının çalışma konusunda yapabilirlik kapasitesini arttıracak ücretsiz kreş hizmetleri sağlandığı takdirde, çalışma ve çalışmama tercihinin kadının kendisine bırakılabilir ve her iki durum için farklı miktarlarda düzenli gelir desteği öngörebilir. Benzer bir yaklaşım, boşanma olgusunu incelerken de kullanılabilir. Kadının kendinin ve çocuklarının yoksullaşmaması için kötü bir evliliği sonlandıramaması ya da yeniden evlenmek mecburiyetinde kalması, yapabilirlikler yaklaşımı içerisinde bir sorun olarak belirlemektedir. Çünkü, kadının ekonomik bağımlılığı dolayısıyla belirli yapabilirlikleri kısıtlanmaktadır ve tercihte bulunması olanaksızlaşmaktadır. Bu açıdan, sosyal politikaların kadınların yapabilirliklerini genişletmek yerine, aile kurmaya yönlendirmesi de kötü bir evliliğin devamını özendirilmesi de kadın açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

Eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar üzerine yürüttüğümüz bu araştırma projesinde kuramsal çerçeve olarak, bu bölümde ayrıntılı bir biçimde aktarılan yapabilirlikler yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma kapsamında,

öncelikle, eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınların yapabilirliklerini engelleyen toplumsal yapı ve ilişkiler aktarılmakta ve kadınların yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda sürdürmelerinin önünde duran engeller irdelenmektedir. Ardından, araştırmanın sonuçlarından hareketle kadınların yapabilirliklerini genişletici, yani yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda ve erkeklerle eşit bireyler olarak sürdürebilecekleri bir ortamın oluşturulması için politikalar önerilmektedir.

3. Türkiye’de kadınların aile ve toplum içindeki konumları

Bu bölümde, bir önceki bölümde vurgulandığı gibi, kamunun uyguladığı her türlü sosyal politika ve programın toplumsal cinsiyet eşitliğini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyeceği varsayımından hareketle, kadınların bu politika ve programlarla ilişki içinde olduğu üç temel alanda Türkiye’ye özgü koşulları irdeleneceğiz: evlilik/boşanma ve aile ilişkileri, cinsiyet temelli iş bölümü ve kadınların ücretli/gelir getirici işlerde çalışma olanakları. Bu temel alanlardaki güncel durumu irdelerken özellikle eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların koşullarına odaklanacağız. Burada amacımız eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların sorunlarına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak ve bu yaklaşım çerçevesinde kadınların kendi tercihleri doğrultusunda daha iyi bir yaşam sürdürebilmelerine olanak tanıyacak politikalar oluşturulmasına zemin hazırlamaktır.

3.1.Evlilik/boşanma ve aile ilişkileri

Türkiye’de toplumsal yapılanmanın başat kurumu niteliğini taşıyan aile üzerine yapılan çalışmalarda iki eğilim gözlenmektedir (Örneğin, Bora ve Üstün, 2005; Demircioğlu, 2000; Kandiyoti, 1984; Özbay, 1998; TÜİK, 2006). Birincisi, kentleşme, modernleşme, bireyselleşmenin etkisiyle aile kurumunun çözülmeye başladığı ve bu durumun vehametine vurgu yapan çalışmalardır. Bu çalışmalarda, ailenin çözülmesi genel olarak boşanma istatistiklerinde gözlenen artışla açıklanmakta ve aile birliğinin sağlanması ve sürdürülebilmesi açısından aile bireylerinin bireysel davranışlar göstermek yerine karşılıklı özveride bulunması önerilmektedir. İdeal bir aile biçimine gönderme yapılan bu tür çalışmalarda, böyle bir aile biçiminin geçmişte varolduğu kabulünden

hareketle geçmişe öykünölmektedir. İkinci tür çalışmalarda ise, aile kurumunun tarihsel olarak dönüşümü toplumsal değişimin bir sonucu olarak görölmekte ve özellikle ev ile işin mekânsal olarak birbirinden ayrılması sonucunda ailenin bireyler için taşıdığı anlam ve önem ile birlikte ailenin işlevlerinde de değişim meydana geldiğini vurgulanmaktadır.

Kandiyoti (1984), geçmişte daha çok ekonomik bir birlikteliğe dayanan ve soyun sürdürölmesi işlevini yüklenmiş olan ailenin, gelir getirici işlerin ev dışına taşınmasını takiben duygusal yanı ağır basan ve bireysel hakların daha fazla ağırlık kazandığı bir birlikteliğe dönüştüğünü söyler. Boşanmaların artması ise, aile kurumunun çözölmesinde ziyade, ailelerin geleneklere dayalı bir yapıdan sevgiye ve ortaklığa dayanan bir yapıya doğru evrilmesine ve böylelikle çiftlerin birbirinden beklentilerinin artmasına bağlanmaktadır (Sucu, 2007).

Diğer birçok ölkede olduğu gibi, Türkiye’de de son yıllarda boşanma oranlarında bir artış gözlenmekle birlikte, ölkeler arası karşılaştırmalarda Türkiye’deki boşanma oranları halen alt sıralarda yer almaktadır. TÜİK’in verilerine göre 1997’de binde 0.52 olan kaba boşanma oranının, 2005’de binde 1.33’e 2009’da da binde 1.59’a yükselmesine rağmen boşanma oranları açısından Türkiye, örneğin Avrupa Birliği ölkelerinden çok daha düşük bir orana sahiptir. Bu konuda yapılan araştırmalara göre, kadınlara karşı gösterilen psikolojik ve/veya fiziksel şiddet boşanma nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Evlilik içi şiddetin erkeklerin eğitim, meslek ve gelir düzeylerine göre bir farklılık göstermemesi de önemli bulgular arasındadır (Sucu, 2007).

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları konulu araştırmasında erkeklerin üçte biri eşlerini dövdüğünü belirtmiştir (Aile Araştırma Kurumu, 1995). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun diğer bir araştırmasına göre de, Türkiye genelinde her üç kadından biri kocasından dayak yemekte ve kadınların yarısından fazlası sürekli olarak kötü söz ve hakarete maruz kalmaktadır. Bu durumun erkeğin ya da kadının eğitim seviyesi ile de ilişkili olmadığı görölmektedir. Üniversite eğitilmiş kadınların yüzde 23’ü fiziksel ve sözel şiddete, yüzde 71’i de ekonomik ve cinsel

şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Türkiye’de kadınların yüzde 90’ı psikolojik, yüzde 40’ı fiziksel, yüzde 15’i kocalarının uyguladığı cinsel şiddete uğramaktadır.²

İdeal aileyi oluşturmak için aile fertlerinin uymaları gereken rollerin günlük yaşam pratikleri içinde pek de karşılığı olmadığı özellikle aile içi şiddet araştırmalarında görülmektedir. Bora ve Üstün (2005) “Sıcak Aile Ortamı” Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler başlıklı araştırmalarında açık şiddetin yaşanmadığı ailelerde şiddetin daha dolaylı biçimde varolduğuna dikkat çekmektedir. Kadınlar, hayatlarını kuşatan “toplumsal gereklilik”lerin, yani toplumsal olarak kendilerine biçilen rolün sınırları içinde yaşamak durumunda kalmaktadır.

Boşanma üzerine yapılan çalışmalar ise, kadınların boşanmaya bağlı olarak önemli ölçüde gelir kaybına uğradığını, çocukların tüm bakım yükünü üstlendiğini ve toplumsal önyargılar nedeniyle aile ve çevrenin baskısına maruz kaldığını göstermektedir (Demircioğlu, 2000; Sucu, 2007). Kadınların boşanma sonrası dönemde karşılaştıkları maddi ve manevi zorluklar, boşanmanın kadınlar için ancak son çare olarak başvurulduğuna işaret etmektedir.

Şiddet ve istismar içeren aile içi ilişkileri görmezden gelen ve sadece ailenin bütünlüğüne ve devamına yönelik politikaların, aile içi ilişkilerde kadınlar ve çocuklar gibi dezavantajlı konumda olan bireyleri korumak yerine, aile içindeki eşitsiz ilişkilerin sürdürülmesine hizmet edeceği aşıkardır. Aile içi eşitsizliği pekiştiren bu tür politikalar ailenin sağlıklı bir toplumsal birim olarak varlığını ve sürdürülebilirliğini tehkeye soktuğu gibi gelecek kuşakları oluşturacak birbirine saygılı ve eşit bireylerin yetişmesini de engellemektedir.

3.2.Aile içi cinsiyet temelli iş bölümü

Türkiye’de ailelerin büyük çoğunluğunda, eşlerin, aile içinde eşit haklara sahip olduğundan ya da karar alma süreçlerine eşit katılımından bahsetmek mümkün değildir. Aile içi ilişkilere ve toplumsal yaşama hakim olan erkek

² Cumhuriyet gazetesi, 26.11.2002.

egemen yapı, kadın ve erkeklerin doğuştan sahip oldukları farklılıklara uygun roller üstlendiği yargısından hareketle meşrulaştırılmaktadır. Bu rol ayrışmasında erkeklerin “dış işlere” kadınların ise “iç işlere” bakmalarının doğal olduğu ve bu rol dağılımının adil olduğu varsayılır. Oysa, “dış işler/iç işler” ayrımının ne tür bir karar alma mekanizmasına tekabül ettiği bile açık değildir. Genel olarak, kadınların “iç işler”e bakmasından anlaşılan, örneğin, erkeklerin sahip olduğu ve yönettiği aile gelirinden kendilerine verilen parayla evi idare etme “hakkı”dır.

Klasik liberal kuram ev (aile) ve ev dışı (aile dışı) alanları özel alan ve kamusal alan olarak ayrıma tabi tutarken kamusal alanı rasyonel, eşit ve adil ilişkilerin var olduğu, özel alanı da fedakarlığın, duyguların ve aile fertleri tarafından kabullenilmiş bir hiyerarşinin hakim olduğu alanlar olarak tarif eder. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakanlar ise, kamusal alan ile özel alanın geçişkenliği ve sürekliliğini gözardı etmenin kadın-erkek eşitliği sağlama açısından sorunlarına dikkat çekerler. Kadın-erkek eşitliğine ulaşmanın sadece ev dışı alanlarda eşitlik sağlamakla mümkün olmayacağı aşikardır. Ev içinde eşitsiz ilişkiler sürdüğü sürece bunun sonuçları ev dışına da taşar. Aynı şekilde, kadınların ev dışındaki dezavantajlı konumu da ev içindeki ilişkileri etkilemektedir. Oysa, kadın ve erkeklerin, kişisel olarak potansiyellerini gerçekleştirip genişletebilecekleri eşitlikçi bir toplumsal yaşam ancak eşitlik her alanda sağlandığı koşulda mümkündür.

TÜİK’in 2006 yılı Zaman Kullanım Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de kadınlar günün ortalama 5 saat 17 dakikasını hane bakımı, çocuk bakımı, çamaşır, ütü gibi faaliyetleri kapsayan hanehalkı ve ev bakımıyla geçirmektedir. Aile içi iş bölümünde, daha çok inşaat, tamirat gibi işler yapan erkekler için bu süre ortalama olarak gün içinde 51 dakikadır. Bu durum çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında çok da fazla farklılaşmamaktadır; çalışmayan kadınlar ortalama olarak günün 5 saat 43 dakikasını hanehalkı ve ev bakımıyla geçirmekte iken çalışan kadınlar günün 4 saatini bu faaliyetlerle geçirmektedir (TÜİK, 2007).

Kadınların maddi karşılığı olmayan ev işlerini yükledikleri cinsiyet temelli iş bölümü, kadın ve erkeklerin yaşam boyu elde ettikleri birikimlerine de yansımaktadır. TÜİK’in Aile Yapısı Araştırması’na göre aile içindeki mal varlığının dağılımı son derece eşitsizdir. Kadınların yüzde 80,2’sinin ne bir gay-

rimenkülü ne de aracı bulunmaktadır. Erkeklerin arasında ise bu oran yüzde 39,6'dır (TÜİK 2006:3). Mal varlığındaki bu eşitsiz dağılım, özellikle boşanma durumunda kalan kadınların refah düzeyinin önemli ölçüde düşmesi ile sonuçlanmaktadır.

3.3.Kadınların ücretli/gelir getirici işlerde çalışması

Türkiye'de kadınların ücretli ve gelir getirici işlerde çalışma oranı gerek AB ülkeleri gerek kendi gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle kıyaslandığında son derece düşüktür. Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama yüzde 65 dolaylarında olan kadınların işgücüne katılım oranı Türkiye'de yüzde 22 düzeyindedir. Bu düşük katılımın arkasındaki en önemli etken kadınların toplumsal rolünü ev ve ailelerinin bakımı ile sınırlandıran zihniyettir. Yine aynı nedenle, kız çocuklarının eğitimine erkekler kadar önem verilmemesi de dolaylı olarak kadınların işgücü piyasası içinde dezavantajlı konuma düşmelerine yol açmaktadır.

2009 yılında Türkiye'de toplam 21 277 bin kişi olan istihdamın 15 406 bini erkekler, 5 871 binini ise (toplam istihdamın yüzde 27,6'sını) ise kadınlar oluşturmuştur. İşgücünün dışında kalan yaklaşık 12 milyon kadın ise "ev kadını" konumundadır.

Bu olguya, kısmen ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin düşüklüğü ve işverenlerin işe almada erkekleri tercih etmesi gibi cinsiyetçi tutumlar neden olmakla birlikte, kadın istihdamının düşük olmasının en önemli nedenlerinin başında, bir önceki bölümde söz konusu ettiğimiz toplumsal cinsiyet temelli rol dağılımında kadınlara düşen ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklar gelmektedir. Bu toplumsal cinsiyet temelli rol dağılımının bir sonucu olarak, kadınlar iş yaşamına ya hiç adım atmamakta ya da iş yaşamlarını erkekler gibi süreklilik içinde götürememekte ve yaşamlarının erken bir döneminde, evlendikten ya da çocuk sahibi olduktan sonra, süreli ya da süresiz olarak işlerini terk etmektedir.³

3 Bu konuda çalışmalar için bkz. İlkaracan (1998), Eyüboğlu vd. (2000), Kasnakoğlu ve Dayıoğlu (2002), Toksöz (2007), Ecevit (2008), KEİG (2009), WB-SPO (2009), Buğra ve Yakut-Çakar (2010), Özar (2010).

Kreş ve yuvaların, özellikle de bunların ücretsiz olanlarının neredeyse yokluğu ve devletin temel eğitim kurumlarının mesai saatleriyle hiçbir uyum sağlamayacak biçimde yarı-zamanlı olarak tasarlanmış olması, kadınların çalışma yaşamına ya hiç girmemelerine ya da çocuk sahibi olduktan sonra terk etmelerine neden olmaktadır. Tablo 1’de de görüldüğü gibi, erkekler için 20’li yaşlardan emeklilik dönemlerine kadar süreklilik gösteren işgücüne katılım, kadınlar için 20’li yaşlarda görece olarak yükselmekte, evlenme ve doğum sonrası ise önemli bir düşüş göstermektedir.

Tablo 1. Yaş gruplarına ve cinsiyete göre kentsel ve kırsal alanda işgücüne katılım oranları (2006, yüzde)

	Kent		Kır	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
15-19	33,0	13,8	40,6	23,5
20-24	70,6	29,6	75,3	34,9
25-29	92,8	30,0	89,0	35,9
30-34	96,0	26,3	91,6	37,7
35-39	95,2	25,9	91,7	42,2
40-44	93,2	21,6	91,8	43,3
45-49	79,7	15,2	86,1	41,9
50-54	58,9	10,1	76,0	39,8
55-59	40,5	6,5	66,8	34,3
60-64	25,6	4,0	57,2	26,8
65+	10,9	1,3	32,6	12,1
Toplam	70,8	19,9	72,7	33,0

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi Veritabanı, TÜİK, www.tuik.gov.tr

Türkiye’de, ailenin geçimini erkeklere, evin ve ailenin bakımını kadınlara yükleyen rol dağılımı, erkeklerin vefat etmesi, aileyi terk etmesi ya da çiftlerin boşanması durumunda kadınları ve çocukları son derece güç yaşam koşullarına itmektir. Gelir getirici bir işte çalışma tecrübesi olmayan ya da iş yaşamından uzun bir süre ayrılmış olan kadınların söz konusu durumlar

karşısında kısa sürede evin geçimini sağlayacak bir iş bulabilmelerini beklemek gerçekçi değildir. İşverenler de, ileri yaşta ve iş tecrübesi olmayan kişileri istihdam etmekten kaçınmaktadır. Bunlara ek olarak, yalnız anneler için çocuk bakımının getirdiği sorumluluk istihdam olanaklarını ciddi bir biçimde kısıtlamaktadır. Bu nedenle, kendisinin ya da çocuklarıyla birlikte ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalan kadınlara düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun işlerden başka seçenek kalmamaktadır.

Sonuç olarak, bu bölümde özetlemeye çalıştığımız gibi, Türkiye’de aile içinde ve dışında kadın ve erkeklere sunulan roller, kadınların tek başlarına ya da çocuklarıyla birlikte bir yaşam sürdürebilecekleri zemini hazırlamaktan uzaktır. Erkeklerin aile yaşamından çekildikleri durumda, kadınlar kendi ayakları üzerinde durabilecek, kendi ve varsa çocuklarının geçimini sağlayabilecek bir olanaktan yoksundur.

4.Araştırma Yöntemleri

Bu çalışmada basın ve akademik yazın taraması, nicel ve niteliksel araştırma yöntemleri birbirlerini tamamlayıcı bir biçimde kullanılmıştır. Basın taraması kapsamında, 1 Ocak 2007 ve 30 Eylül 2009 tarihleri arasında, Radikal, Milliyet ve Zaman gazetelerinden ve Haberturk haber websitesinden eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınlarla ilgili haberler taranmış ve sıklıkla çıkan haberler belirli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Basın taramasından eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların ve çocuklarının karşı karşıya kaldıkları sorunlar, ailelerinden veya eski eşlerinden gördükleri muamele, çevrelerinin onlara bakışı ve sosyal hizmet kurumlarının bu grup kadına yaklaşımı konusunda önemli ipuçları elde edilmiştir. Buna ek olarak, basının bu grup kadınla ilgili haberleri ele alış biçimi ve haberlerin dili, eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınlara toplumumuzdaki bakış açısını yansıtması açısından da önemli bir kaynak olmuştur.

Akademik yazın taraması araştırma konumuzla ilgili şimdiye dek yapılmış çalışmalardan hareketle eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların yaşamlarını iyileştirme konusuna farklı yaklaşımların değerlendirilmesine olanak sağlamış ve araştırmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

4.1. Niceliksel saha çalışması

Niceliksel saha çalışması Infakto Research Workshop koordinatörlüğünde, kendilerine bağlı saha çalışma merkezleri tarafından 19 Ocak - 8 Mart 2010 tarihleri arasında yürütülmüştür. Türkiye genelinde yürütülen saha çalışmasında merkezdeki 4 kişilik proje ekibiyle birlikte 70 anketör ve 12 süpervizör çalışmıştır. Proje ekibinin Infakto Research Workshop ile birlikte Eylül 2009 - Aralık 2009 döneminde soru formunun geliştirilmesine yönelik olarak yaptığı ön çalışmanın ardından anket formundaki soruların işlerliğinin sınanması amacıyla Aralık 2009 tarihinde İstanbul'un çeşitli ilçelerinde toplam 19 pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu pilot çalışma sonrasında son halini alan soru formu niceliksel saha çalışmasında kullanılmıştır.⁴

4.1.1. Örneklem seçimi

Türkiye genelinde gerçekleştirilen anket çalışmasının örneklem tasarımı Infakto Research Workshop tarafından, SYDGM işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma projesinin hedef kitlesi 18-64 yaş arası eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar olarak belirlenmiştir. Örneklem tasarımında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından geliştirilmiş olan İstatistik Bölge Birimi Sistemi (İBBS) kullanılmıştır. Tablo 2, Türkiye ilçelerinde yaşayan nüfusun İBBS, gelişmişlik ve kent/kır ayrımlarında katmanlaştırılmış halini göstermektedir.

⁴ Soru formu için bkz. Ek 1.

Tablo 2. Türkiye’de nüfus dağılımı

Bölge	Metropolitan İlçeler		Gelişmiş İlçeler		Gelişmemiş İlçeler		Toplam	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
TR1	10,757,327	615,286	416,930	784,293			11,174,257	1,399,579
TR2			1,790,733	980,044	72,674	209,104	1,863,407	1,189,148
TR3	2,606,294	43,288	3,401,427	2,425,491	239,098	583,724	6,246,819	3,052,503
TR4	1,431,172	131,656	3,177,134	1,445,253	68,535	163,403	4,676,841	1,740,312
TR5	4,730,646	190,310	836,667	467,394	133,130	293,740	5,700,443	951,444
TR6	1,366,027	164,230	4,175,176	2,333,648	266,944	600,402	5,808,147	3,098,280
TR7	696,833	93,873	1,375,980	598,486	380,735	631,020	2,453,548	1,323,379
TR8			2,008,374	1,114,283	497,677	857,123	2,506,051	1,971,406
TR9			1,110,601	638,981	271,503	467,567	1,382,104	1,106,548
TRA			743,396	233,637	444,053	791,673	1,187,449	1,025,310
TRB			1,354,071	366,364	664,319	1,173,678	2,018,390	1,540,042
TRC	1,175,042	62,832	2,221,752	722,652	1,333,609	1,654,962	4,730,403	2,440,446
Toplam	22,763,341	1,301,475	22,612,241	12,110,526	4,372,277	7,426,396	49,747,859	20,838,397

İkinci bir katman olarak ilçeler yine TÜİK tarafından verilen bilgiler doğrultusunda metropol/gelişmiş/gelişmemiş olarak üç ayrı katmanda gruplanmıştır. Çalışmanın temsiliyeti açısından, metropolitan ilçelerde mahalleler, diğer katmanlarda ise ilçeler birincil örneklem birimi olarak alınmıştır. Her ilçede 8'er anketin gerçekleştirileceği varsayımıyla, örnekleme dahil edilmesi gereken ilçe sayısı hesaplanmıştır (Tablo 3). Böylelikle toplam 800 anketin metropolitan ilçelerin mahallelerinde ve 57 ilçede gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Kırsal kesimde yapılacak anketlerin bu ilçelerin yakın köylerinde gerçekleştirilmesine karar verilmiş ve örneklem kapsamındaki kadınların tespiti için SYDGM tarafından İçişleri Bakanlığı işbirliği ile MERNIS üzerinden temin edilen veri tabanından yararlanılmıştır.

Tablo 3. PPS yöntemi ile seçilen ilçe sayısı

Bölge	Metropolitan İlçeler		Gelişmiş İlçeler		Gelişmemiş İlçeler		Toplam	
	Seçilen	Toplam	Seçilen	Toplam	Seçilen	Toplam	Seçilen	Toplam
TR1	27	27	1	5	0	0	28	32
TR2	0	0	4	57	0	0	4	57
TR3	9	9	7	81	1	39	17	129
TR4	3	3	6	78	0	0	9	81
TR5	11	11	2	50	0	0	13	61
TR6	2	2	8	60	1	29	11	91
TR7	2	2	3	30	1	52	6	84
TR8	0	0	4	41	1	64	5	105
TR9	0	0	2	37	1	42	3	79
TRA	0	0	2	9	1	48	3	57
TRB	0	0	3	16	1	54	4	70
TRC	2	2	5	14	3	61	10	77
Toplam	56	56	47	426	10	441	83	923

4.1.2. MERNIS verilerinin değerlendirilmesi

Örneklemin içinden seçildiği ve SYDGM tarafından İçişleri Bakanlığı'ndan temin edilen veriler, bu evrenin niteliklerini anlamaya yönelik olarak Eylül-Ekim 2010 döneminde Genel Müdürlük'te SOYBIS sorgulamasına tabi tutulmuştur. Bu sorgulama neticesinde veri tabanında bulunan toplam 47.053 kadının sosyal güvence kapsamına göre durumları aşağıda Tablo 4'te sunulmaktadır. Veri tabanı içinden sosyal güvence kapsamına ilişkin ayrıştırmayı emekli ya da çalışan statüsünde SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur kapsamında olmamak kriterine göre gerçekleştirdiğimiz dikkate alındığında, Tablo 4'teki dökümü şu şekilde yeniden okumak olanaklı olacaktır: MERNIS veri tabanında yer alan kadınların yüzde 51,4'ü bu üç kurumun herhangi birisi tarafından sosyal güvence kapsamında değildir. Yüzde 49,6 oranında olan sosyal güvence kapsamındaki kadınlar arasında ise MERNIS verileri kapsamında aktif sigortalı ve bağımlı sigortalı ayrımı yapmak mümkün değildir.

Tablo 4. MERNIS verilerinin sosyal güvence kapsamına göre dağılımı (SOYBIS Sorgulaması)

	Kişi	Yüzde
SSK – Çalışan	1099	2,3
SSK – Emekli	13125	27,9
Emekli Sandığı – Çalışan	408	0,9
Emekli Sandığı – Emekli	509	1,1
Bağ-Kur – Çalışan	1146	2,4
Bağ-Kur – Emekli	6963	14,8
Bağ-Kur- SGDP*	103	0,2
2022 Aylığı	8920	19,0
Yeşil Kart – Aktif	8570	18,2
Yeşil Kart – Pasif	5599	11,9
Genel Toplam	47053	100,0

* Bağ-Kur kapsamında Sosyal Güvenlik Destek Primi'nden yararlananlar

SOYBIS sorgulaması neticesinde elde edilen yardımdan faydalanma, yeşil kart sahipliği gibi diğer bilgilere ilişkin dağılımları sunmadan önce veri setinde yer alan kadınların genel demografik nitelikleri medeni durum ve yaş gruplarına göre dağılımları kullanılarak Tablo 5a ve 5b'de betimlenmektedir. MERNIS verilerinin yüzde 79,9'unu eşi vefat etmiş kadınlar, yüzde 16,1'ini ise boşanmış kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 5a. MERNIS verilerinin medeni duruma göre dağılımı

	Kişi	Yüzde
Bekâr	1	0,0
Eşi Vefat Etmiş	37581	79,9
Boşanmış	7564	16,1
Evli	985	2,1
Bilinmiyor	922	2,0
Toplam	47053	100,0

Tablo 5b. MERNIS verilerinin yaş gruplarına göre dağılımı

	Kişi	Yüzde
18-34 yaş	2657	5,6
35-49 yaş	6413	13,6
50-64 yaş	11686	24,8
65 yaş ve üzeri	25375	53,9
Bilinmiyor	922	2,0
Toplam	47053	100,0

Tablo 5a ve 5b’de görüldüğü üzere MERNIS veri tabanından rassal seçilen bu veri setinde medeni durum ve doğum tarihi bilgisi mevcut olmayan 922 kayıt bulunmaktadır. Bu veri seti ile ilgili olarak aşağıda sunulan diğer tablolardaki analizlere bu 922 kişiyi katmadığımızı belirtmeyi önemli görüyoruz. Bununla birlikte medeni durumunu bekâr olarak beyan eden bir kişi de analizlerin dışında tutulmaktadır ancak evli olan 985 kişilik grubun kontrol grup niteliği taşıma potansiyeli sayesinde aşağıdaki tablolardaki analizlere dahil edilmiştir.

Veri seti medeni durum ve yaş grupları ayırımında incelendiğinde, Tablo 6a’da eşi vefat etmiş kadınların önemli bir kısmının 65 yaş ve üzerinde olduğu (yüzde 65,1), eşinden boşanmış kadınların ise beklendiği gibi önemli ölçüde daha genç yaş gruplarında dağıldığı görülmektedir. Tablo 6b’de araştırma örnekleminin içinden çekildiği bu veri tabanında 18-64 yaş aralığında medeni durum ayırımında yaş grupları sunulmaktadır. Bu dağılıma göre eşi vefat etmiş kadınların yüzde 73,8’inin 50-64 yaş aralığında, boşanmış ve evli kadınların ise ağırlıklı olarak (sırasıyla yüzde 71,6 ve yüzde 88,2) 50 yaş altındaki yaş gruplarında yer aldıkları görülmektedir.

Tablo 6a. MERNIS verilerinin medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
18-34 yaş	448	1,2	1686	22,3	523	53,1
35-49 yaş	2989	8,0	3107	41,1	317	32,2
50-64 yaş	9677	25,7	1896	25,1	113	11,5
65 yaş ve üzeri	24467	65,1	875	11,6	32	3,2
Toplam	37581	100,0	7564	100,0	985	100,0

Tablo 6b. MERNIS verilerinin 18-64 yaş grubunda medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
18-29 yaş	148	1,1	779	11,6	328	34,4
30-39 yaş	841	6,4	2001	29,9	339	35,6
40-49 yaş	2448	18,7	2013	30,1	173	18,2
50-59 yaş	5467	41,7	1398	20,9	79	8,3
60-64 yaş	4210	32,1	498	7,4	34	3,6
Toplam	13114	100,0	6689	100,0	953	100,0

Öte yandan Tablo 7a'da sunulan sosyal güvence kapsamına ilişkin dağılımlar veri setinde hem eşi vefat etmiş hem de boşanmış kadınlar için sosyal güvence kapsamının darlığına işaret etmektedir. Eşi vefat etmiş kadınların yüzde 52,2'sinin, boşanmış kadınların yüzde 51,6'sının ve evli kadınların yüzde 73,4'ünün sosyal güvencesi bulunmamaktadır.

Tablo 7a. MERNIS verilerinin medeni durum ayrımında sosyal güvence durumlarına göre dağılımı

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Sosyal güvencesi var	17973	47,8	3658	48,4	262	26,6
Sosyal güvencesi yok	19608	52,2	3906	51,6	723	73,4
Toplam	37581	100,0	7564	100,0	985	100,0

Araştırma örnekleminin içinden seçildiği MERNIS veri tabanında 18-64 yaş grubundaki kadınların sosyal güvence durumlarına bakıldığında ise, Tablo 7b’te eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınlar açısından daha geniş bir kapsam betimlenmektedir. Burada görüldüğü üzere bu yaş grubunda eşi vefat etmiş kadınların yüzde 38,5’i, boşanmış kadınların yüzde 49,6’sı sosyal güvence kapsamında değil iken bu yaş grubundaki evli kadınların yüzde 72,7’si kapsam dışındadır.

Tablo 7b. MERNIS verileri içindeki 18-64 yaş grubundaki kadınların medeni durum ayrımında sosyal güvence durumlarına göre dağılımı

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Sosyal güvencesi var	8066	61,5	3372	50,4	260	27,3
Sosyal güvencesi yok	5048	38,5	3317	49,6	693	72,7
Toplam	13114	100,0	6689	100,0	953	100,0

Sosyal güvence kapsamının dışında görünen kadınlar için SOYBIS sorgulaması üzerinden günümüzde resmi olarak temelde sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan nüfusu hedefleyen iki programın kapsamı incelenmiştir: Yeşil Kart sahipliği ve 2022 sayılı kanun. Tablo 8’de görüldüğü üzere bu grup kadınlar için sağlık hizmetlerine erişim açısından önem arzeden Yeşil Kart

sahipliği oldukça düşük görünmektedir. Veri setinde sosyal güvencesi olmayan eşi vefat etmiş kadınların yüzde 49,2'si, boşanmış kadınların ise yaklaşık yüzde 59'u Yeşil Kart kapsamı altında değildir. Bu noktada Tablo 8'i değerlendirirken SOYBIS sistemi üzerinden Yeşil Kart sahipliği için gerekli gelir tespitini yapmak olanaklı olmadığından bu kapsam sorunun ne derece gerçek duruma işaret ettiği konusunda çekince koyduğumuzu belirtmeyi önemli görüyoruz.

Tablo 8. MERNIS verilerine göre sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınlar arasında medeni durum ve yaş grupları ayrımında Yeşil Kart sahipliği

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Yeşil Kartı Var - Aktif	7047	35,9	1070	27,4	106	14,7
Yeşil Kartı Var - Pasif	2911	14,8	539	13,8	204	28,2
Yeşil Kartı Yok	9650	49,2	2297	58,8	413	57,1
Toplam	19608	100,0	3906	100,0	723	100,0

Veri seti içinde sosyal güvence kapsamı dışında kalan kadınların yaş dağılımlarında özellikle eşi vefat etmiş 65 yaş ve üzeri kadınların yüksek oranı, sosyal güvencesi olmayan 65 yaş üzeri nüfusa yönelik olarak sürdürülmekte olan 2022 sayılı kanunun kapsamına ilişkin SOYBIS sorgusuna da değinmeyi önemli kılmaktadır. Tablo 9, veri setinde 65 yaş ve üzerinde olup sosyal güvence kapsamı dışındaki kadınlar için 2022 sayılı kanundan yararlanma durumunu göstermektedir. Hem eşi vefat etmiş hem de eşinden boşanmış kadınların yaklaşık yarısının bu programın kapsamı dışında olduğu görülmektedir. Ancak bu durum Yeşil Kart kapsamına ilişkin değerlendirmemize benzer şekilde gerek SOYBIS üzerinden gelir tespitinin tümüyle yapılamayışı, gerekse bu kanun kapsamında yaşlı aylığı bağlama süreçlerinde beraber yaşansa dahi çocuklarının gelir ve sosyal güvence durumlarına göre yapılan değerlendirmeler nedeniyle gene dikkatle irdelenmelidir.

Tablo 9. MERNIS verilerinde 65 yaş ve üzerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınlar arasında medeni durum ayrımında 2022 Sayılı Kanun kapsamı

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
2022 maaşı var	7616	52,3	298	50,6	7	23,3
2022 maaşı yok	6936	47,7	291	49,4	23	76,7
Toplam	14552	100,0	589	100,0	30	100,0

SOYBIS sorgusu, veri setindeki kadınların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından sunulan çeşitli sosyal yardım programlarından faydalanıp faydalanmadıkları konusunda da detaylı bilgi sunmaktadır. Bu programlardan yararlanabilmenin ön koşulu yukarıda betimlediğimiz Yeşil Kart sahipliği ve 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlı aylığı almak gibi 3294 sayılı kanun ile sosyal güvence kapsamı dışında olmak olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda veri setinde sosyal güvence kapsamındaki kadınların hem proje desteklerinden ve KASDEP programından hem de şartlı nakit transferi, eğitim, sağlık ve aile yardımları gibi çeşitli alanlarda ve çok çeşitli miktarlarda yapılan yardımlardan ne derece faydalandıklarına ilişkin detaylı dö-küm Tablo 10'da sunulmaktadır. SOYBIS sorgulamasına göre sosyal güvence kapsamı dışında olan kadınların çok azı proje destekleri ve KASDEP programından yararlanmıştı; proje desteği alan kadın oranları binde 1 ila 2 iken, KASDEP'in kapsamı çok daha gerilerde kalmaktadır. Öte yandan sosyal yardım programından faydalanma düzeyleri de çok yüksek olmamakla birlikte veri setindeki sosyal güvence kapsamında olmayan kadınların yaklaşık üçte biri şartlı nakit transferleri dahil olmak üzere SYDVler tarafından sunulan sosyal yardımlardan yararlanmaktadır; bu oran eşi vefat etmiş kadınlar arasında yüzde 31,7 iken eşinden boşanmış kadınlarda yüzde 28,2'dir. Sosyal yardımlardan faydalanan kadınların yaş gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında ise SYDVler tarafından sunulan yardımlardan daha çok 65 yaş üzerindeki kadınların yararlandığı, öte yandan daha genç yaş gruplarına yönelik olarak düşünülebilecek proje destekleri ya da KASDEP'in bu yaş gruplarındaki eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınlara erişemediği görülmektedir.

Tablo 10. MERNIS verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında görünen kadınların medeni durum ayrımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu

	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Evli	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Proje Destekleri	26	0,1	11	0,3	0	0,0
KASDEP	38	0,2	9	0,2	0	0,0
ŞNT dahil Diğer Yardımlar	6213	31,7	1100	28,2	151	20,9
Toplam	19608	100,0	3906	100,0	723	100,0

Yeşil Kart, yoksul haneler açısından her ne kadar sağlık hizmetine erişimi sağlayan bir program olarak sınıflansa da, sosyal güvence kapsamı dışındaki nüfus açısından bakıldığında aslında bir yanı ile bu grup içerisinde, asgari ücretin üçte biri olarak tanımlanan kişi başı hane geliri eşiğine göre “resmi yoksulluk” kategorisini betimleyici bir nitelik arz etmekte ve kişinin/hane nin yoksulluğunu tescil eder durumdadır. Nitekim saha çalışması sırasında gözlemlerimiz tümünde olmamakla birlikte, kimi yerel vakıflarda, Yeşil Kart sahipliğinin gelir yoksulluğu ve sosyal güvencesizliğin resmi açıdan tescili olarak görülüyor olmasından dolayı, sosyal yardım almak için başvurunun bir çeşit ön koşulu olarak sorulur hale gelmiş olduğu yönünde. Bunun “ön koşul” olmadığı durumlarda ise yardım almaya hak kazanan kişiler arasında Yeşil Kart sahipliğinin yüksek oluşu sosyal yardımların da bu “resmi yoksulları” kapsadığını gösteriyor. MERNIS veri setindeki sosyal güvence kapsamı dışındaki kadınların yüzde 30,8’inin SYDVler tarafından sunulan sosyal yardımlardan yararlanmakta olduğu bulgusu ışığında MERNIS veri setinde yer alan, sosyal güvence kapsamı dışında olan kadınların Yeşil Kart sahipliği ayrımında yardımlardan yararlanma durumlarını Tablo 11’de sunuyoruz. Burada görüldüğü üzere aktif Yeşil Kart sahibi olan sosyal güvence kapsamında dışındaki kadınların yüzde 45,1’inin SYDVler tarafından sunulan sosyal yardımlardan yararlanamamakta olması her iki programın da kapsam sorununa ilişkin birtakım sorunlara işaret eder niteliktedir.

Tablo 11. MERNIS verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında olan kadınların Yeşil Kart Sahipliği ayırımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu

	ŞNT Dahil Yardım Alıyor		ŞNT Dahil Yardım Almıyor		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Yeşil Kartı Var – Aktif	4518	54,9	3705	45,1	8223	100,0
Yeşil Kartı Var – Pasif	1547	42,3	2107	57,7	3654	100,0
Yeşil Kartı Yok	1399	11,3	10961	88,7	12360	100,0
Toplam	7464	30,8	16773	69,2	24237	100,0

Öte yandan Tablo 12’de verilen medeni durum ayırımında döküm incelendiğinde, sosyal güvence kapsamı dışındaki kadınlardan, eşi vefat etmiş olanların yüzde 35,9’u, boşanmış kadınların yüzde 27,4’ü, evli kadınların ise yüzde 14,7’si aktif Yeşil Kart sahibi durumunda. Bu kadınlar arasında SYDVlerin sunduğu sosyal yardımlardan faydalanma oranı eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınlar için benzer görünüm arzetymekte; Yeşil Kart’ı aktif statüde olan eşi vefat etmiş kadınların yüzde 55’i, boşanmış kadınların ise yüzde 56’sı yardımlardan faydalanıyor. Yardımlar sosyal güvence kapsamı dışında olan ancak aktif Yeşil Kart sahibi evli kadınların ise daha azına ulaşılıyor (yüzde 40,6) – bu durum niteliksel saha çalışması sırasında SYDVlerde yaptığımız görüşmelerde, gelir açısından muhtaç durumda olmasına karşılık “çalışabilecek durumda olan kocalar”ı olan kadınlar ve buldukları hanelerin geçimlerini erkeğin istihdama eklenerek sağlamaları gerektiği yaklaşımına dayanarak yerel mütevellî heyetlerinden yardım kararı çıkmayışını pekiştirir nitelikte. Bir başka açıdan da sosyal güvence kapsamı dışında olan eşi vefat etmiş kadınların yarısına yakınının (yüzde 49,2), boşanmış ve evli kadınların ise yarısından fazlasının (sırasıyla yüzde 58,8 ve yüzde 57,1) Yeşil Kart sahibi olmayışı ve bunların neredeyse üç grup için de yüzde 90’ına yakınının yardımdan faydalanmaması dair bulgular ne yazık ki SOYBIS uygulamasının gelir tespitine ilişkin olarak çok fazla bilgi sağlamıyor olması nedeniyle detaylı irdelenememektedir.

Tablo 12. MERNIS verilerinde sosyal güvence kapsamı dışında olan kadınların Yeşil Kart sahipliği ve medeni durum ayırımında sosyal yardımlardan yararlanma durumu

	ŞNT Dahil Yardım Alıyor		ŞNT Dahil Yardım Almıyor		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
EŞİ VEFAT ETMİŞ						
Yeşil Kartı Var – Aktif	3876	19,8	3171	16,2	7047	35,9
Yeşil Kartı Var – Pasif	1262	6,4	1649	8,4	2911	30,2
Yeşil Kartı Yok	1075	5,5	8575	43,7	9650	49,2
Toplam	6213	31,7	13395	68,3	19608	100,0
BOŞANMIŞ						
Yeşil Kartı Var – Aktif	599	15,3	471	12,1	1070	27,4
Yeşil Kartı Var – Pasif	221	5,7	318	8,1	539	23,5
Yeşil Kartı Yok	280	7,2	2017	51,6	2297	58,8
Toplam	1100	28,2	2806	71,8	3906	100,0
EVLİ						
Yeşil Kartı Var – Aktif	43	5,9	63	8,7	106	14,7
Yeşil Kartı Var – Pasif	64	8,9	140	19,4	204	49,4
Yeşil Kartı Yok	44	6,1	369	51,0	413	57,1
Toplam	151	20,9	572	79,1	723	100,0

4.1.3. Araştırma örnekleminin nitelikleri

Örnekleme çerçevesinde belirlenen ilçelerde görüşülecek kişilerin tespiti yukarıda sözü edilen veri tabanından yararlanılmış, her örneklem noktasında görüşülecek kişi sayısının üç katı olan 24 isim listeye dahil edilmiştir. Soru formu konusunda eğitim alan anketörler söz konusu noktalarda verilen adresleri ziyaret etmişler ve listede ismi verilen kişiyle görüşmek istemişlerdir. Her nokta en az üç defa ziyaret edilmiştir. Kırsal örneklemin oluşmasında, SYDGM ve İçişleri Bakanlığı verilerinde bulunan köyler esas alınmıştır. Her ilçeye bağlı en az birer köye gidilmiş ve köy muhtarının işbirliğiyle tanımlanan yaş kriterlerine uygun kişilerin listesinden rassal yöntemle seçilen kişiyle görüşülmeye çalışılmıştır. Tüm bu çalışmalar neticesinde, niceliksel saha çalışması kapsamında 914 eşi vefat etmiş ve 306 boşanmış kadın ile,

837'si kentsel 383'ü kırsal alanda olmak üzere, toplamda 1220 görüşme gerçekleştirilmiştir. Tablo 13a ve 13b niceliksel saha çalışması kapsamında görüşülen kadınların temel demografik niteliklerini betimlemekte, Tablo 14a ve 14b'de ise sosyal güvence kapsamına göre dağılımlar sunulmaktadır.

Tablo 13a: Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ayrımında medeni durumlarına göre dağılımı

	Toplam		Kent		Kır	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi Vefat Etmiş	914	74,9	592	70,7	322	84,1
Boşanmış	306	25,1	245	29,3	61	15,9
Toplam	1220	100,0	837	100,0	383	100,0

Tablo 13b: Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ve medeni durum ayrımında yaş gruplarına göre dağılımı

	Toplam				Kent				Kır			
	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
20-29 yaş	19	2,1	48	15,7	12	2,0	38	15,6	7	2,2	10	16,4
30-39 yaş	74	8,1	103	33,8	54	9,1	77	31,6	20	6,2	26	42,6
40-49 yaş	175	19,2	89	29,2	123	20,8	76	31,1	52	16,2	13	21,3
50-59 yaş	351	38,5	49	16,1	237	40,1	40	16,4	114	35,5	9	14,8
60 – 64 yaş	293	32,1	16	5,2	165	27,9	13	5,3	128	39,9	3	4,9
Toplam	914	100,0	306	100,0	592	100,0	245	100,0	322	100,0	61	100,0

Anket kapsamında görüşülen kadınların medeni durum ayrımında yaş dağılımına Tablo 13b üzerinden bakıldığında, yukarıdaki bölümde Tablo 6b'de sunulan MERNIS veri tabanındaki dağılıma benzer şekilde eşi vefat etmiş kadınların yüzde 70,6'sının 50-64 yaş aralığında, boşanmış kadınların ise yüzde 78,7'sinin 50 yaş altında olduğu görülmektedir.

Tablo 14a: Anket kapsamında görüşülen kadınların kent-kır ve medeni durum ayrımında sosyal güvenlik durumlarına göre dağılımı

	Toplam				Kent				Kır			
	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
SSK	437	47,8	139	45,4	331	55,9	126	51,4	106	32,9	13	21,3
Emekli Sandığı	71	7,8	33	10,8	63	10,6	28	11,4	8	2,5	5	8,2
Bağ-Kur	158	17,3	21	6,9	84	14,2	17	6,9	74	23,0	4	6,6
Özel Sigorta	1	0,1	1	0,3	1	0,2	1	0,4	0	0,0	0	0,0
Yeşil Kart	164	17,9	41	13,4	71	12,0	24	9,8	93	28,9	17	27,9
GSS	3	0,3	4	1,3	2	0,3	4	1,6	1	0,3	0	0,0
Kayıtlı Değil	79	8,6	67	21,9	40	6,8	45	18,4	39	12,1	22	36,1
Toplam	914	100,0	306	100,0	592	100,0	245	100,0	322	100,0	61	100,0

Tablo 14b: Anket kapsamında görüşülen kadınlardan SSK, Emekli Sandığı ya da Bağ-Kur kapsamında olduğunu beyan edenlerin kent-kır ve medeni durum ayrımında hak sahipliği durumlarına göre dağılımı

	Toplam				Kent				Kır			
	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Kendisi	87	13,1	87	45,1	68	14,2	80	46,8	19	10,1	7	31,8
Annenen	4	0,6	7	3,6	2	0,4	6	3,5	2	1,1	1	4,5
Babadan	44	6,6	84	43,5	32	6,7	72	42,1	12	6,4	12	54,5
Çocuklardan	59	8,9	11	5,7	36	7,5	9	5,3	23	12,2	2	9,1
Eşinden	470	70,6	4	2,1	338	70,7	4	2,3	132	70,2	0	0
Toplam	666	100,0	193	100,0	478	100,0	171	100,0	188	100,0	22	100,0

Tablo 14a'da anket kapsamında görüşülen kadınlara ilişkin olarak sunduğumuz kapsam detayını kullanarak yaptığımız hesapla eşi vefat etmiş kadınların yüzde 72'sinin, boşanmış kadınların ise 63,4'ünün sosyal güvence kapsamında olduğu görülmektedir. Kapsam içindeki kadınlardan eşi vefat

etmiş olanların yüzde 70,6'sı eşinden dolayı sigortalı olduğunu beyan etmektedir ve bu durum kır-kent ayrımında farklılaşmamaktadır (Tablo 14b). Öte yandan boşanmış kadınların yüzde 45,1'i bizzat hak sahibi iken, önemli bir kısmı da (yüzde 43,5'i) babası üzerinden sosyal güvence kapsamındadır. Bu durum Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin bizzat çalışma hayatı içinde olmayan kadını eşe ya da babaya bağımlı kılan niteliğini oldukça iyi betimlemektedir. Öte yandan, kırdan yaşayan eşi vefat etmiş kadınlar arasında çocukları üzerinden kapsam altında olanlar kente göre oransal açıdan daha fazla görünmektedir. Kapsam dışında kalan kadınlar arasında Yeşil Kart sahibi dahi olmayanlar eşi vefat etmiş olan kadınların yüzde 6,8'ini, boşanmış kadınların ise yüzde 21,9'unu oluşturmaktadır ve kırsal kesimlerde görüşülen kadınlar arasında her iki grupta da oransal olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu alt bölümde kısaca temel demografik ve sosyo-ekonomik nitelikleri sunulan bu verilere ilişkin detaylı analizler beşinci bölümde sunulacaktır.

4.2. Niteliksel saha çalışması

Niteliksel çalışmanın üzerine bina edildiği anket uygulaması hanelere ve kişilere ilişkin detaylı bilgi toplanmasına imkân vermekle birlikte, hem örneklem tasarımının belirli kadın gruplarına erişim konusunda kısıtlı olması hem de kadınlarla gerçekleştirilen anket uygulaması ile yakalanamayacak derinlikte sorun ve konuların olması, bulguların niteliksel görüşmeler yoluyla daha derinlemesine irdelenmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda Haziran-Temmuz 2010 döneminde, İstanbul, Trabzon, Bursa ve Van'da, Eylül 2010'da ise Denizli ve Malatya'da eşi vefat etmiş, boşanmış, eşi cezaevinde olan ve eşi tarafından terk edilmiş toplam 26 kadınla yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.⁵Görüşme yapılan kadınlar hem anket uygulamasına katılmış olan ancak hikayesini derinlemesine konuşmak, yaşadığı ve/veya çalıştığı ortamda gözlem yapmak istediklerimiz, hem de yerelde araştırmanın konusuna uygun, sosyal güvence kapsamı dışında olup Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'na yardım almak için başvurmuş olan ya da halihazırda yardım almakta olan kadınlardan oluşmaktadır. Görüşme yapılan

5 Derinlemesine görüşme yapılan kadınların nitelikleri ile ilgili liste için bkz. Ek 2.

kadınlardan 10'unun eşi vefat etmiş, 9'u boşanmış, 3'ü eşi tarafından terk edilmiş, 3'ünün eşi cezaevinde bulunmakta ve 1'inin eşi kayıp durumdadır. Bu kadınların sadece ikisi sosyal güvenlik kapsamında olmakla birlikte, geri kalanların tümünün sosyal güvencesi yoktur ve bu açıdan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu ya da yereldeki SYDV'ler açısından hedef grup niteliğindedir.

Görüşme yapılan illerin seçiminde öncelikli olarak coğrafi dağılım açısından Türkiye genelini yansıtması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, illerin çeşitli diğer özellikleri ile gerek kadınlarla gerek kurumlarla gerçekleştirilen görüşmelerin içerik ve kapsamında farklı açılımlar yaratması amaçlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, anket uygulamasına katılmış olan kadınlarla da görüşme yapılması hedeflendiğinden coğrafi dağılım açısından öncelikle niceliksel saha çalışmasının yapıldığı iller ham veri seti içinden taranmıştır. Daha sonra bu tarama içinden her coğrafi bölge için öne çıkan yerlerin diğer özellikleri irdelenerek görüşme yapılacak yerler belirlenmiştir. Bu amaçla, farklı ekonomik gelişmişlik düzeyinde bulunan illerde yaşayan kadınların durum ve sorunlarını kavramanın çalışmamıza önemli katkıları olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, TÜİK'in hali hazırda en güncel olan 2006 yılı Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (kişi başına) sıralamasından yararlanılmıştır. TÜİK'in İstatistikî Bölge Birimleri Düzey 2 sınıflaması Türkiye'yi 26 bölgeye ayırmaktadır. Derinlemesine görüşme yaptığımız iller kişi başına düşen gelir açısından farklılıklar gözetilerek, 1 (kişi başına gayri safi katma değer 14. 914 TL), 3 (13.509 TL), 9 (9.868 TL), 14 (7.004 TL), 20 (5.583 TL) ve 26'ıncı (3.392 TL) bölge gruplarından seçilmiştir. Bu bağlamda 1. grupta yer alan İstanbul, Türkiye'nin nüfus açısından en büyük kenti olduğu gibi, gerek iktisadi gerek yaşam biçimi olarak çeşitlilik barındıran bir kent olma vasfıyla niteliksel saha çalışmasına dahil edilmiştir. 3. grupta bulunan Bursa, sanayinin gelişmişliği bağlamında iş bulma imkânlarının görece iyi olması açısından tercih edilmiştir. Ayrıca, diğer illere göre iş imkânlarının genişliği nedeniyle ciddi miktarda kırsal ve kentsel göç almaktadır. 9. grupta bulunan Denizli, Anadolu'da sanayi üretimi ve ihracatı alanında son dönemlerde önemli atılımlar gerçekleştirmiş bir kenttir. Hızlı ekonomik dönüşümün sosyal yaşama yansımaları konumuz açısından önem taşımaktadır. 14. grupta yer alan Trabzon, Karadeniz Bölgesi'nde önemli ölçüde göç vermiş, tarımsal nüfusu oldukça yüksek

olmasına karşılık tarımdan geçimin sağlanmasının neredeyse olanaksız hale geldiği bir kenttir. Sanayi üretiminin kısıtlılığı ve ticaretin azalması ile birlikte son yıllarda ciddi işsizlik sorunuyla ön plana çıkmaktadır. 20. grupta yer alan Malatya, tarihsel olarak Türkiye sıralaması içinde sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini koruyamamış illerimizden biridir. Ayrıca, Malatya ilinde gıda ve tekstil sektörlerinin öne çıkması ve bu sektörlerin Türkiye genelinde kadın istihdamına açık olması bu ilin seçilmesinde rol oynamıştır. 26. grupta olan Van, Doğu Anadolu'da hem iç göç hem de dış göç hareketlerinin kavşak noktası olması ve özellikle de son 10-15 yılda aldığı hızlı göç nedeniyle kentin çeperlerinde oluşan varoşlarda ciddi yoksulluk sorunu gözlenmesi nedeniyle seçilmiştir. Van, Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'ndeki gerek demografik gerek iktisadi dönüşümleri temsil edebilen bir kent vasfını taşımaktadır.

Niteliksel saha araştırması kapsamında seçilen illerde, merkez ve seçilen ilçe/beldelerde öncelikle Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Vakıfları, İŞ-KUR, Belediye'nin sosyal yardım/sosyal hizmet/kadın birimleri, muhtarlar ile toplam 27 görüşme gerçekleştirildi.⁶ Bu görüşmelerde temel amaç bu kurumlarda gözlem yapmak, yereldeki sorunları anlamak, kurumların koordinasyon ve işbirliği pratikleri ya da potansiyelleri hakkında bilgi edinmek ve bu kurumlardaki personelin tecrübelerini dinleyerek işleyiş hakkında bilgilenmektir. Bilindiği üzere, SYDV'lerin idari örgütlenme biçimlerinden dolayı yereldeki uygulamaları sadece iller arasında değil, aynı ildeki ilçeler arasında da farklılaşmaktadır. Bu açıdan kurum görüşmelerinde dile getirilen uygulama ve sorunlar önem arz etmektedir.

Kadınlarla yapılan görüşmeler iki farklı kaynak üzerinden şekillenmiştir: araştırma ekibi, ilk etapta gidilecek ili belirledikten sonra il çapında anket çalışmasına katılmış kadınlar üzerinden bir tarama yaparak hem daha detaylı bilgi edinmek hem de yaşadığı ya da çalıştığı koşullarda gözlem yapmak istenilen kadınları belirlemiş ve bu kadınlar arasından araştırma kapsamında ikinci kez görüşme yapmayı kabul edenler ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca, anket çalışmasının niteliği itibariyle kapsa(ya)madığı belirli kadın gruplarına erişmek için ise SYDV'lerden yardım alan ya da

6 Görüşmelerin yapıldığı kurum listesi için bkz. Ek 2.

yardım almak için başvurmuş kadınların isimleri ve adresleri alınmak suretiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma projesinin anket çalışmasının kurgusu kadınların MERNİS'te kayıtlı olan "medeni durum" statüsüne göre biçimlendirilmiştir. Ancak, illerde SYDV çalışanları ile yaptığımız görüşmeler sonucunda bu tanımlar dışında kalan kadın gruplarının da en az eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar kadar zor durumda olduklarını/kaldıklarını gördük. Bu kapsamda, eşinden ayrı yaşadığı/terkedildiği halde resmen boşanmadığı için evli görünen, eşi çeşitli nedenlerle hüküm giymiş ve şu anda cezaevinde olan ya da T.C. vatandaşı olmayan ancak ya ikâmet tezeresi ile oturma izni olan ya da mülteci statüsünde eşi yanında olmaksızın yaşayan kadınlar ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kadınlar ile yapılan görüşmeler çoğunlukla kadınların yaşadıkları evlerde, nadiren evin önünde, mahallede ya da sokakta ve kadının çalıştığı atölyede öğle paydosu sırasında yapılmıştır. Ev ve çalıştığı yer dışında yapılan görüşmelerde birden fazla kadın görüşmeye dahil olmuştur: bu durum hem kadının anadilinin Türkçe'den farklı olduğu görüşmelerde aileden birilerinin ya da komşuların aracılığı ile görüşmenin gerçekleşmiş olması, hem de diğer tüm kadınların medeni durumlarından bağımsız olarak ekonomik ve toplumsal sıkıntılarını dile getirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Görüşmenin ana odağı araştırma kapsamındaki kadın olduğundan, raporun ek kısmında görüşme yapılan kurum ve kişilerle ilgili olarak sunulan dökümden bu tip çoklu görüşmeler belirtilmemiştir.

Yüz yüze görüşmelerin yanı sıra niceliksel saha çalışmasının yürütüldüğü illerde, özellikle kadınlarla görüşmelerin gerçekleştirildiği yoksul mahallelerin muhtarları ile yüz yüze veya telefonda mülakat yapılmıştır. Bu mülakatlarda temel amaç muhtarların kendi yerellerinde hem kadınların durumlarına ilişkin gözlemlerini irdelemek hem de kurumlarla olan ilişkilerini ve deneyimlerini öğrenmektir. Ekte listesi sunulduğu üzere toplam 8 muhtar ile görüşülmüştür; bunlardan 7'si telefon görüşmesi, 1'i (Denizli) yüz yüze görüşmedir.

Bir sonraki bölümde araştırma kapsamında gerçekleştirilen niceliksel saha çalışması sonuçları ile niteliksel saha çalışmalarında yapılan görüşme sonuçları birlikte ele alınarak sunulmaktadır. Böyle detaylı bir sunuşun politika önerilerinin geliştirilmesine zemin hazırlaması amaçlanmıştır.

5. Eşi vefat etmiş/eşinden boşanmış kadınların durumu, sorun alanları ve beklentileri

5.1. Temel ihtiyaçların karşılanması

Niceliksel çalışma kapsamında eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlara hanelerine giren gelirin ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olup olmadığı sorulmuştur. Tablo 15'ten de görüleceği gibi bu grupta yer alan kadınların ancak yaklaşık dörtte biri yiyecek, yakacak, giyecek, ev eşyası ve çocukların eğitimi gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bekleneceği gibi sosyal güvencesi olmayan kadınların arasında temel ihtiyaçlarını sağlayamayanların oranı görece olarak daha yüksektir. Bununla birlikte, sosyal güvence kapsamında olan kadınların da yarısından fazlası, temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda haneye giren gelirin yeterli olmadığını belirtmiştir. Özellikle, anket kapsamında görüşülen tüm kadınların dörtte birinden yüksek oranda bir grubun yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanma durumunu "hiç yeterli değil" olarak ifade etmesi dikkate değerdir.

Tablo 15. Anket kapsamında görüşülen kadınların haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterliliğine ilişkin değerlendirmeleri

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
	YİYECEK						
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	157	23,4	106	43,6	263	28,8
	Yeterli Değil	301	44,9	114	46,9	415	45,5
	Yeterli	212	31,6	23	9,5	235	25,7
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	45	22,7	37	34,3	82	26,8
	Yeterli Değil	88	44,4	52	48,1	140	45,8
	Yeterli	65	32,8	19	17,6	84	27,5
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

Tablo 15. (Devam) Anket kapsamında görüşülen kadınların haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterliliğine ilişkin değerlendirmeleri

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
	YAKACAK						
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	173	25,8	123	50,6	296	32,4
	Yeterli Değil	316	47,2	100	41,2	416	45,6
	Yeterli	181	27,0	20	8,2	201	22,0
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	48	24,2	34	31,5	82	26,8
	Yeterli Değil	94	47,5	54	50,0	148	48,4
	Yeterli	56	28,3	20	18,5	76	24,8
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0
	GİYECEK						
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	158	23,6	97	39,9	255	27,9
	Yeterli Değil	303	45,2	116	47,7	419	45,9
	Yeterli	208	31,0	29	11,9	237	26,0
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	1	0,1	1	0,4	2	0,2
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	45	22,7	32	29,6	77	25,2
	Yeterli Değil	88	44,4	56	51,9	144	47,1
	Yeterli	65	32,8	20	18,5	85	27,8
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0
	BARINMA/KİRA						
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	126	18,8	85	35,0	211	23,1
	Yeterli Değil	168	25,1	79	32,5	247	27,1
	Yeterli	357	53,3	76	31,3	433	47,4
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	19	2,8	3	1,2	22	2,4
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	40	20,2	32	29,6	72	23,5
	Yeterli Değil	65	32,8	41	38,0	106	34,6
	Yeterli	92	46,5	34	31,5	126	41,2
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	1	0,5	1	0,9	2	0,7
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0
	EV EŞYASI						
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	164	24,5	97	39,9	261	28,6
	Yeterli Değil	272	40,6	118	48,6	390	42,7
	Yeterli	234	34,9	28	11,5	262	28,7
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0

Tablo 15. (Devam) Anket kapsamında görüşülen kadınların haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterliliğine ilişkin değerlendirmeleri

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	45	22,7	34	31,5	79	25,8
	Yeterli Değil	76	38,4	49	45,4	125	40,8
	Yeterli	77	38,9	25	23,1	102	33,3
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0
ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ							
Eşi Vefat Etmiş	Hiç Yeterli Değil	158	23,6	92	37,9	250	27,4
	Yeterli Değil	217	32,4	103	42,4	320	35,0
	Yeterli	206	30,7	25	10,3	231	25,3
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	89	13,3	23	9,5	112	12,3
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Hiç Yeterli Değil	50	25,3	34	31,5	84	27,5
	Yeterli Değil	74	37,4	47	43,5	121	39,5
	Yeterli	51	25,8	16	14,8	67	21,9
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	23	11,6	11	10,2	34	11,1
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

Toplam hane gelirinin temel ihtiyaçları karşılama konusunda yetersiz olduğunu ifade eden kadınlara bu ihtiyaçlarını karşılamak için maddi ve ayni destek alıp almadıkları sorulmuştur. Tablo 16'den izlenebileceği üzere, destekler arasında en yaygın dağıtılanın yakacak yardımı olduğu görülmektedir. Eşi vefat etmiş kadınların kadınların yüzde 21,9'u, eşinden boşanmış kadınların ise yüzde 20'si yakacak yardımı almaktadır. Diğer tür yardımlar ise, yardıma muhtaç olan kadınların sadece küçük bir grubu tarafından alınmaktadır (yüzde 1,9 ile 9,3 arasında). Sosyal güvence kapsamı dışındaki kadınların hemen her yardım türünde hem mutlak hem de oransal anlamda sosyal güvence kapsamında olan kadınlardan daha fazla faydalandıkları görülmektedir. Burada önemle belirtilmesi gereken husus, haneye giren gelirin karşılamakta yetersiz kaldığı ifade edilen bu temel ihtiyaçların hiçbirinin formel ya da enformel mekanizmalardan alınan yardımlar ile tam olarak giderilememekte olduğudur.

Tablo 16. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterli olmadığını beyan edenlerin bunun için maddi destek ya da yardım alıp almadıklarına göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
	YİYECEK						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	24	5,2	31	14,1	55	8,1
	Almadık	434	94,8	189	85,9	623	91,9
	Toplam	458	100,0	220	100,0	678	100,0
Boşanmış	Aldık	13	9,8	16	18,0	29	13,1
	Almadık	120	90,2	72	80,9	192	86,5
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	0	0,0	1	1,1	1	0,5
	Toplam	133	100,0	89	100,0	222	100,0
	YAKACAK						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	53	10,8	103	46,2	156	21,9
	Almadık	436	89,2	120	53,8	556	78,1
	Toplam	489	100,0	223	100,0	712	100,0
Boşanmış	Aldık	20	14,1	26	29,5	46	20,0
	Almadık	122	85,9	62	70,5	184	80,0
	Toplam	142	100,0	88	100,0	230	100,0
	GİYECEK						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	12	2,6	14	6,6	26	3,9
	Almadık	449	97,4	198	93,0	647	96,0
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	0	0,0	1	0,5	1	0,1
	Toplam	461	100,0	213	100,0	674	100,0
Boşanmış	Aldık	2	1,5	3	3,4	5	2,3
	Almadık	131	98,5	85	96,6	216	97,7
	Toplam	133	100,0	88	100,0	221	100,0
	BARINMA/KİRA						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	3	1,0	6	3,7	9	2,0
	Almadık	291	99,0	158	96,3	449	98,0
	Toplam	294	100,0	164	100,0	458	100,0
Boşanmış	Aldık	3	2,9	4	5,5	7	3,9
	Almadık	102	97,1	69	94,5	171	96,1
	Toplam	105	100,0	73	100,0	178	100,0

Tablo 16 (Devam). Anket kapsamında görüşülen kadınlardan haneye giren toplam gelirin çeşitli ihtiyaçları karşılama konusunda yeterli olmadığını beyan edenlerin bunun için maddi destek ya da yardım alıp almadıklarına göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
	EV EŞYASI						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	9	2,1	6	2,8	15	2,3
	Almadık	426	97,7	208	96,7	634	97,4
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	1	0,2	1	0,5	2	0,3
	Toplam	436	100,0	215	100,0	651	100,0
Boşanmış	Aldık	0	0,0	1	1,2	1	0,5
	Almadık	121	100,0	82	98,8	203	99,5
	Toplam	121	100,0	83	100,0	204	100,0
	ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ						
Eşi Vefat Etmiş	Aldık	9	2,4	12	6,2	21	3,7
	Almadık	366	97,6	182	93,3	548	96,1
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	0	0,0	1	0,5	1	0,2
	Toplam	375	100,0	195	100,0	570	100,0
Boşanmış	Aldık	6	4,8	7	8,5	13	6,3
	Almadık	118	95,2	74	90,2	192	93,2
	Cevap yok, Fikri Yok, Bilmiyor	0	0,0	1	1,2	1	0,5
	Toplam	124	100,0	82	100,0	206	100,0

5.2. Enformel destek mekanizmaları

Kadınların yaşamlarını sürdürmeleri için kurumlar dışında genellikle komşular, aile ve akrabalar gibi enformel destek mekanizmalarından da yararlandıkları, ancak bu desteklerin çoğu zaman oldukça yetersiz kaldığı dile getirildi. Tablo 17'den de görüleceği gibi, enformel desteğe başvurma açısından eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Eşi vefat etmiş kadınların yüzde 39,5'u, eşinden boşanmış kadınların yüzde 38,6'sı enformel destek mekanizmalarının hanenin geçimine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, bekleneceği gibi, sosyal güvencesiz olan kadınlar sosyal güvencesi olanlara göre daha büyük oranda enformel desteğe başvurmuştur.

Tablo 17. Anket kapsamında görüşülen kadınların beyan ettikleri toplam aylık hane gelirine çocuklar, akrabalar ya da tanıdıklardan elde edilen gelirin (enformel destek) katkısı olup olmadığı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Katkısı Var	242	36,1	119	49,0	361	39,5
	Katkısı Yok	428	63,9	124	51,0	552	60,5
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	Katkısı Var	68	34,3	50	46,3	118	38,6
	Katkısı Yok	130	65,7	58	53,7	188	61,4
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

Niteliksel çalışma bulguları da aile, akrabalar, komşular ve çevreden gelen yardımın birçok kadın için önemini vurguluyor.

“Bu kadınlar mağdur olduklarında ilk önce akraba. Akraba sahip çıkmadığı zaman konu komşu, sonra da artık vakıflar, dernekler, belediyeler dolaşmaya başlıyor.” (Muhtar, İstanbul)

“Ailem biraz destek oldu. Sekiz kardeş benim eşim, arada işte onlar destek oluyorlar. Onlar destek oluyorlar maddi konuda, 50, 100 TL...” (Kadın, 35 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

“...annem babam kışın geliyorlar yanımıza, aynı çatı altında yaşıyoruz, onlar olmasa ben geçinemem ki.” (Kadın, 44 yaş, eşi vefat etmiş, Trabzon)

“Şöyle bir şey ben kira vermiyorum, ayrıldığım eşim amca çocuğu olduğu için ilgileniyor.” (Kadın, 40 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Komşular yardım ediyor, köyden de koyunlardan erzak geliyor biraz...” (Kadın, 62 yaş, eşi kayıp, Van)

“Bir kadın, tüpümüzü alıp getiriyor, yiyeceğimizi alıp getiriyor, insan utanır yani bir yere kadar al getir al getir...” (Kadın, 51 yaş, boşanmış, Trabzon)

Öte yandan, niteliksel saha çalışması sırasında yaptığımız görüşmelerde aile ve yakınların destek olmasının her durumda söz konusu olmadığını da gördük. Bazı aileler ya destek olmak istemiyor ya da destek olacak maddi güce sahip değil.

“Aileden hiç yardım olmadı, kendi maddi durumları zaten iyi değil.” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Eşimin tarafından hiçbiri ilgilenmedi. Buraya taşındık aç mısın? Bu çocuklar ne yapıyor? Hepsi şu an multimilyarder. Annem kardeşimin yanında kirada. Kız kardeşim var o da kirada. Zaten annem babamdan ayrılmış, gitmiş emekli olmuş. Kendi başına oturuyor. Bir yandan diğer kız kardeşim var onlar da ancak kendilerini geçindiriyorlar. Yine de buraya geldikleri zaman çocuklara bir şey bir ekmek getiriyorlar. Ama nereye kadar... Ramazanda eş dost biraz bakliyatı, makarnası geliyor. Biraz sebze falan getiriyorlar. Onlar da bana yardımcı oluyor. Sene içersinde okul masrafını karşılıyorum, gelen bakliyattan yemeğimi yapıyorum. Onlar olmasa ben kirada hiç yapamam... O fitreyi ben almıyorum sen kendin için veriyorsun, Allah için veriyorsun. sevabı sana. On beş yıllık komşum, bana elini uzatmayan insan.” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

“Komşular yardım ediyor, eve yemek, çocuklara üst baş. Akrabaların hiç yardımı yok, onlar da buradalar ama herkes kendi başına. Bir tane ağabeyim var, onların da durumları yok. Ama ben tek başına burada İstanbul’da. (Komşu kadın: Dua ediyoruz valla, elimizden ne gelirse onu yapıyoruz)” (Kadın, 23 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)
“Allahıma şükürler olsun arkadaşlarım sayesinde, ben ailemden destek görmedim, köstek görüyorum.” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Şimdiki halde akrabanız hiç bir işe yaramaz her şeyin sizin cebinize bağlı. Sizin bir şeyiniz yoksa ne anneniz tanıyor, ne kardeşiniz ne bacınız hiç biri tanımıyor, benim ailemin bana yararı yok ki... Benim üstteki komşum lokantada çalışıyor, bize ekmek getiriyor, yemek getiriyor, ekmek getiriyor mesela, bizim komşular böyle iyi yani, anlaşıyoruz.” (Kadın, 30 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

“Kimse yardım etmedi, kocamın ailesi hepsi burada bir tanesi yardım etmedi... Vali bey çok iyi insan, benim zor zamanımda çocuklara o ekmek verdi, her akşam ona dua

ediyorum, babam bile onun gibi değil. Eşimin kardeşlerinin hiçbir iş yaptıkları yok, kendilerine bile sahip çıkamıyorlar, ben aldığım yardımı paylaşıyorum bunlarla.” (Kadın, 28 yaş, eşi vefat etmiş, Van)

“Dedemiz, yani boşandığım eşimin babası, onlar biraz destek oldular, ama onlar da tabii bir emekli maaşı...zaman oldu tek bir yumurtayla yani, yok birşeyim yok, ben de kimseye derdimi söyleyemem şuyum yok buyum yok diye, var derim. Tabii arkadaşlar görüyor, komşular yardım ediyor bana...Burası dünürün kızkardeşinin evi, 4 sene filan kira almadılar sağolsunlar ama şimdi onların da durumları iyi olmadığı için kira veriyoruz 320 TL.” (Kadın, 46 yaş, boşanmış, Trabzon)

“Onun bunun yardımı ile, işte televizyonu, perdesi hep zaten evine temizliğe gittiğim birileri verdi bana. kiramı da birileri ödüyor şu an. Eşim hastalandığında idare ettik, insanların fitreleri ile, yardımları ile. Eşim ölünce kaldım ayazda, hiç kimse yardım etmiyor. Eşimin tarafından da kimse bana destek çıkmadı. Ailem kendi halinde, hiç kimseden haberleri yok.” (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Babam geldi, dedim bana bir destek edin, yardım edin. Kaynanamın bana dediği laf. Dedi ki, kendi kendine destek ol dedi.” (Kadın, 24 yaş, eşi vefat etmiş, Denizli)

“Komşular veriyordu bana. Burda bir kadın var, Allah razı olsun ona köyden geliyordu, nohuttur, patatestir şudur, diyordu ne zaman biterse gel al diye. Bazen bitiyordu, domates gidip alıyordum. Öyle tanıdıklar vardı.” (Kadın, 24 yaş, eşi vefat etmiş, Denizli)

“Yiyecek içeceğime yine geldi işte dört yerden. Belediye getirdi iki üç tane, Kızılay verdi bir tane, o abla dediğim kızın kocası getirdi, 15 lira pazara gittim, onunla da tarhanamı yaptım hani pişer, bulunsun evde diye. Nereye kadar bilmiyorum.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

“Tanıdık bir kadın, hiç yok günümde bana 4 torba yiyecek geldi, kapıda dondum kaldım ben. Üzülüyorum, çok üzülüyorum. Dayanışma ama, bir zamanlar ben bunu yapıyordum, bek ne hale düştüm.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

Ailelerin rızası olmadan eşleri ile kaçarak evlenen kadınlar için de aile deste-

gi pek söz konusu değil. Kadınlar evlilikleri yürümediği zaman kendi aileleri tarafından dışlanabiliyor.

“Annem ayda 20-30 TL elime veriyor, yengeme de misafiriğe gidersem karnım doyuyor. Tabii kime diyeceksin bana 10 TL ver, 5 TL ver. İnsan utanıyor. Geçen teyzem geldi, ben sana hiç acımıyorum diyor, kendin ettin kendin buldun. Bazen köstek olmaya geliyorlar. Kocaman bakkalı var teyzemin, insan bir ekmek alır, süt alır gelir. Hiçbir şey yapmadığı gibi bir de insanı kötü ediyor. Hiç birinin faydası yok, direk kendi etti kendi buldu diyorlar, kaçarak evlendiğim için. O da beni yüzüstü bıraktı, herkese rezil etti, boynumu büktü yani.” (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

Aileler boşanma sonrasında kızlarının eve dönmesini kabul etse de çocuklar sorun olabiliyor.

“Hadi ben sorun değilim, ben üvey anne üvey baba ile iyi kötü sığarım, yemeğini pişiririm, ama bunları nereye sığdırayım. Bunların hakkı var. Ben bir tek kendim olsam sorun değil, ben giderim babamın evine, onlar çalışırken ben yemek yaparım, ortalığı toparlarım, temizlik yaparım, ama bunlar varken, bunları kime bırakayım. Bunları üvey anne kabul etmez. Bir gün kabul etse ikincisinde istemez. Dese bile çocuğunu bırak da gel der.” (Kadın, 29 yaş, boşanmış, Denizli)

Komşulardan ve çevreden gelen yardım mağduriyetin yaşandığı ilk dönemde önemli bir işlev taşımaya karşın kadınlar için sürekli bir geçim kaynağı olmaktan uzak.

“Hayırlı komşuları belli bir zamana kadar yardım ediyor.” (Muhtar, Bursa)

“İlk zamanlarda belli bir zaman kadar komşular yardım eder. Ya da aile.” (Muhtar, Bursa)

5.3. Gelir/borç durumu

Niceliksel çalışma kapsamında görüşme yaptığımız kadınların büyük çoğunluğu eşleri vefat ettikten ya da eşlerinden boşandıktan sonra önemli bir gelir kaybı yaşamıştır. Gelir kaybının her iki grup için de kırsal kesimde yaşayanlar arasında daha sarsıcı olduğu görülmektedir. Eşi vefat etmiş/boşanmış

kadınlar ayırımında bakıldığında ise, hem kentlerde hem kırsal alanlarda eş vefat etmiş kadınların daha yüksek oranının gelir durumu kötüleşmiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Anket kapsamında görüşülen kadınların eşlerinin vefat etmesinden/eşlerinden boşanmalarından sonraki maddi durumlarına ilişkin değerlendirmelerinin kent-kır ayırımında medeni duruma göre dağılımı

	Toplam				Kent				Kır			
	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
İyileşti	29	3,2	57	18,6	23	3,9	47	19,2	6	1,9	10	16,4
Kötüleşti	634	69,4	148	48,4	399	67,4	111	45,3	235	73,0	37	60,7
Aynı kaldı	250	27,4	101	33,0	169	28,5	87	35,5	81	25,2	14	23,0
Toplam	914	100,0	306	100,0	592	100,0	245	100,0	322	100,0	61	100,0

Eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların yaşadıkları hanelerde kişi başına düşen aylık gelir düzeyinin hanelerin büyük çoğunluğunda çok düşük olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 19). Sosyal güvencesiz olan eş vefat etmiş kadınların yüzde 66,6'sı, boşanmış kadınların ise yüzde 39,8'i kişi başı 100TL'nin altında gelir düzeyi olan hanelerde yaşamaktadır. Sosyal güvencesi olan kadınların yaşadıkları hanelerin gelir durumları beklendiği gibi gelir açısından görece olarak daha iyi konumdadır. Buna karşılık, hem sosyal güvencesiz hem sosyal güvenceli konumdaki kadınların arasında eş vefat etmişlerin gelir durumunun görece olarak daha kötü olduğu görülmektedir.

Tablo 19. Anket yapılan kadınların hanelerinde kişi başı ortalama aylık hane geliri

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	0-49	17	2,5	63	25,9	80	8,8
	50-99	101	15,1	99	40,7	200	21,9
	100-149	84	12,5	31	12,8	115	12,6
	150-199	76	11,3	18	7,4	94	10,3
	200-299	135	20,1	20	8,2	155	17,0
	300-399	81	12,1	8	3,3	89	9,7
	400-499	45	6,7	1	0,4	46	5,0
	500-599	74	11,0	3	1,2	77	8,4
	600-999	48	7,2	0	0,0	48	5,3
	1000 ve üzeri	9	1,3	0	0,0	9	1,0
	Toplam	670	100,0	243	100,0	913	100,0
Boşanmış	0-49	4	2,0	8	7,4	12	3,9
	50-99	16	8,1	35	32,4	51	16,7
	100-149	22	11,1	23	21,3	45	14,7
	150-199	24	12,1	15	13,9	39	12,7
	200-299	48	24,2	15	13,9	63	20,6
	300-399	23	11,6	3	2,8	26	8,5
	400-499	10	5,1	2	1,9	12	3,9
	500-599	20	10,1	0	0,0	20	6,5
	600-999	19	9,6	6	5,6	25	8,2
	1000 ve üzeri	12	6,1	1	0,9	13	4,2
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

Burada anket kapsamında görüşülen kadınların beyan ettikleri toplam hane gelirlerinin TÜİK'in Yoksulluk Çalışması'nda yayınladığı resmi yoksulluk sınırlarına göre durumunu irdelemeyi önemli görüyoruz. Bu sınırlar gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırının eşdeğer fert ölçeğine göre düzeltilmesi ile elde edilmiştir. Aşağıda Tablo 20'de 2009 yılı için TÜİK tarafından hesaplanan yoksulluk sınırlarını referans kabul ederek anket kapsamında görüşülen kadınların içinde buldukları hanehalkı büyüklüklerine göre yoksulluk durumlarını sunuyoruz⁷.

⁷ Yoksulluk eşik değerleri için bkz. TUIK (2009).

Anket kapsamında görüŖülen eŖi vefat etmiŖ ve eŖinden boŖanmiŖ kadınların hanelerine giren toplam gelir hane yi yoksulluk eŖiđinin üzerine taŖımak konusunda yetersiz görünüyor. Tablo 20'de öncelikle örneklem içinde her hane büyüklüğü için eŖik altında kalan hanelerin oranları yer almaktadır, daha sonra da medeni durum ayırımında hane gelirlerinin eŖik değere göre durumları incelenmektedir. Buna göre tek başına yaŖayan kadınlar, daha kalabalık hanelerde yaŖayanlara nazaran görece daha az gelir yoksulluğu riski ile karşı karşıya bulunmaktalar (yüzde 28,9). İkidenden fazla kiŖi ile birlikte yaŖayan eŖi vefat etmiŖ ve eŖinden boŖanmiŖ kadınların ise ortalama olarak yarısından fazlası yoksulluk eŖiđinin altında hane gelirine sahip durumda. Sosyal güvence kapsamında olmak, bu açıdan gene tek başına yaŖayan ve de yüksek olasılıkla emekli maaŖı ile geçinen kadınları güvencesizlere göre 3 kat daha az yoksulluk riski altında bırakıyor (sırasıyla yüzde 18,7 ve yüzde 61,2). Kapsam altındaki kadınların diğer aile bireyleri ile birlikte yaŖamaları durumunda ise 2, 3,4 ve 5 kiŖilik haneler için yoksulluk riski yüzde 43 ile yüzde 50 arasında görülürken, kapsam dışında olan kadının içinde bulunduğu aynı büyüklükteki hanelerde bu oran yüzde 54 ile yüzde 63 arasında gerçekleşiyor. Daha kalabalık hanelerde, eŖi vefat etmiŖ ya da boŖanmiŖ kadının sosyal güvence kapsamında olması yoksulluk riskini güvencesiz kadınların bulunduğu hanelere kıyasla daha azaltmayıŖı, hanedeki gelirin güvenceden bağımsız olarak yetersiz olduğuna iŖaret ediyor.

Medeni durum ayırımında bakıldığında ise, anket kapsamında görüŖülen eŖi vefat etmiŖ ve eŖinden boŖanmiŖ kadınların buldukları hanelerde yoksulluk riski benzer Ŗekilde gözlemleniyor. Tek başına yaŖayan eŖi vefat etmiŖ kadınların yüzde 29,3'ü, boŖanmiŖ kadınların ise yüzde 26,7'si yoksulluk eŖiđinin altında hane gelirine sahip durumda. İki ve daha fazla kiŖilik hanelerde bulunan eŖi vefat etmiŖ kadınların yüzde 48,5 ile yüzde 69,8'i çeŖitli büyüklüklerdeki hanelerde, hane geliri açısından yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu oran boŖanmiŖ kadınlar için ise yüzde 36,4 ile yüzde 72,7 arasında gerçekleşmektedir.

Tablo 20. Anket kapsamında görüşülen kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 1, Yoksulluk Sınırı = 365 TL							
	Eşik Altı	29	18,7	30	61,2	59	28,9
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	24	17,9	27	67,5	51	29,3
	Eşik Üstü	100	74,6	3	7,5	103	59,2
	CY, FY, Bilmiyor	10	7,5	10	25,0	20	11,5
	Toplam	134	100,0	40	100,0	174	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	5	23,8	3	33,3	8	26,7
	Eşik Üstü	16	76,2	3	33,3	19	63,3
	CY, FY, Bilmiyor	0	0,0	3	33,3	3	10,0
	Toplam	21	100,0	9	100,0	30	100,0
HHB = 2, Yoksulluk Sınırı = 551 TL							
	Eşik Altı	75	43,4	34	54,8	109	46,4
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	62	46,3	23	65,7	85	50,3
	Eşik Üstü	65	48,5	4	11,4	69	40,8
	CY, FY, Bilmiyor	7	5,2	8	22,9	15	8,9
	Toplam	134	100,0	35	100,0	169	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	13	26,5	11	64,7	24	36,4
	Eşik Üstü	35	71,4	3	17,6	38	57,6
	CY, FY, Bilmiyor	1	2,0	3	17,6	4	6,1
	Toplam	49	100,0	17	100,0	66	100,0
HHB = 3, Yoksulluk Sınırı = 696 TL							
	Eşik Altı	88	48,4	39	76,5	127	54,5
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	59	45,0	22	61,1	81	48,5
	Eşik Üstü	62	47,3	6	16,7	68	40,7
	CY, FY, Bilmiyor	10	7,6	8	22,2	18	10,8
	Toplam	131	100,0	36	100,0	167	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	29	56,9	17	68,0	46	60,5
	Eşik Üstü	17	33,3	6	24,0	23	30,3
	CY, FY, Bilmiyor	5	9,8	2	8,0	7	9,2
	Toplam	51	100,0	25	100,0	76	100,0

Tablo 20 (devam). Anket kapsamında görüşülen kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 4, Yoksulluk Sınırı = 820 TL							
	Eşik Altı	64	47,4	29	63,0	93	51,4
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	49	48,5	21	63,6	70	52,2
	Eşik Üstü	42	41,6	4	12,1	46	34,3
	CY, FY, Bilmiyor	10	9,9	8	24,2	18	13,4
	Toplam	101	100,0	33	100,0	134	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	15	44,1	8	61,5	23	48,9
	Eşik Üstü	17	50,0	5	38,5	22	46,8
	CY, FY, Bilmiyor	2	5,9	0	0,0	2	4,3
	Toplam	34	100,0	13	100,0	47	100,0
HHB = 5, Yoksulluk Sınırı = 935 TL							
	Eşik Altı	55	50,0	46	74,2	101	58,7
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	44	55,0	30	71,4	74	60,7
	Eşik Üstü	29	36,3	1	2,4	30	24,6
	CY, FY, Bilmiyor	7	8,8	11	26,2	18	14,8
	Toplam	80	100,0	42	100,0	122	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	11	36,7	16	80,0	27	54,0
	Eşik Üstü	19	63,3	4	20,0	19	38,0
	CY, FY, Bilmiyor	0	0,0	0	0,0	4	8,0
	Toplam	30	100,0	20	100,0	50	100,0
HHB = 6, Yoksulluk Sınırı = 1044 TL							
	Eşik Altı	33	71,7	27	69,2	60	70,6
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	27	67,5	17	73,9	44	69,8
	Eşik Üstü	11	27,5	1	4,3	12	19,0
	CY, FY, Bilmiyor	2	5,0	5	21,7	7	11,1
	Toplam	40	100,0	23	100,0	63	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	6	100,0	10	62,5	16	72,7
	Eşik Üstü	0	0,0	3	18,8	3	13,6
	CY, FY, Bilmiyor	0	0,0	3	18,8	3	13,6
	Toplam	6	100,0	16	100,0	22	100,0

Tablo 20 (devam). Anket kapsamında görüşülen kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 7, Yoksulluk Sınırı = 1140 TL							
	Eşik Altı	16	66,7	10	66,7	26	66,7
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	15	71,4	7	63,6	22	68,8
	Eşik Üstü	5	23,8	0	0,0	5	15,6
	CY, FY, Bilmiyor	1	4,8	4	36,4	5	15,6
	Toplam	21	100,0	11	100,0	32	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	1	33,3	3	75,0	4	57,1
	Eşik Üstü	2	66,7	0	0,0	2	28,6
	CY, FY, Bilmiyor	0	0,0	1	25,0	1	14,3
	Toplam	3	100,0	4	100,0	7	100,0
HHB = 8, Yoksulluk Sınırı = 1234 TL							
	Eşik Altı	9	52,9	7	77,8	16	61,5
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	8	57,1	4	66,7	12	60,0
	Eşik Üstü	3	21,4	0	0,0	3	15,0
	CY, FY, Bilmiyor	3	21,4	2	33,3	5	25,0
	Toplam	14	100,0	6	100,0	20	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	1	33,3	3	100,0	4	66,7
	Eşik Üstü	2	66,7	0	0,0	2	33,3
	Toplam	3	100,0	3	100,0	6	100,0
HHB = 9, Yoksulluk Sınırı = 1328 TL							
	Eşik Altı	4	80,0	3	42,9	7	63,6
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	4	80,0	3	50,0	7	63,6
	Eşik Üstü	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	CY, FY, Bilmiyor	1	20,0	3	50,0	4	36,4
	Toplam	5	100,0	6	100,0	11	100,0
Boşanmış	CY, FY, Bilmiyor	0	0,0	1	100,0	1	100,0
	Toplam	0	0,0	1	100,0	1	100,0
HHB = 10, Yoksulluk Sınırı = 1404 TL*							
	Eşik Altı	7	70,0	0	0,0	7	33,3
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	7	70,0	0	0,0	7	33,3
	Eşik Üstü	3	30,0	11	100,0	14	66,7
	Toplam	10	100,0	11	100,0	21	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Eşik Üstü	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	Toplam	1	100,0	0	0,0	1	100,0

* Hanehalkı büyüklüğü 10 ve üzerinde olan hanelerin hepsi bu sınıra göre değerlendirilmiştir

Benzer bir analizi TÜİK tarafından gerçekleştirilmekte olan ve Türkiye geneli ni temsil niteliği olan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nin 2007 yılına ilişkin Ham Veri Seti ile tekrarladık. Burada yaptığımız analizde, yukarıdakine benzer şekilde, kadınların sosyal güvence durumlarına göre ayrıştırmak suretiyle hanenin kullanılabilir gelirini hanehalkı büyüklüklerine göre belirlenmiş olan 2007 yılı eşik değeri referansı (TÜİK, 2009) ile konumlamaya çalışıldı. Buradaki yüzde sayıların hane için ham veri setinde sunulmuş olan faktör değerleri ile genişletilmiş değerler üzerinden Türkiye geneli için oranı ifade ettiğini belirtmekte yarar var. Tablo 21a'da her hane büyüklüğü için yapılan bu hesaplarda, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar arasında sosyal güvence ayırımında yoksulluk riski ile karşı karşıya kalanların oranı ilk satırlarda bulunmaktadır. Buradaki bulgularımız da oranlardaki sapmalara karşın kendi anket çalışmamız üzerinden yaptığımız analizi pekçok noktada destekler nitelikte. Örneğin medeni durum ayırımında bakıldığında her hane büyüklüğü için eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların buldukları hanelerde yoksulluk riski benzer şekilde gözlemleniyor, özellikle kalabalık hanelerde bulunan eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların daha yüksek oranda yoksulluk riski altında olmaları hanedeki gelirin güvenceden bağımsız olarak yetersizliğine işaret ediyor.

Tablo 21a. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli	Sosyal Güvencesiz	Toplam
		Yüzde	Yüzde	Yüzde
HHB = 1, Yoksulluk Sınırı = 283 TL				
	Eşik Altı	1,5	37,7	7,1
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	1,6	38,7	7,1
	Eşik Üstü	98,4	61,3	92,9
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	0,0	31,5	7,0
	Eşik Üstü	100,0	68,5	93,0
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 2, Yoksulluk Sınırı = 428 TL				
	Eşik Altı	1,6	15,7	3,7
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	2,1	15,9	4,1
	Eşik Üstü	97,9	84,1	95,
	Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 21a (devam). Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli	Sosyal Güvencesiz	Toplam
		Yüzde	Yüzde	Yüzde
HHB = 2, Yoksulluk Sınırı = 428 TL				
Boşanmış	Eşik Altı	0,0	15,3	2,4
	Eşik Üstü	100,0	84,7	97,6
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 3, Yoksulluk Sınırı = 540 TL				
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	2,6	21,8	6,4
	Eşik Üstü	97,2	78,5	94,1
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	1,6	22,4	7,7
	Eşik Üstü	98,4	77,6	92,3
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 4, Yoksulluk Sınırı = 638 TL				
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	6,0	7,9	6,4
	Eşik Üstü	93,1	91,5	92,8
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	1,5	6,8	3,4
	Eşik Üstü	98,5	93,2	96,6
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 5, Yoksulluk Sınırı = 728 TL				
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	7,1	20,5	10,7
	Eşik Üstü	91,7	75,5	87,3
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	0,0	0,0	0,0
	Eşik Üstü	100,0	100,0	100,0
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 6, Yoksulluk Sınırı = 809 TL				
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	8,5	42,4	20,0
	Eşik Üstü	91,6	58,4	80,0
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	9,0	54,9	19,3
	Eşik Üstü	91,0	45,1	80,7
	Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablo 21a (devam). Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu

		Sosyal Güvenceli	Sosyal Güvencesiz	Toplam
		Yüzde	Yüzde	Yüzde
HHB = 7, Yoksulluk Sınırı = 889 TL				
	Eşik Altı	4,0	39,3	17,3
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	5,1	40,4	19,6
	Eşik Üstü	94,9	59,6	80,4
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	0,0	28,3	6,1
	Eşik Üstü	100,0	71,7	93,9
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 8, Yoksulluk Sınırı = 965 TL				
	Eşik Altı	39,2	37,9	38,4
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	36,4	39,2	38,3
	Eşik Üstü	63,6	60,8	61,7
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	100,0	0,0	41,1
	Eşik Üstü	0,0	100,0	58,9
	Toplam	100,0	100,0	100,0
HHB = 9, Yoksulluk Sınırı = 1040 TL				
	Eşik Altı	0,0	44,9	29,8
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	0,0	44,9	29,8
	Eşik Üstü	100,0	55,1	70,2
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	CY, FY, Bilmiyor	0,0	0,0	0,0
	Toplam	0,0	0,0	0,0
HHB = 10, Yoksulluk Sınırı = 1088 TL*				
	Eşik Altı	0,0	35,1	22,2
Eşi vefat etmiş	Eşik Altı	0,0	35,1	22,2
	Eşik Üstü	100,0	64,9	77,8
	Toplam	100,0	100,0	100,0
Boşanmış	Eşik Altı	0,0	0,0	0,0
	Eşik Üstü	0,0	0,0	0,0
	Toplam	0,0	0,0	0,0

* Hanehalkı büyüklüğü 10 ve üzerinde olan hanelerin hepsi bu sınıra göre değerlendirilmiştir

Buradan hareketle, Tablo 21b, aşağıda Türkiye genelinde gelir yoksulluğu ile karşı karşıya olan kadın sayılarına ilişkin tahminleri medeni durum ve sosyal güvence ayırımında vermektedir. Burada sırasıyla toplam kadın sayısı, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadın sayısı, hane geliri yoksulluk sınırı olarak belirtilen eşiğin altında yer alan kadın sayısı, yoksulluk riski altında olan bu kadınlar arasında medeni durumu eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış olarak kayıtlı kadın sayısı tahminleri sunulmaktadır⁸. Tablo 21c'de ise, Tablo 21a'da sunulan gelir eşikleri dikkate alınarak, her hane büyüklüğü için sosyal güvence ayırımında, Türkiye genelinde bu tahminler detaylandırılmaktadır.

Tablo 21b'deki verilere göre Türkiye genelinde kadınların yüzde 13,1'i yoksulluk riski ile karşı karşıyadır ve sosyal güvence kapsamında olmanın kadınları bu riske karşı koruyabildiğini öne sürmek olanaklı değildir. Nitekim sosyal güvence kapsamında olmayan kadınların yüzde 28,9'unun hane geliri yoksulluk eşiğinin altında yer almakta iken bu oran sosyal güvence kapsamında olan kadınlar için yüzde 9,1'dir. Ayrıca hane geliri yoksulluk eşiğinin altında olan kadınlar arasında sosyal güvence kapsamında olanların oranının (yüzde 55,7) güvencesizlerden (yüzde 44,3) bir nebze daha yüksek olması bu tespiti destekler niteliktedir. Sosyal güvence kapsamı, Türkiye genelinde eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar arasında farklılaşmamaktadır (sırasıyla yüzde 78,2 ve yüzde 74,7). Ancak, yoksulluk riski ile karşı karşıya kalan kadınlar arasında eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların sosyal güvence kapsamına göre durumlarına bakıldığında boşanmış kadınların eşi vefat etmişlere oranla iki kat daha az kapsam içinde bulunmakta olduğu görülmektedir. Buna karşılık, eşi vefat etmiş kadınlar arasında hane geliri eşik altında kalanların oranı yüzde 9,6'dır - sosyal güvence kapsamı altında olanların yüzde 4,2'si, sosyal güvence kapsamı dışında olanların ise yüzde 28,9'u yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Her 100 boşanmış kadının yaklaşık 5 tanesinin yoksulluk riski altında kaldığı gözleminde boşanmış kadınlar için bu oranların sırasıyla yüzde 1 ve yüzde 16 olarak daha düşük olması, eşi vefat etmiş kadınların gelir açısından görece daha kötü durumda olduklarını gösteren kendi niceliksel çalışma bulgularımızı da destekler niteliktedir.

8 TÜİK veri seti kullanılarak yapılan bu analizde kadınların yaşlarına ilişkin bir üst sınır konulmamış durumdadır

Tablo 21b'de sunulan bilgileri özetlemek gerekirse, 2007 yılı verileri kullanılarak Türkiye genelinde toplam 2.858.829 eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadın olduğu tahmin edilmiştir. Bu kadınların sosyal güvence kapsamı dışında olan toplam 169.738'i çeşitli büyüklüklerdeki hanelerde gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Öte yandan, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış toplam 82.394 kadın, sosyal güvence kapsamında olduğu halde benzer şekilde eşik değerinin altında hane gelirine sahip durumdadır.

Tablo 21b. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden Türkiye genelinde tahmin

	Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Türkiye Geneli – Kadın Yoksulluğu		9,1		28,9		13,1
Toplam kadın sayısı	26748580	79,9	6710520	20,1	33459100	100,0
Eşi vefat etmiş	1854924	78,2	517416	21,8	2372342	100,0
Boşanmış	363474	74,7	123013	25,3	486487	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	2437463	55,7	1939791	44,3	4377253	100,0
Eşi vefat etmiş	78578	34,4	149655	65,6	228234	100,0
Boşanmış	3816	16,0	20083	84,0	23898,5	100,0

Tablo 21c'de ise Türkiye genelinde her hane büyüklüğü için sosyal güvence ayırımında belirtilen büyüklükteki hanelerde yaşayan toplam kadın, toplam eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadın sayısı tahminleri ile hane gelirinin düzeyi açısından hane büyüklüğü için belirtilen eşik altında gelire sahip olan toplam kadın sayısı ve bu kadınlar arasındaki eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadın sayılarına ilişkin tahminler detaylandırılmaktadır. Sosyal güvence ayırımında bakıldığında, sosyal güvence kapsamında olan kadınlar arasında yoksulluk riski beş ve daha fazla kişilik hanelerde hane büyüklüğü ile birlikte artarak yüzde 10'un üzerinde görülmektedir. Sosyal güvence kapsamında olmayan kadınlar ise hane büyüklüğünden bağımsız şekilde ve sosyal güvence kapsamında olanlara nazaran oldukça yüksek şekilde yoksulluk riski altında kalmaktadır. Nitekim çeşitli hane büyüklükleri bazında bakıldığında sosyal güvence kapsamı altında olmayan kadınların hane gelir-

leri açısından gelir yoksulluğu ile karşılaşma oranı yüzde 19,8 ile yüzde 45,8 arasında gerçekleşmektedir. Hane geliri eşik altında kalan kadınların sosyal güvence kapsamına medeni durum ayrımında çeşitli hane büyüklükleri için bakıldığında ise, gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalan eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların yarısından fazlasının kapsam dışında olduğu görülmektedir.

Tablo 21c. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da boşanmış kadınların hanelerinde çeşitli hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalan kadınlara ilişkin tahmin

	Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 1, Yoksulluk Sınırı = 283 TL		1,7		35,5		7,0
Toplam kadın sayısı	680098	84,5	125015	15,5	805113	100,0
Eşi vefat etmiş	526540	85,3	90715	14,7	617255	100,0
Boşanmış	47425	78,0	13402	22,0	60827	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	11858	21,1	44344	78,9	56202	100,0
Eşi vefat etmiş	8598	19,7	35068	80,3	43666	100,0
Boşanmış	0	0,0	4228	100,0	4228	100,0
HHB = 2, Yoksulluk Sınırı = 428 TL		1,6		23,5		4,9
Toplam kadın sayısı	2855985	85,2	495505	14,8	3351490	100,0
Eşi vefat etmiş	349435	85,4	59814	14,6	409249	100,0
Boşanmış	115517	84,5	21202	15,5	136719	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	47090	28,8	116235	71,2	163325	100,0
Eşi vefat etmiş	7221	43,2	9510	56,8	16731	100,0
Boşanmış	0	0,0	3246	100,0	3246	100,0
HHB = 3, Yoksulluk Sınırı = 540 TL		2,7		19,8		5,4
Toplam kadın sayısı	4911697	84,4	905549	15,6	5817246	100,0
Eşi vefat etmiş	291419	83,5	57759	16,5	349178	100,0
Boşanmış	78985	70,7	32769	29,3	111754	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	135047	42,9	179558	57,1	314605	100,0
Eşi vefat etmiş	8294	40,0	12439	60,0	20733	100,0
Boşanmış	1278	14,8	7332	85,2	8610	100,0

Tablo 21c (devam). Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalan kadınlara ilişkin tahmin

	Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 4, Yoksulluk Sınırı = 638 TL		5,5		22,0		8,0
Toplam kadın sayısı	7290960	84,9	1299891	15,1	8590851	100,0
Eşi vefat etmiş	242954	80,3	59742	19,7	302696	100,0
Boşanmış	51839	63,4	29908	36,6	81747	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	402265	58,4	286136	41,6	688401	100,0
Eşi vefat etmiş	16870	76,9	5074	23,1	21944	100,0
Boşanmış	778	27,7	2027	72,3	2805	100,0
HHB = 5, Yoksulluk Sınırı = 728 TL		10,1		27,8		13,8
Toplam kadın sayısı	4941751	79,5	1276042	20,5	6217793	100,0
Eşi vefat etmiş	236360	73,1	87047	26,9	323407	100,0
Boşanmış	40506	70,8	16738	29,2	57243	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	500208	58,5	355199	41,5	855407	100,0
Eşi vefat etmiş	19596	47,9	21315	52,1	40912	100,0
Boşanmış	0	0,0	0	0,0	0	0,0
HHB = 6, Yoksulluk Sınırı = 809 TL		16,7		34,2		21,3
Toplam kadın sayısı	2866181	73,7	1020573	26,3	3886754	100,0
Eşi vefat etmiş	116821	65,0	62777	35,0	179599	100,0
Boşanmış	12478	77,5	3623	22,5	16101	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	477797	57,8	348564	42,2	826361	100,0
Eşi vefat etmiş	9862	27,4	26131	72,6	35993	100,0
Boşanmış	1119	36,0	1991	64,0	3110	100,0
HHB = 7, Yoksulluk Sınırı = 889 TL		23,6		37,6		28,0
Toplam kadın sayısı	1327281	68,1	621534	31,9	1948815	100,0
Eşi vefat etmiş	61690	59,1	42775	40,9	104465	100,0
Boşanmış	16083	78,3	4454	21,7	20538	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	312888	57,3	233444	42,7	546332	100,0
Eşi vefat etmiş	3141	15,4	17286	84,6	20427	100,0
Boşanmış	0	0,0	1259	100,0	1259	100,0
HHB = 8, Yoksulluk Sınırı = 965 TL		25,0		34,6		27,7
Toplam kadın sayısı	929550	71,6	367887	28,4	1297437	100,0
Eşi vefat etmiş	13724	33,8	26939	66,2	40663	100,0
Boşanmış	641	41,1	917	58,9	1558	100,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	232423	64,6	127402	35,4	359824	100,0
Eşi vefat etmiş	4996	32,1	10570	67,9	15566	100,0
Boşanmış	641	100,0	0	0,0	641	100,0

Tablo 21c (devam). Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınların hanelerinde hanehalkı büyüklüğüne göre gelir yoksulluğu ile karşı karşıya kalan kadınlara ilişkin tahmin

	Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
HHB = 9, Yoksulluk Sınırı = 1040 TL		29,0		38,1		32,5
Toplam kadın sayısı	484458	61,5	303807	38,5	788265	100,0
Eşi vefat etmiş	9308	33,7	18288	66,3	27596	100,0
Boşanmış	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	140674	54,9	115769	45,1	256443	100,0
Eşi vefat etmiş	0	0,0	8210	100,0	8210	100,0
Boşanmış	0	0,0	0	0,0	0	0,0
HHB = 10, Yoksulluk Sınırı = 1088 TL*		38,5		45,2		41,1
Toplam kadın sayısı	460619	61,0	294717	39,0	755336	100,0
Eşi vefat etmiş	6673	36,6	11560	63,4	18234	100,0
Boşanmış	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Geliri eşik altında olan kadınlar	177213	57,1	133140	42,9	310353	100,0
Eşi vefat etmiş	0	0,0	4052	100,0	4052	100,0
Boşanmış	0	0,0	0	0,0	0	0,0

* Hanehalkı büyüklüğü 10 ve üzerinde olan hanelerin hepsi bu sınıra göre değerlendirilmiştir

Tablo 21c'deki tahminler kullanılarak hesaplanan, medeni durum ve sosyal güvence ayırımında hane büyüklüklerine göre yoksulluk riski ile karşı karşıya kalan kadınların oranlarını Tablo 21d özetlemektedir. Burada sunulan yüzde oranlar, her hane büyüklüğü için hesaplanmıştır. Örneğin, tek kişilik hanelerde yaşayan eşi vefat etmiş kadınların yüzde 7,1'i yoksulluk riski altındadır – bu oran sosyal güvencesi olan eşi vefat etmiş kadınlar için yüzde 1,6 iken sosyal güvence kapsamı dışındakiler için yüzde 38,7'dir. Tek ya da iki kişilik hanelerde yaşayan boşanmış kadınlar arasında sosyal güvence kapsamında olanlarının hane gelirleri eşik değerlerin üzerindedir ancak aynı büyüklükteki hanelerde yaşayan sosyal güvence kapsamı dışındaki boşanmış kadınların yüzde 15,3'ü yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo 21d. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi Veri Seti üzerinden medeni durum ve sosyal güvence ayırımında yoksulluk riski (yüzde)

	Sosyal Güvenceli	Sosyal Güvencesiz	Toplam
HHB = 1			
Eşi vefat etmiş	1,6	38,7	7,1
Boşanmış	0,0	31,5	7,0
HHB = 2			
Eşi vefat etmiş	2,1	15,9	4,1
Boşanmış	0,0	15,3	2,4
HHB = 3			
Eşi vefat etmiş	2,8	21,5	5,9
Boşanmış	1,6	22,4	7,7
HHB = 4			
Eşi vefat etmiş	6,9	8,5	7,2
Boşanmış	1,5	6,8	3,4
HHB = 5			
Eşi vefat etmiş	8,3	24,5	12,7
Boşanmış	0,0	0,0	0,0
HHB = 6			
Eşi vefat etmiş	8,4	41,6	20,0
Boşanmış	9,0	55,0	19,3
HHB = 7			
Eşi vefat etmiş	5,1	40,4	19,6
Boşanmış	0,0	28,3	6,1
HHB = 8			
Eşi vefat etmiş	36,4	39,2	38,3
Boşanmış	100,0	0,0	41,1
HHB = 9			
Eşi vefat etmiş	0,0	44,9	29,8
Boşanmış	0,0	0,0	0,0
HHB = 10			
Eşi vefat etmiş	0,0	35,1	22,2
Boşanmış	0,0	0,0	0,0

Gelirin yoksulluğuna ilişkin bu tahmin ve analizler, geçim ile ilgili olarak borçluluk durumuna bakmayı da önemli kılmaktadır. Kendi niceliksel saha çalışmamızda topladığımız veriler işığında, Tablo 22’de verilen eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmiş kadınların borçluluk durumu da önemli sayıda kadının varolan geliriyle geçimini sağlayamadığına işaret etmektedir. Görüşülen kadınlardan yüzde 63,3’ünün borçlu olduğu görülmektedir. Borçlu oldukları kaynağa göre bakıldığında, en yüksek oranda bakkal, kasap gibi esnafa borçlu olunması kadınların haneye giren gelir ile ailelerinin temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadıklarına işaret etmektedir.

Tablo 22. Anket kapsamında görüşülen kadınların borçluluk durumları ve borçlu oldukları kaynağa göre dağılımı

	Kişi	Yüzde
Bankaya – tüketicici kredisi	137	8,8
Bankaya – ev, otomobil kredisi	33	2,1
Bankaya – kredi kartı borcu	100	6,4
Bankaya – ticari borç	6	0,4
Taksit	129	8,3
Yakın akrabalara	103	6,6
Arkadaşlara, iş arkadaşlarına,	57	3,7
Bakkal- kasap gibi esnafa	247	15,9
Devlete, Kamu kurumlarına: süresi geçtiği halde ödenmemiş vergi, harç, fatura, vb. borçlar	55	3,5
Hizmet alınan özel kurumlara; süresi geçtiği halde ödenmemiş fatura, vb. borçlar	68	4,4
Diğer	40	2,6
Hiç borcumuz yok	570	36,7
Cevap yok, fikri yok, bilmiyor	10	0,6
Toplam	1.555*	100,0

* Birden fazla kaynak beyan edilmiştir.

Basın taramasında da karşımıza sıklıkla çıkan borçluluk durumunun, çoğunlukla denememiş kira ve elektrik ya da su faturası durumlarında hem kadınları hem de birlikte yaşadıkları çocuklarını daha da zor koşullara ittiğini

belirtmekte yarar var. Örneğin, Gaziantep'te ikinci eşinden ayrılan kadının kirasını ödeyemediği için biri kalp hastası iki çocuğu ile evden atılarak parkta yaşamak durumunda kalması⁹, Bursa'da 5 yıl önce eşi tarafından terk edilen kadının bankaya 1500 TL'lik kredi kartı borç taahhüdünü yerine getiremediği için tutuklanarak cezaevine konulması ve ilköğretim öğrencisi üç çocuğunun ortada kalması¹⁰, Erzurum'da borcu ödenmediği için kesilen elektriğini kaçak olarak kullanan 7 çocuklu eşi vefat etmiş kadının bu durum tespit edildikten sonra 20 ay hapis cezasına çarptırılması¹¹, Edirne'de 600 TL'lik elektrik fatura borcunun ödenmeyişinden dolayı elektrikleri kesilen evde mum kullanan felçli dul kadının, yanık unutulmuş mumdan dolayı çıkan yangında hayatını kaybetmesi¹² bu durumları örnekler nitelikte.

5.4. Barınma sorunu

Niceliksel çalışma kapsamında görüşülen kadınlar arasında, eşi vefat etmiş kadınların büyük çoğunluğu Tablo 23'de görüleceği gibi ya ev sahibi durumunda ya da oturduğu ev için herhangi bir kira ödemezken, boşanmış kadınların yaklaşık üçte biri kiracı konumundadır.

9 Zaman, 15.02.2010. Online erişim: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=951813&keyfield=64756C>

10 Radikal, 30.09.2010. Online erişim: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1021463&Date=30.09.2010&CategoryID=79>

11 Milliyet, 23.12.2008. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/kacak-elektrik-kullandi-iki-cocuguyla-hapse-girdi/yasam/haberdetayarsiv/31.07.2010/1031469/default.htm>

12 Milliyet, 27.05.2010. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/caresizligin-gozyaslari/yasam/haberdetay/27.05.2010/1243137/default.htm>

Tablo 23. Anket kapsamında görüşülen kadınların oturdukları evdeki durumlarına göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Ev sahibi	412	61,5	147	60,7	559	61,3
	Kiracı	117	17,5	29	12,0	146	16,0
	Lojman	1	0,1	1	0,4	2	0,2
	Kendi evi değil ama kira ödemiyor	140	20,9	65	26,9	205	22,5
	Toplam	670	100,0	242	100,0	912	100,0

Tablo 23 (devam). Anket kapsamında görüşülen kadınların oturdukları evdeki durumlarına göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Boşanmış	Ev sahibi	84	42,4	30	27,8	114	37,3
	Kiracı	71	35,9	30	27,8	101	33,0
	Lojman	1	0,5	0	0,0	1	0,3
	Kendi evi değil ama kira ödemiyor	42	21,2	48	44,4	90	29,4
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

Niceliksel araştırma kapsamında sayısal olarak çok yüksek olmayan kiracı kadınların durumu, niteliksel çalışma kapsamında gerek kurum temsilcileri gerek kadınlarla yaptığımız görüşmelerde son derece önemli bir sorun olarak karşımıza çıktı. Ayrıca, görüşmelerin hemen hepsi ev ortamında yapıldığı için kadınların yaşadıkları evlerin durumunu da gözlemlene fırsatımız oldu. Kadınların büyük çoğunluğunun yaşadığı evler sağlık koşullarına uygun olmayan bakımsız yerlerdi.

Kurum görüşmelerinin neredeyse tamamında araştırma kapsamındaki kadınların en önemli sorunu olarak kira/barınma konusu gündeme getirildi.

Örneğin, görüştüğümüz SYDV görevlileri kadınların barınma sorunlarını şu şekilde dile getirdiler:

“En büyük sıkıntı kira, en büyük sorun konut...” (Bursa)

“Fakirlerin yaşadığı bölgelerde neredeyse hepsinin barınmaya ihtiyacı var, biz bir sürü insana kira veriyoruz.” (Van)

“Barınmalarına yardımcı oluyoruz, iş bulana kadar kiralarını öduyoruz.” (Bursa)
Muhtarlar açısından da kira ödemek durumunda kalan kadınların durumu zor.

“Kira, yakacak, okul ihtiyacı gibi konularda gerçekten zorlanıyorlar.” (Muhtar, Malatya)

Geçime ilişkin çok çeşitli sorunlar arasında barınma sorunu sık sık kadınlar tarafından gündeme getirildi. Özellikle kira, elektrik-su faturaları gibi barınma ile ilgili sorunlar gündelik hayatlarını etkileyen yaşamsal sorunlar olarak ön plana çıkarıldı.

“... kira geliyor, ödeyemiyorsun, pazara çıkamıyorsun..nereye gitsen herşey parayla...” (Kadın, 40 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Görümcemle oturduğum binada benim bir elektrik borcum çıktı. Elektrikli kaçak yapmışlar binanın benden önce. Benden 10 yıl önce yemişler içmişler sefa sürüyorlar, eşim vefat ediyor, eşimin vefatından sonra kaçak ortaya çıkıyor. Eve kaçak cezası geliyor, beş milyar para bir anda. Gidiyorum koşturuyorum, nasıl yapacağım, nasıl ödeyeceğim, ödeyeceğim. Ödemeyince ceza geliyor mu üzerine. İcra icra, ne icra cezaları geliyor evime, bir şey yok evde. Şu an yine iyi, hiçbir şey yoktu. Ne götürüyüm, alın dedim beni götürün... Üç çocuğu okutuyorum. Okul masrafı buraya kadar, bir dertten anlamıyor, mahvetti beni...” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

Özellikle İstanbul gibi kiralara yüksek olduğu büyük şehirlerde barınma daha da büyük bir sorun haline dönüşüyor. Küçük şehirlerde 200-250 TL'ye ev bulunabilirken, büyük şehirlerde bu miktara ev bulmak mümkün olmuyor.

“...kiram 450 TL, ev sahibi artıralım dedi, ben durumu söyleyince artırmadılar, yemeyeyim içmeyeyim desen bile ayda 700 TL rahat gidiyor, faturaydı, kiraydı...” (Kadın, 35 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

450 TL veriyorum kiraya, eğer beni bu ay çıkarmazsa kiraya zam da olacak, altı aydır da vermemişim, düşün artık nereden getirecem bilmiyorum... Bu pahalılıkta beş öğrenci ile geçinmek çok zor, bunu görmeyen anlayamaz bence.” (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

Daha düzgün koşullarda yaşanabilecek gibi olan evlerin kirasını ödeyecek gücü olmayan kadınlar ise sağlık açısından sakıncalı da olsa bulabildikleri/sığındıkları evlerde yaşamak zorunda kalıyor.

“...evimin durumundan memnun değilim, çok rutubetli, biliyorsunuz ben de hastayım, temiz hava değildir, kullanışı da yok. Ama kira vermiyorum, çıksam buradan nasıl kira vereyim? Çalışsam kira sorun değil, bir sigortam olsa, emekliliğim olsa, olmadığı için idare ediyorum Allaha çok şükür. Aç değil açıkta değil hesabı idare ediyorum.” (Kadın, 29 yaş, boşanmış, Denizli)

“Ev dükkandan bozma ama 400 TL kirası, elektriği kesmeye gün geçince hemen geliyorlar, aslında 40 TL’ydi borcum, hiçbirşey ama olmayınca olmuyor.” (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

“Ev değil zaten ya, şurayı şöyle iki oda çevirmişler yani. Toplam 40 m2 ancak var.” (Kadın, 38 yaş, eşi terk etmiş, Malatya)

5.5. Çocuklarla ilgili sorunlar

Niceliksel çalışma kapsamında görüşülen eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların büyük çoğunluğunun çocuklarıyla beraber yaşadıkları görülmüyor. Bu oran eşi vefat etmiş kadınlar için çok daha yüksek (yüzde 68,8) (Tablo 24).

Tablo 24. Anket Kapsamında Görüşülen Kadınların Eşleri Vefat Ettikten ya da Eşlerinden Boşandıktan Sonra Hanelerinde Kimlerle Birlikte İkamet Ettiklerine Göre Dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Tek başına	105	15,7	40	16,5	145	15,9
	Çocuklarla	465	69,4	162	66,9	627	68,8
	Diğer*	100	14,9	40	16,5	140	15,4
	Toplam	670	100,0	242	100,0	912	100,0
Boşanmış	Tek başına	22	11,1	9	8,3	31	10,1
	Çocuklarla	88	44,4	47	43,5	135	44,1
	Diğer*	88	44,4	52	48,1	140	45,8
	Toplam	198	100,0	108	100,0	306	100,0

* Diğer kategorisi," Yalnızca çocuklar ve annemle, babamla", "Yalnızca annemle, babamla", "Yalnızca çocuklar, kayınvalidem, kayınpederimle", "Yalnızca kayınvalidem, kayınpederimle", "Aynı düzen, değişmedi" cevaplarını da kapsamaktadır.

Özellikle, çok sayıda ve yaşça küçük çocuklarla yalnız kalan kadınların durumunun vehameti niteliksel araştırma kapsamında kadınlarla yapılan görüşmelerde sık sık dile getirilen bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

"Beş çocukla, beş öğrenciyle kirada neler çektiğimi allah bilir..." (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

"Dört çocuğum var, en büyüğü on dört yaşına girecek. Bunların yemesi, içmesi, giyinmesi hep masraf, eve ne kadar para geldi gelmedi belli değil, kiralarda sıkıştığım zaman hep borç alıyorum, mesela geçen ayın borçlarının hiçbirini daha ödemedim." (Kadın, 30 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

Daha önceki bölümlerde değindiğimiz temel ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin olarak, Tablo 15'ten de hatırlanacağı üzere anket kapsamında görüştüğümüz kadınların yüzde 63,5'i çocukların eğitim masraflarını karşılamakta

yetersiz kaldıklarını ifade ediyor. Çocuklarının kayıt ve elbise gibi ihtiyaçlarını karşılayamayan kadınlar ne yapacaklarını bilemez bir duruma düşüyor.

"...çocuk okula başlayacak yemin ederim verecek kayıt parası yok, elbise yok, çanta yok.." (Kadın, 23 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

"Evim kira, ceryanımı şu anda kaçak kullanıyorum.. İki aylık kira borcum var, ev sahibi gelip bağıyor, çağırıyor, karşısına çıkıp birşey diyemiyorum... Tüpün bitiyor, 3-4 gün tüp dolduramıyorsun, çocukların önüne ne sunacaksın??... Yeri geldi harçlık veremedim, okula gitmek istemedi." (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

5.6. Çevre baskısı, "namus" meselesi

Eşi vefat eden/eşinden boşanan kadınlar geçim sorunları ve çocukları ile ilgili yaşadıkları sorunlar dışında bir de medeni durumları nedeniyle çevrenin baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır. Görüşülen kadınların hemen tümünde kadınların kendi yaşamlarını özgür seçimleri ile sürdürmelerinin önünde duran toplumun kendilerine bakışıyla ilgili pek çok ipucu yakalanabilmektedir.

"Namus meselesi hala var. Ev aradığınız zaman hala soruyor ev sahibi evli misiniz diye? Eşiniz gerçekten var mı onu bile didiklemek istiyor." (Denizli)

"Hele de bayan olarak çok zor. Şimdi bir misafirin gelse, kardeşin gelse, aa bu kim diyorlar, yanlış anlıyorlar. Allah adamı dul etmesin." (Kadın, 40 yaş, boşanmış, İstanbul)

"Maddiyatın yanı sıra bir de şöyle sıkıntılar var. Dul kadın sıkıntısı. Dul kadın her zaman dul kadındır. Namusu yoktur. Mutlaka bir namussuzluk yapar zihniyeti var toplumda. 10 dan sonra dışarı çıkamaz, dul kadın güzel giyinemez, makyaj yapamaz, düğüne gidemez, kahkaha atamaz, dul kadının mutaassıp giyinmesi gerekir. Ama ben giyinemiyorum, benim çalışma hayatım var. Benim ailem de öyle mutaassıp kapalı değildi. Ben çocuğum oldu bir anda kendi kendime kapandım. Kendi isteğimle. Eşimin tarafı da kapalı seven kimse değil. Ailem de kapalı insan değil. Kapandım ama tam tesettürlü giyemiyorum, sıkılıyorum. Çoğu insan bana karşı. Bak dul kadın kapri giymiş, bak bak boğaz altı bağıyor.. Neresi dul kadın, genç şakrak kadın, düğünlerde oynuyor, oynayacağım gencim. Yani ölenle ölmüyor. Bunlar hep laf

ediliyor. Ama kayınvalidem varken geldiğimde kötü bir yerden geliyorum ki bunu defalarca söylediler.Ta bana yardım getiren kişilere kadar. Bunu söyleyen en başta eşimin uzaktan akrabası olan o kadın. Eve giren çıkan belli değil. Eve herhangi bir usta geliyor çeşme yapıyor, eve adam attı diyor. Eve badanacı geliyor ve çok yakın komşumun erkek kardeşi o da kardeşim ya da yavrum olacak yaşta. Badana yapıyor. Kapıyı da korkuyorum ya daha gencim, 30 yaşındayım, aman diyorum kapı açık kalsın. Kimse etmez o kadın eder... Artık sıkıntılara girdim, ona hesap ver buna hesap ver, muhtar ayrı hesap sorar... Bıktım artık kim neye inanıyorsa inansın. Artık bıraktım.” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

“Tek başına bir kadın olmak zor onun için buradan da hiçbir yere ayrılmak istemiyorum, kadın olduğum için, başımda hiç kimse olmadığı için...” (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

Toplumun evde erkek olmadan yaşayan kadınlara karşı değer yargıları kadınların davranışları üzerine kurulan baskının da ötesine geçerek kadınların zaten varolan maddi sorunlarına da olumsuz olarak yansımaktadır. Örneğin, ev sahipleri eşi olmayan kadınlara ev vermek istememektedir.

“...ev sahibinin kızı öğrenmiş dul olduğumu burada dul kalamaz dediler, biz onlarla bir güzel kavga ettik mi, izah ediyorum ne için ben senin kiranı ödüyor muyum, elektriğini suyunu ödüyor muyum, benim başımda babam var mı var, kızım var, ben yaptıktan sonra seni ilgilendirmez dedim, ben sana alnımın terini veriyorum dedim. Sen fahişesin demesin mi, saçından tuttum, ben çalışıyorum, bak sen gördün gözünle değil mi bacım?.. Bir insan yani dul olduğu zaman, bir insanla samimi olduğu zaman ya bunların aralarında ne var diyorlar. Ama çoğunlukla, babamla kızım sayesinde bu seviyeye geldim.” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Mahalledekiler beni bilmiyor, kocasız olduğumu söylemedim çünkü. Öyle desem ev sahibi belki evi vermezdi.” (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

Görüşme yaptığımız kadınların bazıları kendi çevrelerinde namus konusyla ilgili bir baskı yaşamadıklarını dile getirmişlerdir. Ancak, bu kadınlar “namus”larına herhangi bir “leke” gelmesin diye davranışlarını kendi kendilerine sınırlamaktadır.

"Tabii günümüzde bu kadına iyi gözle bakmıyorlar bunu bilmiyorum. Ben öyle bir durum yaşamadım orda. Artık çevremden dolayı mı bilmiyorum, sokakta yürürken işte biri yolumu kessin, böyle şeyler yaşamadım... Bir de tabii pek fazla bir yere girip çıkmıyorum. Benim girdiğim yerler bellidir. Geceyarısı gezdiğim, yani gece çıksam bile çıktığım yerler bellidir. Fazla uzaklara açılmam. Ben çok iyi tanımadığım yere girip çıkmam. Ben istedikten sonra giderim. Yani laf olacaksa ben kendimi bilirim laf ettirtmem. Ondan değil. Her türlü bela olabilir." (Kadın, 44 yaş, eşi vefat etmiş, Trabzon)

"Yani ben o şeyi vermemişimdir kendi ağırlığımca. Yok, ben fazla öyle dışarı çıkmam evden işe, işten eve. Etraf beni o kadar ilgilendirmiyor. Şu mahallede bir dul bayan olmak çok zor. Trabzon'un en pis mahallesidir... Bazı insanların gözü üstümüzde. Üstümde olduğunu tahmin edebiliyorum yani. Kendin kaçmak zorundasın." (Kadın, 46 yaş, boşanmış, Trabzon)

"Ben pek sokulmuyorum, herkesin eşi derken, herkesten ben uzak duruyorum. Çünkü benim hakkımda acaba eşiyse birlikte otursam ne düşünür? Bu sefer ben çocuğumu götürdüğüm zaman, daha önce arkadaşımı falan götürüyordum." (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

Bazı kadınlar ise kendileri için çevre baskısının söz konusu olmadığını söylerken, bu tür konuları dillendiren kadınların kendilerinin "suçlu" olacağını ima ederek, bir anlamda eşi olmayan kadınlarla ilgili toplumda yaygın olarak varolan bakış açısını tekrar etmektedir.

"Benim komşum gelir gider, ben ona giderim. Mesela komşumun kocası akşama kadar evde, ben takılırım bile, Ali abi ne yapıyorsun diye. Ne bileyim, rahatım ben. Belki o kadınlar kendilerinde bir suçluluk duygusu varsa onlar ondan böyle hissediyordur. Ben 9 yıldır aynı mahalledeyim..." (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

5.7. Şiddet görme ve terk edilme

Anket tekniği ile yürütülen niceliksel çalışmada sorgulayamadığımız ve kadınların en yaşamsal sorunlarından biri olan şiddet, niteliksel çalışma kapsamında yaptığımız görüşmelerde beklediğimizden çok daha sıklıkla karşı-

mıza çıktı. Gerek kurum temsilcileri gerek kadınların kendisi kadınlara karşı şiddetin yaygınlığını dile getirdiler.

Kurumlarda çalışanlar terkedilme, şiddet görme gibi konuların gittikçe daha görünür olduğunu belirtiyorlar ve yardım/hizmet sunumunda bu sorunları olan kadınları da kapsamaya çalışıyorlar. Kurumlarda en çok dile getirilen konulardan biri şiddet gören kadınları koruma mekanizmalarının yetersizliği. Bazı kentlerde şiddet gören kadınların sığınabileceği sığınma evleri bulunmasına rağmen, bu evlerde kalma süresinin kısıtlılığı ve bu sürenin sonunda kadınların, çoğunlukla küçük çocukları ile beraber, yaşamlarını sürdürebilecek maddi koşullara sahip olmaması nedeniyle sığınma evlerinin halihazırdaki işleyiş biçimiyle soruna çare olmadığı vurgulanıyor.

“Şiddet yaygın ama dillendirebilen ve yardım isteyen az. Bunun nedeni de şey diye düşünüyorum ben, şiddeti evet tespit ediyoruz, kadını güçlendirmek istiyoruz, şikayetçi ol diyoruz ama sonrası yok. Burada da bunu çok sık yaşıyoruz, onun adına ben de şikayetçi olabilirim, ihbar edebilirim ama kadın henüz bunu kaldırmaya hazır değil, tek başına ayakta durmaya hazır değil. Ya da devletin imkanları çok yetersiz, sonrasında kadın gene o eve gidiyor. Ekonomik sebeplerden.” (Denizli)

“Kadın dayak yiyor, şiddet görüyor, gidip onu barındıracak yerimiz yok. bizim verdiğimiz 300ler 500ler de hiçbir şey değil, ben buna üç ayda bir 500 vereyim kurtulayım mantığı var, çözüm bulunmuyor hiçbir zaman...” (İstanbul)

“Doğudaki şiddetten kaçıp gelen aileler var, özellikle kadınları Bursa’daki kadın sığınmaevlerine yerleştiriyoruz, boşanmaları gerçekleşene dek kadınlara destek oluyoruz.” (Bursa)

“Genç yaşta çocuklarla kadını bırakıp terk edenler var. Bu kadının sığınacağı bir yeri yok, ailesi reddediyor, daha da olmuyorsa sığınma evine ama ne kadar sığınırın orada?” (Bursa)

Görüşülen kadınların önemli bir kısmının kendi ailesinden ya da eşinden/eşinin ailesinden şiddet görmüş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle eşten ayrılma ya da boşanma durumlarında kadının ailesine dönmemesinin hem olanaklı olmadığı hem de daha çok sorunu beraberinde getirdiği görülmektedir.

"Babam çok huysuzdu, 11-12 yaşında döve döve başımı kapattı... Okulu bırakıp konfeksiyona girdim, orada eşimle tanıştım, ailem çok üstüme geldikleri için eşimle kaçtık gittik evlendik. Daha sonra ailemle barışıp geldik ama bu sefer işler ters gitti, eşim çalışmamaya başladı...zaten herşeyini çekiyorsun, çalışmamasını parasızlığını, bir de üstüne dayak olunca katlanılamaz hale gelmişti, ben para istedikçe kızılıyordu, kızdıkça da kavga çıkılıyordu, en sonunda dayak meselesine de girdi... Resmen boşanmadım, param olmadığı için açamadım dava, zar zor geçiniyorum. Babamın dediği şey boşanıp geleceksin, yanımda oturacaksın, o da zaten bir iki seneye başkasına verecek beni..." (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, Bağcılar)

"Koca olduğunda daha kötüydü, şiddet de vardı, çalışmamazlık da vardı, (çeviri yapan komşu kadın: "şikayet etmiyor, bir de ayrıyeten kayını, kaynanası, kaynatası filan da onlardan da şiddet gördüğü için kime şikayet etsin ki? Babasıgile gidince de daha kötü oluyor, aileme zarar veriyorlar gibi. Zaten bir keresinde şiddet uygulamışlar ba-yağı bir kötü yapmışlar bunun ailesi gelmiş almaya... Bunun eşi de eline almış silahı, bağlamış, karımı alamazsınız diye.. Bu da korkmuş gitmiyorum demiş")" (Kadın, 23 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

"Boşandığım eşim biraz hovarda, iş için Rusya'ya gidip gelmeye başladı, orada oturma izni alsın diye boşandık ama bizden tamamen koştı. Tekrar denemek istedim, annem ve abimlerden çok dayak yedim. Babamın iki katlı evi ve arazisi var, ben gideceğim dedim, bir şartla göndeririz, buralarda hakkım yoktur diye imza attırıp gönderdiler. Abim de küs öldü zaten, annemi de kaç seneye göremedim, gidemedim. Malda mülkte gözüm yok, ailemi arkama alıp geldiğime çok pişmanım." (Kadın, 46 yaş, boşanmış, Trabzon)

"Kaynana bir yerden dövdü, kocam bir yerden dövdü. Karnımı görsen hep kesik.. Çocuğum olmuyor diye oraya götür, buraya götür, o dedi şu, bu dedi bu. Senin olmuyor dedi. Bir defa da demedi ki kaynanam oğlumu götürüyüm demedi. Aradan 9 yıl sonra ayrıldık. Herşeye rağmen, öldürmeye kalkılıyordu, yastıkları yüzüme kapatılıyordu öldürmeye kalkılıyordu. Neden yapıyorsun? E senin çocuğün olmuyor. E o zaman bırak beni. Bırakmazdı da. Ailemedönmekistedim babam kabul etmedi. Bizde boşanan yok dedi çıktı içinden." (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

"Sürekli boşanmak istedim, bir şey yapamıyorsunuz, anneniz babanız sahip çıkmı-

yor. Kucağınızda küçük bir çocuk var. Sadece düz lise mezunusunuz, hiçbir yerde bir işe giremiyorsunuz, çocuğu nereye bırakacaksınız. Ben bir boşanma davası açtım ama başarılı olamadım, tutunamadım. Annemin yanında yaşayayım desem, bir iki gün kabul ediyorlar sonra yok diyorlar. Siz en çok maddi sıkıntı yapıyorlar tabii. Bunlar anlaşıyor, düzen kuralım da bu çocuğunu büyütsün demiyorlar. Ailelerde çok suç var. Hep kadına yükleniyorlar. Sen çekmiyorsun sen idare etmiyorsun diye. İdare edilecek şeyler var, edilmeyecek şeyler var, gerçeğini anlatamıyorsun.”(Kadın, 33 yaş, boşanmış, Malatya)

“...O noktadan sonra adamın şiddeti başladı. Savcılığa gidiyorsunuz, karakola gidiyorsunuz, valiliğe başvuruyorsunuz, herşeyi yaptım, 25 kere karakola gitmişim, 2 kere BİMER’e...Çenem iki kere kırıldı, dişim kırık ve etkili hiçbir şey yapılmıyor. Bir gözaltı, ne birşey. Annemle babamla yaşıyorum, adamla yaşamıyorum hiç gitmedim. Meğerse arkadan annem babam zaten adama destekçiyormuş. Bunun sonra öğrendim.”(Kadın, 33 yaş, boşanmış, Malatya)

Basın taramasında ise eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların kendi aileleri, ayrıldıkları eşleri ya da toplumun diğer kesimleri tarafından maruz kaldıkları taciz, şiddet ve istismar vakaları çokça gündeme gelmiştir. Şiddet vakaları doğrudan yaşandığı kadar, Adapazarı’nda şiddetli geçimsizlik nedeniyle ayrı yaşadığı ve boşanma davaları süren eşinden dayak yediği için şikayete gittiğinde karakol çıkışında eşi tarafından tekrar dövülen, daha sonra da kayınbiraderinden dayak yiyen kadın örneğinde olduğu gibi, şikayet merci olarak gidilen karakolda polislerin ‘karı-koca arasında geçen bu konuların suç olmadığı’nı söyleyip şikayetini kabul etmemesi¹³ toplumun eşiyle boşanma aşamasında olan bir kadına uyguladığı dolaylı şiddet belirtim niteliktedir. Dahası, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış olan ya da ayrı yaşayan kadınların önemli bir kısmı için bu taciz ve şiddet olayları hayatlarına mal olacak şekilde sonuçlanmaktadır. Örneğin Balıkesir’de eşinden yıllar önce boşanan kadın, uzun süredir tacizine maruz kaldığı evli komşusu tarafından¹⁴, Erzurum’da 38 yaşındaki kadının iki yıl önce boşandığı halde

13 Milliyet, 19.08.2010. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/bir-gunde-3-kez-dayak-yiyen-kadin-polislerden-de-sikayetci-oldu/turkiye/sondakikaarsiv/13.09.2010/1278437/default.htm>

14 Milliyet, 09.05.2008. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/dul-kadini-taciden-yakindigi-gun----bicak-darbesiyle-oldurduler/turkiye/sondakikaarsiv/30.07.2010/525809/default.htm>

kendisini başka bir erkekle gördüğünde kıskançlık krizine girdiği öne sürülen eski eşi tarafından¹⁵, Eskişehir'de 30 yaşındaki eşinden gördüğü şiddet nedeniyle boşanmak isteyen 19 yaşındaki kadın sığındığı komşusunda eşi tarafından¹⁶, Gaziantep'te kısa süre önce eşinden ayrılıp 2 çocuğuyla birlikte bağımsız bir hayat kurmaya çalışan 29 yaşındaki kadının, 23 yaşındaki erkek kardeşi tarafından¹⁷, Diyarbakır'da 25 yaşındaki boşanmış kadının, bir otobüs firmasında çalıştığı için 'aile namusuna leke sürdüğü' gerekçesiyle, ayrıldığı eşinin erkek kardeşleri tarafından öldürülmesi¹⁸ durumun ciddiyetine işaret etmektedir.

5.8. Kadınların çalışması önündeki engeller, çalıştıkları işler, aradıkları işler

Niceliksel çalışma sonuçları eşi vefat etmiş kadınların yüzde 5,5'inin boşanmış kadınların ise yüzde 26,1'inin gelir getirici işlerde çalıştığını gösteriyor (Tablo 25). Bu durumun nedenlerinden biri eşi vefat etmiş kadınların önemli bir bölümünün ileri yaşlarda olmaları, bazılarının ise geçmişte çalışmış olmalarına rağmen halen emekli konumunda bulunmaları. Çalışma oranlarının hem eşi vefat etmiş hem boşanmış kadınlar için kentlerde görece olarak daha yüksek olduğunu gözlemliyoruz.

15 Radikal, 14.02.2010. Online erişim: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=980206&Date=23.07.2010&CategoryID=97>

16 Milliyet, 03.08.2010. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/-kalk-anne-canim-aciyor-/turkiye/sondakika/03.08.2010/1271688/default.htm>

17 Milliyet, 13.09.2010. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/bosanip-gelen-ablaya-5-kursun/turkiye/sondakika/13.09.2010/1288351/default.htm>

18 Milliyet, 13.05.2008. Online erişim: <http://www.milliyet.com.tr/hostesligi-namus-meselesi-olarak-gormusler-/turkiye/sondakikaarsiv/30.07.2010/536679/default.htm>

Tablo 25. Anket kapsamında görüşülen kadınların şu andaki çalışma durumlarının kent-kır ayrımında medeni duruma göre dağılımı

	Toplam				Kent				Kır			
	Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış		Eşi Vefat Etmiş		Boşanmış	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Evet, çalışıyorum	50	5,5	80	26,1	40	6,8	70	28,6	10	3,1	10	16,4
Hayır, çalışmıyorum	864	94,5	226	73,9	552	93,2	175	71,4	312	96,9	51	83,6
Toplam	914	100,0	306	100,0	592	100,0	245	100,0	322	100,0	61	100,0

Kadınlara istihdam olanakları sağlama konusunda bu alandan sorumlu kurumların çok etkin çalışmadığı gözlemleniyor. Burada birbiriyle ilintili iki konu ortaya çıkıyor: kadın-erkek eşitliği söylemi kurumların idari yapılanması ve hizmetlere kısmen yerleşmiş olsa dahi işleyişe çok fazla nüfuz etmiş durumda değil. Meslek edindirmeye yönelik sunulan kurs faaliyetlerinde ya kadınlara nitelik itibarıyla uygun olmayan programlar sunuluyor ya da kadın işi olarak nitelendirilebilecek “el işi, yaşlı ve çocuk bakımı, kuaförlük” gibi kurslar ile katılan kadınları hem hayata hem de daha iyi gelir getirecek işlere entegre etmek söz konusu olamıyor. Özellikle mesleki eğitime yönelik kurs faaliyetlerinin kapsadığı kişi sayısının geçmiş yıllara göre artış gösteriyor olması yereldeki istihdam sorununa ne derece çözüm bulunabildiğini açıklamıyor. Bu konuda kurumlarda çalışanların görüşleri şöyle:

“Genç yaşta olanlar için iş imkânı olmasını çok istiyorum. Biz yine para verelim ama onlar birşeylerle uğraşsınlar.” (İstanbul)

“Temizlik ve bakım alanının dışında kadınlara iş yok.” (Bursa)

“Şimdi biliyorsunuz burası sanayi bölgesi değildir, istihdam olanakları da sıkıntılı, fakat böyle temizlik olsun hastane şeyleri olsun, böyle şeyler olduğu zaman, işçi işveren arasında köprü oluyoruz. Elimizden gelirse yardımcı oluyoruz. Mesela yeni açılan bir hastane var oraya geçen sene istihdam sağlandı.” (Van)

“Buradaki İŞKUR boyacılığa gönderin kadınları diyor, sıhhi tesisatçılığa gönderin

diyor. Kadınlara onu diyordum, gidin elektrik ya da su tesisatçısı, burda işkurun müdür yardımcısı ile görüşmüştüm ben, onlara da yönlendirin kadınları...Ama genel yargı, tesisatçı olsam nereye gideyim, daha kadına dair alanlara yöneliyor, aşçı oluyor.” (Denizli)

Eşi sosyal güvence kapsamı dışında çalışmış olan kadınlar, eşleri vefat ettiğinde/terk ettiğinde/eşleri cezaevine girdiğinde kendilerine bir maaş bağlanmadığı için en zor durumda kalan grup olarak ortaya çıkıyor. Bu grup kadının içinde kendisi çalışan kadınların oranı ise çok düşük. Başlarına gelen durum karşısında haneyi geçindirme zorunda kaldıklarında ya eve iş alarak oldukça düşük ücretler karşılığı parça başı işler yapıyorlar ya da gündeliğe gitme, mahalledeki apartmanların merdivenlerini silme gibi düşük ücretlerle zor koşullarda çalışarak gelir elde etmeye çalıştıklarını gözlemliyor.

Tablo 26’dan da görüleceği üzere, anket yaptığımız tarihte çalıştığını ifade eden kadınların, özellikle sosyal güvencesi olmayanlarının önemli bir bölümünün ev temizliğine gittiği görülmektedir. Eşi vefat etmiş sosyal güvenceli kadınlar daha çok işçi, memur, büro elemanı gibi konumlarda çalışırken, sosyal güvencesiz olanlar çiftçi, tarım işçisi olarak çalışmakta, evlere temizliğe gitmektedir. Boşanmış kadınların sosyal güvencesi olanları memur, işçi ve büro elemanı olarak çalışırken, sosyal güvencesiz olanları ev temizliğine gitmekte, el işi yaparak ya da tezgahlar olarak çalışmaktadır.

Tablo 26. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan anket yapıldığı dönemde çalıştığını beyan edenlerin yaptıkları işlere göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Memur	4	10,3	0	0,0	4	7,7
	İşçi	14	35,9	0	0,0	14	26,9
	Çiftçi	7	17,9	4	30,8	11	21,2
	Tarım İşçisi	0	0,0	3	23,1	3	5,8
	Büro Elemanı	4	10,3	0	0,0	4	7,7
	Küçük Esnaf, zanaatkar	1	2,6	0	0,0	1	1,9
	Tezgahtar, mağazada satış elemanı	0	0,0	1	7,7	1	1,9
	Seyyar satıcı, gezici pazarlamacı	1	2,6	0	0,0	1	1,9
	Çocuk bakıcılığı	4	10,3	1	7,7	5	9,6
	Hasta, yaşlı bakıcılığı	1	2,6	1	7,7	2	3,8
	Ev temizliği	2	5,1	3	23,1	5	9,6
	Diğer	1	2,6	0	0,0	1	1,9
	Toplam	39	100,0	13	100,0	52	100,0
	Boşanmış	Memur	14	22,2	1	6,3	15
İşçi		20	31,7	1	6,3	21	26,6
Çiftçi		2	3,2	0	0,0	2	2,5
Büro Elemanı		14	22,2	0	0,0	14	17,7
Küçük Esnaf, zanaatkar		3	4,8	0	0,0	3	3,8
Teknisyen		1	1,6	0	0,0	1	1,3
Tezgahtar, mağazada satış elemanı		2	3,2	3	18,8	5	6,3
Seyyar satıcı, gezici pazarlamacı		0	0,0	1	6,3	1	1,3
El işi		2	3,2	3	18,8	5	6,3
Çocuk bakıcılığı		3	4,8	0	0,0	3	3,8
Hasta, yaşlı bakıcılığı		1	1,6	0	0,0	1	1,3
Ev temizliği		0	0,0	7	43,8	7	8,9
Diğer		1	1,6	0	0,0	1	1,3
Toplam		63	100,0	16	100,0	79	100,0

Niteliksel saha çalışması kapsamında kadınlarla yaptığımız görüşmeler de bu bulguları desteklemektedir.

“Gece gündüz, neredeyse uyumadan boncuk işi yapıyorum, bir günde kazanacağın ancak 10-20 TL, ben geceleri de oturup iş yaptığım için bir günde 20 TL kazanabiliyorum.” (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

“Her akşam karşıdaki binayı temizliyorum, merdiven siliyorum, ayda 100 TL veriyorlar.” (Kadın, 23 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

“Karşı apartmandaki komşular aslında merdivenleri kendileri siliyordu, ihtiyacım var diye bana söylediler, şimdi yakındaki binalarda merdiven siliyorum...Cezaevinden önce eşim çalışıyordu, iyi de olsa kötü de olsa geçiniyorduk.” (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

“Boncuk yapıyorum, vida işi yapıyorum, devamlı olmasa da haftada bir geliyor, çok olmasa da ihtiyacımı görüyor.” (Kadın, 40 yaş boşanmış, İstanbul)

Özellikle genç ve boşanmış kadınların geçimlerini sağlamak için büyük bir azimle iş aradıkları gözlenmiştir.

“Ben bilgisayarlı muhasebe sertifikası aldım, muhasebe bürosunda çalıştım falan hep böyle mücadele ile. Bunlarla ben birşey göremedim. Yanlarına gidemiyorum çocukların, param yok birşey yok... . Temizlik şirketi vardır ona yazılmaya gittik. O kadar sıra var ki 10 senelik dediler. Geri dönüşte aşçı aranıyor ilanı gördüm, hemen oraya girdim. Yemek fabrikasında da çalışmıştım çünkü daha önce. 3 ay orada çalıştım. İlk maaşla hemen bu evi tuttum”(Kadın, 33 yaş, boşanmış, Malatya)

“...bazı bir tekstillerden eve iş aldım devamlı. Ev kiramı çocuklarımla masrafını, kendi ihtiyacımı hep oradan karşıladım...Mesela bir haftada 10.000 tane havlunun kenarlarındaki nakışları keser de temizlersem bayağı bir 80-90-100'e geliyor yani, bir hafta. Bazı gelmiyor. Bazı çok oluyor, yoğun oluyor. Bu ara azıcık kesildi” (Kadın, 38 yaş, boşanmış, Denizli)

“Öyle böyle derken, çorbacıya girdim çalıştım, fason buldum çalıştım, çocuk bak-

tım, ev temizliklerine gittim, bugüne kadar geldim. Bir arkadaşım var o da Ünyeli, yukarda çatıda oturuyordum o zaman, onlar da tekstilde çalışıyorlardı kızlarla, oradaki oğlan bana bırakırdı, kot olsun, yastık olsun, havlu olsun. Bir zaman çok havlu yaptık, eskisi gibi değil şimdi, gelmiyor buralara da. Öyle öyle idare ettim, vakıftan yardımımı aldım, kömürümü verdiler.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

Evlenmeden önce çalışan kadınların önemli bir bölümünün evlendiğinde işi bırakması, yaşamlarının bir safhasında zor durumda kaldıklarında tekrar çalışmak için iş aradıklarında iş tecrübeleri olmaması, meslek edinmemiş olmaları nedeniyle dezavantajlı konuma düşmelerine neden olmakta. Eğitimi yüksek olanların bile sosyal güvencesi olan iş bulamadıkları, kendi ve çocuklarının geçimini sağlamak için vasıfsız işler yapmak zorunda kaldıkları görülmekte. Bu durumu, üniversite mezunu eşi vefat etmiş bir kadından dinliyoruz:

“11 senedir önüme ne iş çıktıysa yaptım... Üniversite mezunu insan gittim merdiven sildim, geceli gündüzlü konfeksiyona gittim, evde boncuk işi yaptım, el işi şallar yaptım, tülbentler ördüm. Boş geçiremezdim çünkü ev benden ekmek bekliyordu... Bir türlü sigortalı iş bulamadım, hep böyle yarım günlük, ev temizliği... Evlenmeden öncemuhasebeciolarakşirketteçalıştımanezamanevlendim,kocamçalıştırmadı, o zaman çalışsaydım böyle muhtaç olmazdım, kendisinin doğru dürüst düzenli bir işi de yoktu..Şu an merdiven siliyorum, dört tane merdivenim var, toplam 300 TL gelirim var ayda yaklaşık, iş çıkarsa konfeksiyonda temizleme işine koyuyorum parça başı 50 kuruşa. İş çok olursa – ki az oluyor- ve acil yetiştirmek için çağırıyorlar, ayda bir çıkar belli olmaz.” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

Toplumun bazı kesimlerinde kız çocukların eğitimi ve meslek sahibi olmasına önem verilmemesi sonraki yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların katmerleşmesine neden olmakta.

“Tabii ki isterim bir mesleğim olsaydı. Ben de şimdi düşünüyorum mesela ben neden önceden okulu bitirseydim, okusaydım, bir mesleğim olurdu, bunu çok istiyorum, böyle olsaydı mesela o kadar zorluk çekmezdim.” (Kadın, 44 yaş, eşi vefat etmiş, Trabzon)

Türkiye’de işgücü piyasasında kayıtsız işçi çalıştırmanın yaygınlığı, yaşamlarının bir aşamasında ailenin geçimini yüklenen kadınların karşısına önemli bir sorun olarak çıkmakta. Hem vefat eden eşlerin sosyal güvencesiz çalışmış olmaları, hem de kadınların kendilerinin sosyal güvenceli işler bulamamaları çalışmanın hedef grubunu oluşturan kadınların yaşamlarını sürekli bir gelir olmadan ve her an işsizlik tehlikesi ile karşı karşıya geçirmelerine neden olmaktadır.

“Eşim şofördü, sigortası yoktu, olsaydı hiç olmazsa bu duruma düşmezdik en azından... Ben hiç çalışmadım, mide ameliyatı da geçirdim.” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“...kalite kontrolde çalışıyorum, sigorta falan yok, haftalık 150 TL, sigortam yok, patron yaparız ama yarısı senden yarısı benden diyor, ben ödeyemem, zam yapmasa da günümde paramı alabiliyorum..”(Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Bekârken çalıştım, bir tekstilde çalışıyordum havlu işinde. Bunda sigorta yoktu keşke olsaydı. 9-10 sene çalıştım, evlendim, hemen hamile kaldım, 5-6 ay karnım burnumda çalıştım sonra doğum yaptım, bıraktım” (Kadın, 24 yaş, eşi vefat etmiş, Denizli)

“Bir gün bir yere gittim, 20 lira aldım geldim, bir gittim yine bir 20 lira aldım. Bir arkadaşım, tekstil, çarşaf katlanıyormuş. Çağırıldığı zaman gidiyorum gene öyle.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

“...piko yaptım ben epey bir zaman, kot etekler dışarı gidiyormuş çocuklar için. Bayağı birşeyler geliyordu, mesela havlu, boncuklu geliyordu. Almanya’dan bir sipariş gelmişti o zaman, havlulara üzüm yapılıyordu. Yapıyordum, ne gelirse yapıyordum. Şimdi yok, gelmiyor.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

Kayıtdışı ve evden yapılan işlerin ise genellikle sürekliliği olmadığı gibi geliri de çok düşük düzeylerde kalmaktadır. Zaman zaman çocukların da katıldığı işlerin karşılığında ise bir aileyi geçindirecek bir gelire ulaşamamaktadır. Bu nedenle, bazı kadınlar birkaç işi birlikte sürdürerek ailelerini geçindirmeye çalışmakta, bu durum da çocuklarıyla ilgilenememelerine yol açmaktadır.

“Ben merdiven siliyorum, temizliğe de gidiyorum, büyük kızım da boncuk işi yapıyor ama günde yaptığı 10 TL’yi geçmez ama her gün de olmuyor.” (Kadın, 30 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

“Evleri temizliyorum, ekmek pişiriyorum..” (Kadın, 28 yaş, eşi vefat etmiş, Van)

“15 sene çalıştım, otel de temizledim, temizliğe de gittim, halı yıkamaya da gittim, çocuk da baktım, herşeyi yaptım, şimdi gene çocuk bakarım diye düşünüyorum ama bulamıyorum.” (Kadın, 51 yaş,boşanmış, Trabzon)

Kötü ve ağır çalışma ve yaşam koşulları kadınların sağlığını bozmakta, bu durum da çalışmalarını engelleyerek geçim sıkıntısını artırmaktadır.

“Eşim öldükten sonra temizliklere gidiyordum, merdivene gidiyordum, haftada iki-şergünden 4 bloğa gidiyordum, başka hiçbir şeyi bilmediğim için sadece merdivene gidiyordum. Rahatsızlanınca bir arkadaşa devrettim, iyileşene kadar siz alın dedim.” (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

Kayıtdışı ve/veya evden çalışma olanaklarının bile olmadığı kentler ve mahalleler mevcut. Burada bu tip düşük ücretli, güvencesiz iş imkânlarının özellikle kentin çeperlerinde yeni oluşan varoş alanlarda yaşayan kadınlar için mümkün bile olamayacağını belirtmekte yarar var.

Bakıma ve gözetime muhtaç yaşta çocukları olan kadınlar, çalışmak istemelerine rağmen çocukları bırakacak yerleri olmadığı için çalışamadıklarını ifade ediyorlar.

“Ben yardım almak istemiyorum, ben çalışarak çocuklarıma bakmak istiyorum. Ama işten çıkmak zorunda kaldım, mecburen çocuklarıma bakmak için. O zaman öğrendim bu yardımları filan. Gıda kuruluşları, bir çoğu da sanırım kendi ürünleri içerisinde zekâtlarını veriyorlar. Benim o masanın altı doldu, ben yardım alamayan ailelere verdim, ben o kadar mercimek, pirinç, makarnayı yiyemem” (Kadın, 33 yaş, boşanmış, Malatya)

“Benim derdim geçim. Çocukların dördü de okulda. Aklım çocuklarda olduktan sonra nasıl gidip çalışayım?” (Kadın, eşi vefat etmiş, Trabzon)

Buna karşılık ailesini geçindirmek için çalışmak zorunda kalan kadınlar da iş saatlerinin uzunluğu nedeniyle çocuklarına yeterince zaman ayıramadıklarından şikayetçiler.

“Ben daha çocuğumu kucağıma alıp da doya doya sevmiş insan değilim çünkü zamanım yok, işten eve gidiyorum yemek yapıyorum, yemeği ye evi topla...” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

Niceliksel araştırma kapsamında iş arayan kadınlara ne tür işleri yapabileceklerini düşündükleri sorulmuştur. Tablo 27’den de görüleceği gibi, genellikle daha ileri yaşta olan eşi vefat etmiş kadınlar çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri, muftak işi ve temizlik görevliliği gibi toplumda kadınlara yüklenen ev işleri benzeri işler yapabileceklerini ifade ederken, görelî olarak daha genç ve eğitilmiş olan boşanmış kadınlar ofis işleri, tezgahtarlık ve kasiyerlik gibi işleri yapabileceklerini söylemektedir.

Tablo 27. Anket kapsamında görüşülen kadınlardan şu anda iş aradığını beyan edenlerin yapabileceklerini düşündükleri işlerin dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Bakım, sağlık, ev işi, mutfak işi	18	39,1	6	21,4	24	32,4
	Muhasebe, sekreterlik, ofis işi, devlette/belediyede iş	6	13,0	2	7,1	8	10,8
	Tezgahtarlık, kasiyerlik	2	4,3	2	7,1	4	5,4
	Temizlik görevlisi	10	21,7	4	14,3	14	18,9
	Terzilik, el işi, tekstil	1	2,2	2	7,1	3	4,1
	Tarla-çiftlik işi	0	0,0	1	3,6	1	1,4
	İşçilik	1	2,2	3	10,7	4	5,4
	Ticaret	0	0,0	2	7,1	2	2,7
	Diğer*	8	17,4	6	21,4	14	18,9
	Toplam	46	100,0	28	100,0	74	100,0
Boşanmış	Bakım, ev işi, mutfak işi	9	18,4	6	14,0	15	16,3
	Muhasebe, sekreterlik, ofis işi, devlette/belediyede iş	11	22,4	5	11,6	16	17,4
	Tezgahtarlık, kasiyerlik	6	12,2	7	16,3	13	14,1
	Temizlik görevlisi	8	16,3	6	14,0	14	15,2
	Terzilik, el işi	2	4,1	5	11,6	7	7,6
	Tarla-çiftlik işi	0	0,0	1	2,3	1	1,1
	İşçi	1	2,0	3	7,0	4	4,3
	Ticaret	1	2,0	0	0,0	1	1,1
	Diğer*	11	22,4	10	23,3	21	22,8
	Toplam	49	100,0	43	100,0	92	100,0

*Diğer kategorisi "ne iş olsa yaparım", "güvenlik", "hareketsiz, yavaş işler", "gönüllü işi", "part-time iş", "gündelik iş" gibi seçenekleri kapsamaktadır.

5.9. Meslek edindirme kursları

İlgili kurumlar tarafından meslek edindirme kurslarına kadın katılımının yüksek olduğu belirtilmiş olmakla birlikte, bu eğitimler bütünlük ve devamlılık arz etmekten uzak görünüyor.

“İSMEK’teki kurslara genelde ev hanımları gidiyor, onun da farklı ayakları olmalı girişimcilik anlamında. Kızının çeyizini yapmak, ev ihtiyaçlarını karşılamak ya da vakit geçirmek için yapıyor.” (İstanbul)

“İstihdam garantili kurslar açmıyoruz, tabi ki hepsinin istihdam garantisi olacak diye birşey yok. Ama biz daha çok meslek edindirme kursları açıyoruz. Doğal olarak şimdi siz bunu eğitiyorsanız ve işgücü piyasasına entegre edemiyorsanız, işgücü piyasasında böyle bir açık, ihtiyaç yoksa, sonuçta bir şekilde işsiz kalabilirler. Ama her zaman iş bulma potansiyeli de vardır.” (Trabzon)

Bir başka açıdan da açılan kurslara ilişkin duyuru ve bilgilendirme/yaygınlaştırma çok fazla yapılmıyor. Özellikle kentin çeperlerindeki varoşlarda yaşayan kadınların bu kurslardan haberi olması, olduğu noktada da erişilebilmesi oldukça güç. Mahallelerdeki kurslara katılım konusunda ise çocuk bakımı meselesi önemli bir engel teşkil ediyor.

5.10 Psikolojik ve sağlık sorunları

Görüşülen kadınların çoğunun yaşadıkları sıkıntıların sadece geçim kaynaklı olmadığı, özellikle boşanma, eşin vefatı, terk edilme ya da eşin cezaevine girişinin yaşandığı dönemlerde psikolojik ve fizyolojik çok çeşitli sağlık sorunlarıyla da mücadele etmek durumunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum, kadınlara sunulabilecek desteklerin daha bütünlüklü bir yaklaşım içinde kurgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle, küçük yaşta çocukları olan ve ev dışında sosyal yaşama eşleri vasıtasıyla katılan kadınlar, eşlerin ölümü/terk etmesi/cezaevine girmesi karşısında baş edemeyecekleri bir durumla karşı karşıya kalmaktadır.

“Vallaha o gün benim halimi görseydin, mahalle hepsi başıma toplandı, üç kere ba-

yılmışım haberim yokmuş, neredeyse iki ay ağlıyordum çocuklarımla birlikte, iki üç ay yalnız kaldım sonra kaynanam geldi... Bazen düşünüyorum sabaha kadar uyanık kalıyorum git gel git gel, oraya gidiyorum yengeme gidiyorum eltime gidiyorum derdimi anlatıyorum, biraz açılıyorum gene geliyorum, yalnızlık çok zor bir şey.” (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

“Eşim ne zaman öldü ben gün ışığını gördüm. Nasıl ki balık sudan çıkınca bayılır düşerya ben de çıktım bayıldım düştüm, nereye gideceğimi bilemedim. Çaresiz, hem maddi hem manevi çok yalnız kaldım. İşe gidip geldim, çalışmadan zorlanmadan kireçlenme vs. çıktı. Yanı sıra zaten psikolojin allak bullak oluyor, depresyona giriyorsun. Psikiyatra göründüm, ilaç kullanmak zorunda kaldım, çok ağır depresyon geçiriyorum. Çok bunaldım, şimdi kafamda migren çıktı.” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

“Elim ayağımda romatizma var kalbe vuruyor...Hiçbir şey yapamıyorum. Elbisemi dahi çocuklar giydiriyor. Adam öldükten sonra böyle oldum.” (Kadın, 43 yaş, eşi vefat etmiş, Malatya)

“Eşim öldüğü zaman psikiyatriste gittim, bebeğim iki aylıktı, dört çocukla kaldım.” (Kadın, 44 yaş, eşi vefat etmiş, Trabzon)

“Stres, sıkıntı, eşimi kaybettim, iki çocukla kaldım, oğlumun bir tanesi hayırsız, diğerini okutmaya çalışıyorum, artık ben de bittim. Ayaklarımda şişme var, yorucu bir iş yaptığım zaman tükeniyorum.” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Ben de rahatsızlandım, bayılıyorum, ağlama krizi tutuyor, hastanelik oluyorum. Sağlıklı bir insandım, sinir hastası oldum. Çok çektim, gecem gündüzüm ağlamakla geçerdi...” (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“35 yaşındayım, dişlerim döküldü, ben çoktan çöktümdü aslında, kızım sayesinde, kızıma bağlı kaldım, binlerce şükürler olsun.” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“...o zaman insan hayata küsüyor kimseyle konuşmak istemiyor, hiçbir yere gitmek istemiyor... Kafa dağıtırsınız gelin diyorlar ama istemiyorsun ki gitmeyi. Zannediyorsun ki sokağa çıkınca herkes ondan bahsedecek herkes onu soracak, halbuki öyle değil. İşte sen öyle algılamışsın ya...” (Kadın, 35 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

Eşi vefat etmiş/boşanmış/terk edilmiş/eşi cezaevinde olan kadınların günlük yaşamlarında mücadele etmek zorunda oldukları sayısız soruna bir de kendi sağlık sorunları eklendiği zaman kadınların hayatları son derece güçleşiyor.

“Evlere gidemiyorum. Niye gidemiyorsun dersen, ben karaciğer hastası olduğum için bir iyiyim bir kötüyüm, bir şişiyorum. 2.5 ay bayağı bir üniversite dolaştım, araştırmaya soktular, kanserden şüphelendiler, birşey çıkmadı... Boyun, bel fıtığım var. Bir sürü ilaç verdi gene bana.” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

“...ben kemoterapi tedavisi gördüm 4 kür, gel git gel git, yumurtalıklarımın biri alındı. Eskiden 3 ayda bir kontrole gidiyordum, şimdi 6 ayda bir gidiyorum kontrole.” (Kadın, 29 yaş, boşanmış, Denizli)

5.11 Kadınların devletten talep ve beklentileri

Görüşülen kadınlara sıkıntılarının bir kısmından kurtulmak için “devlet sizin için ne yapsa daha iyi olurdu?” sorusu ile beklentileri sorulduğunda niceliksel çalışmada verdikleri cevaplarla niteliksel çalışmada verdikleri cevaplar arasında farklılıklar görülüyor. Tablo 28’de dökümü sunulan bu cevaplar bağlamında, niceliksel çalışmada eşi vefat etmiş kadınların çoğunluğu parasal destek isterken, boşanmış kadınların da istekleri arasında parasal destek birinci geliyor. İkinci sıradaki istekleri ise iş bulmalarına yardım edilmesi.

Tablo 28. Anket kapsamında görüşülen kadınların boşandıklarında ya da eşleri vefat ettiğinde karşılaştıklarını beyan ettikleri en önemli ilk sorunlarını ortadan kaldırmak için devletten bekledikleri destek türüne göre dağılımı

		Sosyal Güvenceli		Sosyal Güvencesiz		Toplam	
		Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Eşi vefat etmiş	Yatacak, kalacak yer	31	4,5	8	3,3	39	4,2
	Parasal destek, maaş	494	72,1	206	85,1	700	75,5
	Psikolojik destek	26	3,8	2	0,8	28	3,0
	Hukuki destek	1	0,1	0	0,0	1	0,1
	İş bulma konusunda yardım	41	6,0	8	3,3	49	5,3
	Kreş - yuva	2	0,3	0	0,0	2	0,2
	Eğitim yardımı	2	0,3	0	0,0	2	0,2
	Çocuklarıma iş	7	1,0	1	0,4	8	0,9
	Sağlık konusunda destek	2	0,3	0	0,0	2	0,2
	Ev, konut yardımı, daha iyi bir ev	2	0,3	2	0,8	4	0,4
	Diğer, cevap yok, fikri yok	77	11,2	15	6,2	92	9,9
	Toplam	685	100,0	242	100,0	927	100,0
Boşanmış	Yatacak, kalacak yer	12	6,4	7	6,5	19	6,4
	Parasal destek, maaş	99	52,7	68	63,0	167	56,4
	Psikolojik destek	15	8,0	5	4,6	20	6,8
	Hukuki destek	11	5,9	0	0,0	11	3,7
	İş bulma konusunda yardım	23	12,2	16	14,8	39	13,2
	Kreş - yuva	1	0,5	0	0,0	1	0,3
	Eğitim yardımı	3	1,6	0	0,0	3	1,0
	Çocuklarıma iş	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Sağlık konusunda destek	0	0,0	2	1,9	2	0,7
	Ev, konut yardımı, daha iyi bir ev	2	1,1	2	1,9	4	1,4
	Diğer	22	11,7	8	7,4	30	10,1
	Toplam	188	100,0	108	100,0	296	100,0

Niteliksel çalışmada kapsamında yaptığımız görüşmelerde ise öncelikle barınma sorunu gündeme getiriliyor.

“Ev olsaydı çok çok daha rahat olurdu.” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)
“Bir tek yerim olsaydı, başımızı sokacak bir yer olsaydı başka birşey istemezdim.” (Kadın, 30 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Şimdi burada TOKİ evleri yapıyormuş Yeşil Kartlılar için. 190 daireymiş. Bir oda olsun insan akıl olsun kendi evi olsun ya. Bir arkadaş var uğraşüyor benim için. O arkadaş da söz vermişti bu kadın için uğraşacağım yani diye. Aylık 100 ödüyor musun, kira gibi. En azından kendi evim olur. Şöyle bir oda olsun. Kira gerçekten olmuyor. Bilmiyorum nasıl olacak.” (Kadın, 51 yaş, boşanmış, Trabzon)

“...evim olsaydı, benim kendi evim olsaydı, param da olsaydı, ne bileyim daha güzel gelirim olurdu, kira vermezdim, 350 TL para... Bir evim olsaydı çalıştığım parayı oraya vereceğime eve bakardım.” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Başımı sokacak iki göz evim olsa daha iyi olur. Elime geçenle bunların boğazına bakarım da daha iyi olur. Daha iyi imkânım olur. İki göz olsun benim olsun.” (Kadın, 43 yaş, eşi vefat etmiş, Malatya)

“Vallaha benim kiram ödenseydi, tek yeterdi. Ben diğerlerini hallederdim. 450 milyon veriyorum kiraya, eğer beni bu ay çıkarmazsa işten zam da olacak, altı aydır da vermemişim düşün artık nereden getirecem bilmiyorum, uzak yerlerde tekstilde çalışsam çocuklar küçük.” (Kadın, 33 yaş, eşi cezaevinde, İstanbul)

Geçime ilişkin ve çocuklarla ilgili talepler de söz konusu oluyor.

“...çocukların okuma masraflarını, yani ben onları okutamazsam... Hiç olmazsa devlet onların okuma şeylerini sağlasa... Vatandaşlık alsam çocuklarım burslu okur, okuyan çocuklara Ankara'dan yardım veriyorlarmış.” (Kadın, 30 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

Başkalarına muhtaç olmamak için kendileri çalışmak isteyen ve bu nedenle meslek sahibi olmak isteyen kadınların talepleri şöyle:

“Benim hayalimde hep şu var, ben sigortalı güzel bir işte çalışsaydım, çok çok fark ederdi. Çevre olsun maddiyat olsun çocukların geleceği olsun, kendim için psikolojik açıdan olsun. Bu kadar düşünmezdim, üzülmezdim, bu kadar laf yemezdim. Öyle insanlar var kanı beş para etmez öyle insanların kokusunu çekiyorum. Yardım almazdım en azından, fitre kabul etmezdim, isterdim ki ben ihtiyacı olan birine vereyim. Sürekli bir gelirim olsaydı yani, aydan aya ben bu kadar para alıyorum, ayağımı da ben buna göre uzatayım Şu an yarının ne olacağını bilmeden yaşıyorum işte o benim hayatımı karartıyor. Yarın bana bir şey olsa bitti.” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

6. Sosyal ve ekonomik politikaların uygulayıcısı kurumlar

6.1. Özel olarak kadınlara yönelik yardım ve hizmetlerin varlığı

Kurumlar tarafından sunulan yardım ve hizmetlerde özel olarak kadınlara yönelik kota ya da yardım/hizmetin mevcut olmadığını görüyoruz. Öte yandan, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlara yönelik formel bir sosyal yardım programı olmamasına karşın, tüm kurumlar bu grubun mağduriyetinin farkında. Özellikle SYDVlerde başvuruların oransal olarak yüksek miktarlarda eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlardan geldiği sıkça vurgulanıyor.

“Birinci derece fakir ve yardıma muhtaç ailenin nereden baksanız büyük kısmı dul ve hiçbir dayanacak, destek alacak kimsesi olmayan kadınlarımız... Bizim birinci derecedeki grubumuz genellikle resmi kayıt üzerinde dul, boşanmış, beyi ölmüş kişiler. Ama bazen hakikaten çok mağdur olup da eşi tarafından terk edilen bildiğimiz aileler de var, yüzde yüz emin olduğumuz zaman zaten gerekli yardımı onlara da yapıyoruz.” (Bursa)

“Dul olup da başka bir geliri olmayanlara gerçekten yardımcı oluyoruz ama devlet imkânı da gerçekten sınırlı.” (İstanbul)

Eşi cezaevine girmiş kadınların da eşi vefat etmiş/terk etmiş/boşanmış kadınlar kadar zor durumda olduğu kurum yetkilileri tarafından dile getiriliyor.

“Dul, boşanmış ve eşi cezaevinde olanlar ayrıdır. Bizim, devamlı mağdur listemizin içindeler. O listeyi devamlı güncellediğiniz zaman listeye giren dosyalar genellikle eşi cezaevinde olanlar.” (İstanbul)

Eşi tarafından terk edilmiş ya da eşinden şiddet gören kadınların da kurumlar nezdinde benzer şekilde daha görünür olmaya başladıkları ifade ediliyor.

“Fazlasıyla terk edilmişler de var yani, çok mağduriyet var suça bulaşma var, özellikle uyuşturucu ticaretine katılmış ve 36 sene ceza alıyor eşi, biz buna da yardım ediyoruz. Daha cezaevindeyken eşinden boşanıyor kimi kadınlar. Bu da mağduriyeti artırıyor. Eşi cezaevinde olan bir insana bile düzenli yardım ediyoruz, öyle bir kriter oluşturduk. Eşi devlete zarar vermiş ama o kadının çocukların ne suçu var diyip, biz onlara da yardım ediyoruz.” (Van)

“Bayanların şikayetleri de şu yönde eşlerinin onları terk ettiğini, başka eşlerle 2.,3. hatta 4. eşlerle. Kaba bir tabir olacak ama kumasıyla bile gelen var yani. Adam ikisini birden terk etmiş 3.ye gitmiş. Genelde bize gelen kesim o yönde...” (İstanbul)

“Her aileye farklı bakmak zorundasın. Kadının kocası alkolik diye onu bir kenara atamıyorsun. Evine bakmıyorsa, çocukları aç kalıyorsa biz o yönden bakmak zorundayız. Adam çıkmış gitmiş 5 sene olmuş gelmemiş.” (Malatya)

Kurum yetkilileri, sosyal yardım kurumlarına başvuran ve gördüğü muamele nedeniyle evine dönmek istemeyen kadınlara destek verecek politika ve uygulamaların yetersiz kaldığını ifade ediyor.

“...dul olmak, kimsesiz olmak, eşi cezaevinde olmak, eşinden dayak yiyor, bir daha evinde dönmek istemiyor..ama çözümlerde yetersiz kalıyoruz...” (Van)

T.C. vatandaşı olmayan ancak mülteci statüsünde ya da ikâmet tezkeresi ile yaşayan kadınların eşi yanında olmayanlara hem SYDVler hem de diğer kurumlar tarafından yardım ve hizmet sunulduğu vurgulandı.

“Şimdi yabancıların mağduriyetini biz inceliyoruz, yani yaşadığı koşullar inceliyoruz, onları da kendi vatandaşımız gibi düşünüyoruz, geçici vatandaşlık numarası verildi onlara, onlar için de yapıyoruz, mağduriyetlerini görmezden gelmiyoruz, hatta

bizden daha mağdur diye, yabancı bir ülkeye gidiyorsun, hem vatansızlık var hem mağduriyet var.” (Van)

“Bir de yabancı uyruklu vatandaşlar oluyor. Şimdi onların hiçbir sosyal güvence hakkı olmuyor eğitim yardımı dışında maalesef ki. Ancak onlara ne olur başbakanlıktan gelen eğitim yardımı olur. Eğitim yardımı dediğim ekstradan para geliyor. Genelde onlarda yardımcı olabiliyoruz ya da buraya yaptıkları başvuruyu değerlendiriyoruz. Tezkeresi varsa kesinlikle değerlendiriyoruz.” (İstanbul)

6.2. Sosyal yardım kurumlarının hedef gruplara ulaşım yolları

SYDVLerde gerçekleşen görüşmelerde yardıma gereksinmesi olan kadınlara nasıl ulaşıldığı sorulduğunda ortak kanı, SYDV'nin özel olarak bir tanıtım yapma gereği olmadığı ve kadınların vakfa bir şekilde eriştikleri yolunda.

“...kulaktan kulağa yayılır, bir tanesi gelse mutlaka ertesi gün 20 kişiyle birlikte gelir.” (İstanbul)

“...muhtaç olanlar bizi buluyor bir şekilde...” (Bursa),

“...artık anlaşılamayıp boşanma davası açtığı zaman ilk olarak vakfa geliyor.” (İstanbul)

“Bazıları ailesinin yanına sığınmış ama sığınırken bize yardıma geliyor çünkü aile çocuklarını bırak da öyle gel diyor, o yüzden aileyi tercih edemiyor kadınlar.” (İstanbul)

Mahallelerde yardıma gereksinme duyan kadınları yardım veren kurumlara yönlendirmede muhtarlar da aracı olmakta. Yardım için başvurmaktan çekinen kadınları ise genellikle komşuları muhtara bildiriyor.

“...başvuru ya da muhtar tespiti ile geliyorlar.” (Van)

“Sosyal yardımların nasıl yardımlar yaptığından bizim kanalımız haberdar oluyorlar. Bayan geliyor diyor ki muhtarım ne yapabilirim bana yardımcı olur musun? Benim de çalacağım ilk kapı sosyal yardımlaşma derneği.” (Muhtar, Malatya)

“Kadınlar genelde boşanmak için bana geliyorlar veya eşi öldüğü zaman bana geliyorlar.” (Muhtar, İstanbul)

“Muhtara bu kadınların haberi geliyor, ancak tabii haberdar olma durumu bireyin müracaatına dayalı.” (Muhtar, İstanbul)

“Kadın kendisi çok nadir geliyor, çekiniyorlar. Elimizden geldiği kadar biz ulaşmaya çalışıyoruz.” (Muhtar, Bursa)

“Muhtara bu kadınların haberleri komşuları tarafından getiriliyor. İlk başta kendileri gelmeye çekiniyorlar.” (Muhtar, Bursa)

Kadınlarla yaptığımız görüşmelerde ise, kadınların faydalandıkları sosyal yardımlara ve dolayısıyla kurumlara ilk eriştikleri zamanın sorunların ilk ortaya çıkışından (yani eşi vefat ettiğinde, eşinden boşandığında, eşi terk ettiğinde ya da cezaevine girdiğinde) çok daha sonra olduğu gözlemleniyor. Kurumların hemen destek sağlayıcı olarak ortaya çıkmadığı, diğer enformel mekanizmaların (aile desteği, komşu yardımı vb.) ise yetersiz kaldığı ifade ediliyor. Vakıf yardımlarının çoğu zaman sorunun belirdiği andan çok daha sonra erişilebildiği vurgulanıyor.

“...çok zor durumda kaldım... Belediye'nin halk gününe gittim, Başkan ile konuştum, ne yapabilirim dedim, o da beni kaymakamlığa gönderdi... Kaymakamlıktan da dört ay oldu, 130 TL para yatırmışlar” (Kadın, 19 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)

“Bir yere gitmiyorum, bilmiyorum, kimse yardımcı olmuyor nereye başvuracağımıyla ilgili. Sadece kaymakamlığa gidiyorum, oradan üç ayda bir 100-150 TL veriyorlar arada bir, onu da sürekli alamıyorum, yok dediler mi ben daha gitmiyorum, utanıyorum. Maaşım yok, hiçbir şeyim de yok, ondan çok üzülüyorum, nereye kadar? Muhtara gittim, çekingenim, durumu izah ettim orada, gelip bakabilirsiniz dedim, geldiler, yok diyorlar öyle birşey. Bir paket veriyorlar geliyor, Ramazan'da paket yardımı ile ne yapabilirim ben? Bizim de yapacak birşeyimiz yok budur diyor. Kimsem yok elimden tutan bana yardımcı olsun. Bilmiyorum ki nereye gidilecek?” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“İlkzaten buraya kayıt olduğumda, zabıtaydı herhalde pazarda biz oğlanla soğan patates topluyorduk. Kızı bıraktık evde. Abla ne yapıyorsun sen dedi. Abla bırak onları dedi. O beni bu vakfa getirdi...” (Kadın, 45 yaş, boşanmış, Denizli)

“Herkes bir kelime söyledi, kaymakamlığa koş, belediyeye koş, Deniz Feneri’ne koş belediyeye koş valiliğe, bilmediğim kurum yok hepsini biliyorum. Onlara verdiğim yol masrafı herhalde bir çocuğu okul masrafını karşılardı...” (Kadın, 42 yaş, eşi vefat etmiş, İstanbul)

“...çok mağdur olmadıktan sonra kapılara gitmeye ihtiyaç duymadım.Ama baktım ki olmuyor kaymakamlığa başvurdum... Kaymakamlığa, Büyükşehir Belediyesi’ne gittim, senede bir kere veriyorlar, senede bir kereyle de çok zor.”(Kadın, eşi cezaevinde, İstanbul)

Genellikle alınan yardımların süre ve miktar konusundaki belirsizliği, yardımların önceden haber verilmeden kesilmesi ya da miktarının değiştirilmesi kadınları ve ailelerini gündelik yaşamlarını sürdürme açısından çok zor durumda bırakıyor.

“Ben dayanışmadan aldığım 500 TL ile geçiniyordum, aydan aya kiram, çocuğun okul masrafı vs. ayarlıyordum ama devlette para yok dediler, onu üç aydan üç aya 150 TL’ye düşürdüler, şimdi tamamen sıfıra sıfır kaldım. Belediyeden erzak yardımı alıyorum.” (Kadın, 35 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Yardım için gittik, kaydını yaptırdık, muhtara başvurduk, bir ara muhtarlık kömür yardımı verdi, bir daha da olmadı, kömürü de muhtar tanıdık olduğu için..”(Kadın, 60 yaş, eşi vefat etmiş, Bursa)

“Mesela okuldan benim kızımın dersleri çok iyi, mesela okulda müdür diyor ki git belediyede burs verirler diyor, kaç yere gittim, vermediler, senin TC kimlik numaran yok veremiyoruz diyorlar. Kaymakamlıktan kışın kömür yakma yardımlarından alıyorum, senede bir kere 200 para veriyorlar.” (Kadın, 30 yaş, eşi terk etmiş, İstanbul)
“Kaymakamlığa gittim, geçen sene Ramazan’dan on beş gün önce evi araştıracağız dediler, gelmediler, sade bir kömür yardımı alıyoruz, belediyeye de başvurduk bir sene verdiler, bir sene sonra kestiler. Üç ay dediler şu anda kesildi. Eyüp’ten yardım geliyor şu an vakıftan, erzak olarak. Büyük belediyeden de çek geliyordu... Şartlı nakite başvurdum, çıktı veriyorlar. Okullar başlarken alıyorum. Bana okulda bir liste yaptılar mümkünatı yok benim maaşım yetmiyor...” (Kadın, 35 yaş, boşanmış, İstanbul)

“Eşim öleli 1.5 yıl oldu, o zamandan beri işte burdan devletten yardım aldım. Sadece 200 lira para aldım. Ona da kalkıp oturup şükrediyorum. O da gelmese ne yapardım?” (Kadın, 24 yaş, eşi vefat etmiş, Denizli)

Muhtarlar da SYDV'nin yardımı hemen ulaştırmada başarılı olmadığını söylüyor.

“SYDV'ye yönlendirme yapıyoruz ama çok yavaş işliyor. Kaymakamlığı beklediği zaman kadın ölür, sokakta kalır. En az 2-3 ay sonra oluyor.” (Muhtar, İstanbul)

“SYDV anında devreye giremiyor. Bugün müracaat etse en erken 10 gün içinde yardım görebilir” (Muhtar, İstanbul)

“Eğer benim mahallemde çöpten ekme toplayıp çocukların ağızlarına versem bunların hakkını aramak zorundayım” (Muhtar, Malatya)

6.3. Kurumlar arası işbirliği

Kentten kente değişim göstermesine rağmen yerelde kurumlar arasındaki ilişki ve işbirliğinin çok fazla olmadığı, olduğu zaman da kişilerin inisiyatifleri ile gerçekleştiği gözlemleniyor.

“Toplu projelerde İŞKUR olsun başka yerler olsun destek veriyorlar her zaman.... İŞKUR ile kaymakamlık protokol yaptı, okullarda hizmetli olarak bir dönem 150, bir dönem 300 SSK'lı personel çalıştırmıştık...” (İstanbul)

“Bizyasadaki kısıtlar nedeniyle kişinin yardım talebini kabul edemiyorsak belediyeye yönlendiriyoruz. İlçe vakfı, ilçe belediyesi ve büyükşehir belediyesi arasında koordinasyon var, örneğin belediye asgari ücretle kirada oturanlara kömür veriyor. Tamamlayıcı işlev görüyoruz bazen.” (Bursa)

“Mümkün olduğunca birimiz birşey yapamayınca diğeri yardımcı olmaya çalışıyor, belediyelerin hareket alanı daha geniş, kaymakamlıktan hemen para çıkmıyor.” (Bursa)

“Belediyemizin iş bürosu vardı, bu büro İŞKUR ile müşterek çalışıyor. Onlar bize

“şu vasıflarda kişiler var mı, biz onlara soruyoruz, bilgi aktarılıyor, biz buradan da yönlendiriyoruz.” (Bursa)

“Biz de ne yapıyoruz? İŞKUR’a yönlendiriyoruz. İŞKUR’da bu konuda ne yazık ki zayıf. Kadınlarla ilgili kota koymuyor, ayırmıyor.” (Bursa)

“İŞKUR’la öyle bir şey yaptık evde çalışabilecek erkek varsa direkt oraya yönlendiriyoruz çalışmazsa kesiyoruz.” (İstanbul)

“Koordineli çalışma sığınaklarla geçiyor özellikle. Belli dönemlerde valiliklerde yaptığımız toplantılar çok faydalı oluyor, birebir görüşmeler. Orada deneyimlerimizi de paylaşıyoruz. Şiddet üzerine, sığınaklar üzerine çok yoğunlaşıyor. Özellikle sığınaklı olmayan belediyeler üzerine konuşuluyor ki çok faydalı oluyor. Bu toplantıların etkisi oluyor. Sonra ilçe belediyeleri bu toplantıda bir araya geliyor. Onun dışında bizim kendi ziyaretlerimiz ve çalışmalarımız var. Oradaki değişikliklerden kendi içimizde haberdar oluyoruz. Sık sık olmasa da belli dönemlerde ziyaretler yapıyoruz sık sık da yönlendirmeler yapıyoruz. Kadınları gerekli kişilere yönlendiriyoruz. Kurumlar da bize yönlendiriyor...” (İstanbul)

“Bence öncelikle koordineli çalışması gereken kurumlar ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyeleri, valilik, sosyal hizmetler gibi devlet kurumları...” (İstanbul)

“İŞKUR ile ortaklaşa çalışmalar yapıyoruz. mesela aşçılık kursum var, kaynak kursu, hasır bilezik örücülük, kazak kursu açtım... Projeyi hazırlarken ilgili odalardan destek alıyoruz. biz böyle bir eğitim yapmak istiyoruz, istihdamın durumu nedir? Benim derdim işsizlik.” (Trabzon)

Burada, kurumların hizmet ve çalışma alanlarının gerekli biçimde ayrılmış olmaması nedeniyle, örneğin meslek edindirme kurslarının süreklilik arz etmesi, hedef grupların katılımlarının sağlanması ve/veya sonrasında güvenceli işe yerleştirmenin sağlanması ve izlenmesi söz konusu olamıyor.

Kurum çalışanlarının diğer bir kurum çalışanına güven duymadığı durumlarda görülüyor.

“Hocam muhtarlarla ilgili çok beklenti içine girmeyin, muhtarlara güvenmeyin. İşin içine sosyal yardım falan girince biraz değişiyor.” (Malatya)

Muhtarlar mahallede yardıma gereksinme duyan kişilerin kendilerine danışılarak tespit edilmesi gerektiğini ileri sürerken SYDV’ler bazı illerde muhtarlarla işbirliği içinde çalışırken diğer bazı illerde ise muhtarlara pek de güvenilmediği gözlenmiştir.

“SYDV geldiğinde muhtara uğramıyor, muhtarlar devre dışı.” (Muhtar, İstanbul)
“Devletin bu yardımları yaparken muhtara da danışması gerekir. Mahalleyi daha iyi tanıdığımız içi faydamız olur.” (Muhtar, Trabzon)

“Bundan önce SYDV’den gelince muhtara uğruyorlardı ama artık gelmiyorlar, direk kendileri gidip bakıyorlar.” (Muhtar, Bursa)

“Son 1 yıldır muhtarlara yardımlarla ilgili danışılmıyor, vatandaşa yardım ulaşmıyor...Muhtarın hiç fikri alınmıyor; önceleri böyle değildi, şu an muhtar çaresiz.” (Muhtar, İstanbul)

“Ben aynı zamanda 5 yıldan beri SYDV Mütevelli Heyeti üyesiyim. Vatandaşı yönlendiriyorum, SYDV’den geldiklerinde muhtardan bilgi alınıyor, fikir soruluyor.” (Muhtar, Bursa)

“Muhtarlığa müracaat eden kişileri yönlendiriyoruz, formu doldurtup oraya gönderiyoruz. SYDV’den geldiğinde en azından evi gösteriyoruz, birlikte bakıyoruz.” (Muhtar, Bursa)

“Gerekli gördükleri zaman muhtarlara danışıyorlar. Komşulardan, mahalle bakkalından, arkadaşlarından sorduklarında tam tatmin olamazlarsa mahalle muhtarı ile irtibata geçip gerekli bilgileri alıyorlar.” (Muhtar, Malatya)

“Bize sonuçta bir kağıt yolluyorlar biz imzalıyoruz, ama mahallemizde oturduğu için imzalamak mecburiyetinde kalıyoruz. Kağıtta ne derece fakir olduğuna dair biz bir şey diyemiyoruz ki.” (Muhtar, Trabzon)

6.4. Yardımların istismar edildiği kanısının yaygınlığı

Kurumların temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerde çok yaygın bir şekilde kurumun ve yardımların istismar edildiği dile getirildi. Özellikle insanların yardım almak için yasal olmayan yollara başvurdukları ya da doğru beyanda bulunmadıkları kanısı öne çıkarıldı. Bu söylem, hizmet alana karşı hizmet veren kurumun ciddi anlamda güvensizliği olduğunu da betimler nitelikte:

“Elimizdeki dosyalardaki verilerin hepsi doğru olmayabiliyor...” (İstanbul)

“(haksız yere yardım aldığı düşünülen bir aileden söz ederek)...eşinin işyeri olduğunu gizlemeye çalıştı, bunun tespitini yaptık ve yardımı kestik...bir şekilde tespit ediyoruz...” (Bursa)

“...bizde sürekli suistimal eden aileler boyutu var, sürekli onlarla da görüşmek zorundayız, ekibim yerinde tespit ediyor...önümüze gelene vermiyoruz, ciddi görüşmeler yapıyoruz.” (İstanbul)

“Sahte raporlar vs. düzenleniyor...ama bizim gözümüzden kaçmıyor, mesela size baktığımda ne durumda olduğunuzu anlayabiliyorum, o duruma geldik biz...Köyde bağlar bahçeler var ama sosyal yardım için köylerden de geliyorlar.” (Trabzon)

“Vatandaş bir şekilde işini hallediyor, araştırma için geldikleri zaman kendi evlerini değil durumu iyi olmayan vatandaşların evlerini gösteriyorlar, böyle şeyler de var.” (Van)

“...kim ne koparırsa duygusu ile hareket ediyor artık burada, çok rahat geliyor, hatta hesap soruyor, tehdit ediyor...” (Van)

“...vatandaş gelir, maliyeden biz onu deşifre ederiz; söylemiyorlar ancak yerinde tespit yapılıncaya ortaya çıkıyor.” (İstanbul)

“...ben bunların durumunu hep yazıyorum, valiliğe iletiyorum...Eve bir gidiyorum mesela 5 ayrı yerden kömür almış...” (Muhtar, Denizli)

“Sosyal yardımlaşmaya gidip en çok ağlayan, en çok rahatsız eden yardımı önce alıyor.” (Muhtar, Trabzon)

“...onurlu insan, gerçek ihtiyaç sahibi insan gelip isteyemiyor” (Muhtar, Malatya)
“Bize bir mercedesli adam 100 lira için gelmez. Ama Yeşil Kart’a müracaat eder çünkü sağlık giderleri çok fazla. Ama 100-150 lira için gelip burada şey yapmaz, benim düşüncem bu. Ama gerçekten durumları çok çok iyi olup, bizi yanıltmaya yönelik davranışlarda bulunanlar yok mu? Var. Ama ben bunun yüzde beşi geçmeyeceğini düşünüyorum” (Denizli)

“Bizim halkımız artık bu dönemde yardımı hak olarak görüyor. Sosyal yardımlaşmalar artık ihtiyacı olan değil de, herkes müracaat ediyor. Biz de bunun önüne geçmek için böyle yapıyoruz. Aksi takdirde normal bilgi alamıyoruz. Vatandaşın aleyhine birşey yapıyoruz gibi düşünmeyin. Hem onlar hem bizim için, mesela beni kiracıyım diye kandırmış olabiliyor. Komşuları bile yalan söyleyebiliyor.” (Malatya)

Dile getirilen bu güvensizlik ve verilen örnekler, çok temelde, sosyal yardım sisteminin bütününe dair bir gözlemi perçinliyor: çok parçalı ve sistematik olmayan şekilde sunulan sosyal yardımların tekil anlamda geçinmeyi sağlayacak düzeyde yeterli olmaması, hanelerin geçinmek için birden fazla kaynaktan yardım alması ile sonuçlanıyor. Alınan her bir farklı yardım için miktar, süre ve biçim konusunda süregiden belirsizlikler hanelerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayabilecek güvenceyi sunmaktan oldukça uzak. Kurum çalışanları tarafından dile getirilen istismar ve hizmet alanlara güven sorununun kadınların babalarından kalan maaşı alabilmek için boşandıkları ve eşleri ile birlikte yaşamaya devam ettikleri söylemi ile birlikte ifade edildiği görülüyor.

“...hiç karşılaştınız mı bilmiyorum, resmiyette boşanmışlar ama birlikte yaşıyorlar, o da çok fazla. Babadan kalan maaşı alabilmek için göstermelik olarak boşanıyorlar.” (İstanbul)

“...birçok açık göz aile gidiyor formaliteden boşanıyor. Hele hele boşanacak olan kadının baba ya da anneden kalan maaşı varsa hem o maaşı almak için boşanıyor.. Alıyorlar karı koca keyiflerine bakıyorlar, o şekilde beleşten geçimi sürdürmeye çalışıyorlar.” (Bursa)

“...sırf babasından maaş almak için eşinden boşanıp aynı evde yaşayanlar bile var.”
(İstanbul)

Bu durum oldukça sıkça dile getiriliyor ancak karşılaşılan örneklerin ne derece münferit ya da genellenebilir olduğu net değil. Böylesi bir yaklaşım bir yanı ile özel hayata müdahale anlamına geliyor çünkü boşanma sonrasında beraber yaşama her zaman hile olmayabilir - boşandığı halde çocuklar ya da başka nedenlerden dolayı yeniden evlenmeyi düşünen çiftleri cezalandıran bir yaklaşım söz konusu oluyor.

6.5. Yardım programlarında yapılması önerilen değişiklikler

Kurum görüşmelerinde kurum çalışanları yardım ve hizmetlere ilişkin yukarıda dile getirilen sorunlar bağlamında, miktar, süre ve biçim konusunda merkez tarafından kriterleri belirlenmiş ve daha odaklı bir program çerçevesi talep etmektedir.

“Çok büyük haksızlık oluyor, 1000 TL geliri olan birisi SGK kaydı olmadığı için buradan yardım alabiliyor. Ama bir SSK’lı olan, 150 TL babasından maaş alana biz yardımcı olamıyoruz. Bu çok büyük bir haksızlık. Merkezden puanlama sistemi olmayınca heyetin o günkü kararına bağlı oluyorsunuz. Ya da aynı durumda olan iki kişiden yukarıdakine 300 TL aşağıdakine 400 TL verebiliyoruz... Şurada iki adımlık vakıfların arasında bile işleyiş tarzı o kadar farklı ki, vatandaş o yüzden zor durumda kalıyor.” (İstanbul)

“Miktar bizde bazen sorun oluyor – hani geçen ay şu kadar almıştım bu ay niye bu kadar? Tam belli bir maaş yoktur hiçbir zaman. Bizim sosyal yardımlaşma vakıflarının belli bir düzeni yok. Yardım çıktığında vakıf parası belli bir süre için her ay sana şukadaryatacak, her seferinde detekrar durumuna bakılacak ama bu dediğim gibi ne vatandaş ne bizi bağlıyor.” (İstanbul)

Bir yanıyla hak temelli bir yaklaşımı beraberinde getirmesi mümkün olan böylesi bir gelişme, diğer yanıyla yerelde farklı nitelikte sorunlara cevap verme konusundaki esnekliği de ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle, hedef kitle tanımı yapılırken örneğin eşi cezaevine girmiş ya da eşi tarafından terk edil-

miş olan kadınlar gibi resmi statüler dışında kalan grupları da kapsayacak bir yaklaşım gerekli olduğu ortaya çıkıyor. Aynı şekilde, sosyal güvencesi olduğu halde desteğe muhtaç kadınların varlığı da söz konusu.

“600 lira maaş alanın sosyal güvencesi var diye devlet bize fakirlik belgesi veremezsin diyor, bu insan 300 TL kira veriyor, nasıl yaşayacak?” (Muhtar, Bursa)

“Vakfın yaptığı yardımın devamlılığı yok, snrasında gene yalnız kalıyorlar.” (Muhtar, Bursa)

“SYDV elinden geleni yapıyor ama sonuçta 1-2 ay, sonra kesiliyor.” (Muhtar, Bursa)

“SYDV'nin sürekli olarak yardım etmesi mümkün değil, çünkü burası vakıf. Vakıftan verilenin bu insanlara yetmesi mümkün değil.” (Muhtar, Bursa)

“Devlet bunları araştırıp bulup bunlara yardım elini uzatmalı. Siz bir bayansınız, bir mahalle muhtarına bir müdüre benim durumum böyle böyle diye anlatamazsınız. O konuda bunlar sosyal hizmetler il müdürlüğü olsun, sosyal yardımlaşma derneği olsun bir çalışma yapıp buraya dair bir şey geliştirebilirler. Devlet biraz da kendi ulaşmalı.” (Muhtar, Malatya)

“Muhtara gittim dedim bana yardım et. Dedim sen kendin biliyorsun. Dedi nikahın yok, çocuklar sana kayıtlı değil, ben sana nasıl yardım edeyim dedi. Ama dedim ne yapayım. Dedi önemli olan resmi nikah. Ama dedim sen biliyorsun, bir imza atsan, anlatsan bu kadın mağdur, böyle...” (Kadın, 24 yaş, eşi vefat etmiş, Denizli)

“Bir de mesela vakıflar genellikle eşinden boşanmış ailesinin yanına dönen ve beraber kaldığı babası emekli olan kişilere yardım yapmıyorlar. Buna da katılmıyorum, neden? Özel ihtiyaçları vardır kadının.” (Denizli)

7. Eşi vefat etmiş/eşinden boşanmış kadınlara yönelik sosyal destek program ve politikaları

Bu bölümde, önce sosyal destek politikaları uygulayan ülkelerden örnekler verilecek, ardından Türkiye'ye özgü politika önerileri sunulacaktır. Diğer ül-

kelerde uygulanmış ve başarılı ya da başarısız sonuçlar vermiş politikaların Türkiye'ye özgü politikaların oluşturulmasında yol gösterici olacağı düşünülmüştür.

7.1. Ülke örnekleri

Tüm refah devletlerinin eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış ve çocuklu kadınlara yönelik nakdi sosyal yardım, vergi muafiyeti, barınma desteği, ücretsiz ya da sübvansiyonlu sosyal hizmetler ve çocuk geçindirme desteklerinin bir bileşiminden oluşan sosyal politika paketlerinin mevcut olduğu görülmektedir (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 162). Bu politikaların hedef grubunu eşi vefat etmiş kadınlar, yalnız anneler, eşinden boşanmış ve çocuklu kadınlar ya da tüm bu gruplar birlikte oluşturmaktadırlar. Bu hedef gruplara hak sahipliği kimi zaman annelik ya da eşi vefat etmiş olma statüleri üzerinden, kimi zaman ise çocuklar üzerinden kurgulanmaktadır.

Sözü edilen kadınların ve geçim sorumluluğunu kadınların taşıdığı hanelerin gelir durumlarında iyileşme ancak kadınların özerk bir gelir kanalına erişimleri ile hayata geçirilebilmektedir. Eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınların kendilerine ait bir gelire erişimleri ise kamu tarafından kadının yeterli gelir getiren bir işte ve güvenceli bir biçimde istihdam edilmesini sağlamaktan ya da düzenli bir gelir desteği programından faydalanmasını garanti altına almaktan geçmektedir. Genel anlamda, istihdam edilen yalnız annelerin ve çocuklarının yoksulluk riskinin, istihdamın dışında kalanlara oranla daha düşük olduğu tespit edilmektedir. Fakat istihdamın yoksulluktan kurtarma kabiliyetinin her ülkede aynı olmadığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kilkey ve Bradshaw, istihdam piyasalarının yapısı gereği yüksek kayıtdışılık barındıran Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde, istihdamın yoksulluktan kurtarma kapasitesinin düşük olduğunun da altını çizmektedir (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 162). Bu nedenle, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınlara yönelik nakit sosyal destek programlarının miktar değişse dahi istihdam edilenleri de kapsayacak bir biçimde kurgulanması önemli görünmektedir. Nakdi sosyal destek politikalarının bir alternatifi olarak, önemli gider kalemlerinden birini oluşturan barınma alanında kiranın karşılanması ya da sosyal konut sunulması gündeme gelmektedir (Pascall, 1997: 145; Kilkey ve Bradshaw, 1999: 164).

Büyük Britanya merkezli Demokrasi Yoluyla Barış için Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İnisyatifi adlı sivil toplum kuruluşu Birleşmiş Milletler düzeyinde kabul edilmesi için çalıştığı sözleşme içerisinde, eşi vefat eden kadınların istihdama katılmak isteyenlerine devlet tarafından çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin sunulması, eşi vefat etmiş kadınlara temel bir gelirin temin edilmesi, bu kadınların çocuklarının eğitime katılım desteklerinde önceliklendirilmesi maddelerini ön plana çıkartmaktadır (Owen, 2009: 6-7). Irma Arriagada'nın Latin Amerika'daki aileler üzerine yaptığı kapsamlı araştırmanın sonuçlarına dayanarak hazırladığı yedi öneriden oluşan politika paketi de bu noktada eşi vefat etmiş ya da eşinden ayrılmış geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelere yönelik sosyal politikaların neleri kapsayabileceğine yönelik fikir vermektedir: Hanesinin geçim sorumluluğunu taşıyan kadınlara yönelik mesleki eğitim ve istihdam olanaklarının sağlanması, esnek çalışma saatlerinin bu kadınlar için imkân dahilinde tutulması ve bu işlerde çalışan kadınların sosyal güvence altına alınması, bu kadınların çocuklarının tüm okul öncesi eğitim ile temel eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanması, okul öğünlerinin devlet tarafından ücretsiz sağlanması, çalışma saatlerinde hanenin geçim sorumluluğu taşıyan kadınların çocuklarına kreş hizmetinin ücretsiz verilmesi, okula giden çocuklar için servis hizmetlerinin devlet tarafından sübvansede edilmesi ve bu kadınlar ile çocukları için sağlık hizmetlerinin ücretsiz sağlanması (Arriagata, 1998: 99).

Bununla birlikte, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınların ve bu kadınların geçim sorumluluğunu taşıdığı hanelerin sosyal ve ekonomik koşullarının ülke genelindeki iktisadi ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğu unutulmamalıdır. Rowlingson ve Millar'ın altını çizdikleri gibi, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınların yoksulluk riskinin en düşük olduğu ülkeler gelir dağılımı eşitsizliğinin ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin en az olduğu ülkelerdir (Rowlingson ve Millar, 2001: 263).

Daha önce de belirtildiği gibi, nakdi sosyal desteklerin etkinliği ancak farklı politika alanları ile doğru ilişkilendirildiği ve kadınların yapabilirliklerini arttırdığı ölçüde artmaktadır. Eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınlara yönelik nakdi sosyal desteğin miktarı, süresi, sosyal destek programla-

rının istihdam ve bakım politikaları ile ilişkisi konusunda ülkelerde farklı uygulamalar mevcuttur. Özellikle 1990lı yıllardan itibaren gelişmiş refah kurumlarına sahip Batı Avrupa ülkelerinde sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin yeniden kurgulanması gündeme gelmiştir. Önceki dönemde, yalnız anne statüsündeki kadınlara annelik statüsü üzerinden, istihdamdan bağımsız ve çocukların bakımını üstlenme koşuluyla bir gelir desteği sağlanmaktaydı. Reform sonrası ise kadının çalışma yaşamına katılımının özendirilmesine yönelik teşvik politikaları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, çocuklar kaç yaşına gelinceye dek kadına çalışma şartı konulmayacağı ve istihdama yönlendirilen kadına ne tür bir geçiş süreci öngörüleceği ve nasıl bir bakım desteğinde bulunulacağı önemli politika tartışmaları olarak ortaya çıkmaktadır (Gazso, 2009). Sosyal yardım miktarı tüm eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış çocuklu kadınlara tek bir düzeyde verilebileceği gibi, Kanada'nın British Columbia eyaletinde olduğu gibi miktarı çocuk sayısına endekslenebilmektedir. Nakdi sosyal desteğe hak sahipliği kriterleri içerisinde ise kadının içerisinde bulunduğu aile ve akrabalık ilişkilerinin kalitesi de hesaba katılması gereken bir etmen olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Garcia ve Kazepov, 2002: 156). Çünkü geçim sorumluluğunu eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadının taşıdığı haneler arasında en kötü vakalar, cömert ve kapsamlı bir kamusal desteğin bulunmadığı, aile ve akrabalık ilişkilerinin fayda sağlamadığı ve kadının işgücü piyasası içerisinde dezavantajlı olduğu bağlamlarda ortaya çıkmaktadır (Garcia ve Kazepov, 2002: 158). Fakat burada kastedilen, kadının ailesi ile ilişkisinin araştırılması ya da aileye kadın ile ilgilenmelerine yönelik telkinde bulunulması değildir. Kadının yapabilirliklerinin artırılması yaklaşımı çerçevesinde, kadının ailesiyle nasıl bir ilişki kurmayı tercih ettiği önem taşımaktadır. Bu nedenle, devlet kurumları tarafından kadının beyanı esas alınmalıdır.

Daha önce de değinildiği gibi, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış kadınların istihdama geçişlerinin sağlanıp sağlanmayacağı ise cevaplanması gereken bir diğer soru. Gazso'nun belirttiği gibi, Kanada ve Britanya başta olmak üzere birçok Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesinde geçmişte hakim olan yalnız annelerin bakım yükünü üstlenmelerine karşılık verilen gelir desteği politikaları yerini, 1990lı yıllardan itibaren kadınların ücretli bir işte çalışmasını ön plana alan istihdam temelli bir yaklaşıma bırakmaktadır (Gazso,

2009). Fakat ülkeler arasında bu politikaların gerek kurgusu gerekse uygulanma biçimi ciddi farklılıklar arz etmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışma yaşamına geçiş, bir zorunluluk olarak öne sürülmekte ve bu zorunluluk cezalandırıcı tedbirlerle desteklenmektedir. Araştırmacılar sosyal desteğe getirilen çalışma koşulu sonrası, yalnız kadınlar arasında istihdam oranının ciddi bir artış gösterdiğini, fakat yalnız kadınlar ve çocukları arasında yoksulluk riskinin hala çok yüksek olduğunu belirtmektedirler (Waldfogel vd., 2001: 59). Buna karşın, İskandinavya ülkeleri yalnız annelere yönelik gelir desteği programları ve erişilebilir bakım hizmetleri sunarak kadınların çalışmasının önündeki engelleri kaldırma yönünde politikalar geliştirmiştir. İskandinav ülkelerinde de yalnız annelerin istihdama katılım oranları ciddi ölçüde yüksek, ayrıca yalnız anneler ve geçim sorumluluğunun kadının üzerinde olduğu hanelerin yoksulluk riski düşüktür (Lewis, 2009: 73-74).

Kadınların sosyal destekten istihdama geçişi politik olarak öngörülebilecekse dahi, eşi vefat etmiş veya eşinden boşanmış çocuklu kadınların işgücüne katılımlarının kadının yaşı, çocuk sayısı, en küçük çocuğun yaşı ve kadının çalışmayı isteyip istememesi gibi etmenlerle ilgili sıkı bir ilişki içerisinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda kadınların ve bu kadınların geçim sorumluluğunu taşıdığı hanelerin kadının istihdama geçiş sürecinde ve sonrasında yine sosyal politikalar yoluyla desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Örneğin, Britanya'nın yalnız kadınlara yönelik çalışmayı merkeze alan sosyal politikasının temel bileşenleri şöyle özetlenebilir: 1) kadınların maaşlarının ya da çalışma karşılığı aldıkları ücretlerin devlet tarafından "yeterli" düzeye çekilmesine yönelik politikalar, 2) çocuğa yönelik sosyal yardım programları, 3) kadınların maaşının üzerine eklenen bakım parası dahil olmak üzere ulusal bir çocuk bakım stratejisinin uygulanması, 4) çocuğu ya da çocukları belirli bir yaşın üzerinde olan yalnız annelere yönelik, gönüllük esasına dayalı bireysel istihdam stratejisi hazırlanması (Marsh, 2001: 11-12).

Amerika Birleşik Devletleri örneği incelendiğinde ise yalnız annelerin faydalandığı sosyal programların ilki olan "Bağımlı Çocukları Olan Ailelere Yardım" (Aid to Families with Dependent Children) karşılaşılmaktadır. Bu

programın hak sahipliği, yakın zamana kadar yalnızca gelir ve mülk tespiti üzerinden işlemiştir. “Bağımlı Çocukları Olan Ailelere Yardım” programından faydalanan kadınlar, aynı zamanda gıda yardımı, okul öncesi eğitim yardımı ve sağlık sigortası kapsamına da alınmaktadırlar. 1990lı yılların sonunda Britanya ve Kanada’daki eğilime paralel olarak ise belirli bir yaşın üzerinde çocuğu olan kadınlara çalışma şartı da getirilmiştir. Bu bağlamda, nakdi sosyal desteğe beş yıllık bir kısıtlama getirilmiş ve beş yılın üzerinde yalnız annelere düzenli sosyal destek ödemesi yapılmamasına karar verilmiştir. Fakat bu programda çalışma, geniş anlamda topluma faydalı iş, mesleki eğitime katılma gibi faaliyetleri de içermektedir (Waldfoegel vd., 2001: 39). İstihdam bu kadınlara her zaman sürekli ve yeterli gelir getirmediği için, kadınların bir hayatta kalma stratejisi olarak sosyal destekle yaşamayı tercih ettikleri belirtilmektedir. Yapılan gelir desteği ile birlikte kadının aylık gelirinin sosyal destek gelirinin üzerinde olması garanti altına alınmaktadır (Waldfoegel vd., 2001: 49).

Avustralya’da ise 1942’den bu yana yalnız annelere yönelik bir sosyal destek programı bulunmaktadır. “Ebeveynlik Ücreti” adını alan bu programın hak sahipliği kriterleri yıllar içerisinde genişletilmiş ve günümüzde tüm yalnız ebeveynleri kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Bu program dahilinde, günümüzde Avustralya vatandaşı olan ya da Avustralya’da yaşadığı dönemde yalnız ebeveyn olan ve 16 yaşından küçük çocuğu bulunan (bakım gereksinimi olan engelli çocuğu olması durumunda bu yaş artabilmektedir) kişilere gelir desteğinde bulunmaktadır. 2001 yılından itibaren en küçük çocukları 12 yaşına geldikten sonra ebeveynlerin istihdama geçişlerine yönelik çalışmalara katılımı zorunluluk haline getirilmiştir (Whiteford, 2001: 65-66). Yalnız ebeveynlere verilen “Ebeveynlik Ücreti”nin miktarı çocuk sayısı arttıkça artmaktadır. Ayrıca bu ebeveynlere çocuklarının sayısı nispetinde “Kira Yardımı” yapılmaktadır (Whiteford, 2001: 66). Avustralya son 30 yıldır, tek ebeveynli hanelerin yoksulluğunu, sosyal yardım programının hak sahipliğini bu hanelerin tümüne kapsayacak şekilde genişletme ve sosyal yardım miktarını yükseltme yoluyla azaltmaya çalışmaktadır. Bu politika tercihi sonucunda her ne kadar çocuk yoksulluğu tamamen ortadan kaldırılamamış olsa dahi, “Ebeveynlik Ücreti” politikası tek ebeveynli hanelerin yoksulluk oranını düşürmede başarılı olmuş ve tek ebeveynli hanelerin reel gelirini

yükseltebilmiştir (Whiteford, 2001: 67-68). 1989 yılından bu yana ise gönüllülük esasına dayalı "İşler, Eğitim ve Kurs" programı uygulanmaya başlanmış ve bu program dahilinde tek ebeveynlerin talep ettikleri takdirde istihdam edilebilirliklerini arttırıcı hizmetlere erişimleri sağlanmıştır (Whiteford, 2001: 74).

Bu üç ülke örneğine ek olarak, Kilkey ve Bradshaw'un Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İngiltere ve ABD'yi eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış çocuklu kadınlara yönelik sosyal politikalar temelinde inceledikleri çalışmalarından faydalanılabilir. Bu çalışmada, ülkeler kadınların çalışma oranlarına ve mensup oldukları hanelerin yoksulluk durumlarına göre gruplandırılmıştır (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 173).

Kilkey ve Bradshaw temel olarak 6 grupta sınıflandırdıkları gelişmiş ülkeler kategorilerinden ilkinde Belçika, Danimarka, Finlandiya, Lüksemburg, İsveç ve Norveç'i yerleştirmektedirler (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 173-174). Bu gruptaki ülkelerin sunduğu sosyal politika paketleri, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış çocuklu kadınları ve bu kadınların hanelerini yoksulluk sınırının üzerine çıkarmayı başarmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde kadınları çoğu istihdam edilmektedir (yüzde 50'den fazlası). Belçika ve Finlandiya'da çocuk bakımı ücretsizken Danimarka, Lüksemburg ve İsveç'te büyük oranda devlet tarafından sübvansede edilmektedir. İsveç, 15 yaş altı çocuk bakımı için yılda 1,885 dolar harcamaktayken, Finlandiya'da bu rakam 1,212 dolar düzeyinde seyretmektedir. ABD ve Kanada'nın çocuk bakımı için 50 dolardan az harcama yaptığını dikkate alındığında gelişmiş ülkeler arasında da eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış çocuklu kadınlara yönelik sosyal politika anlayışlarının ne kadar farklı olduğu görülebilmektedir (Meyers, Gornick ve Ross, 1999: 126). Kuzey Avrupa ülkelerinde nafaka ödemeleri ise oldukça gelişmiş bir nitelik arz etmektedir. Belçika'nın da bu tür bir ödeme sistemi mevcut olmasına rağmen, bunların Kuzey Avrupa ülkelerine kıyasla etkisi düşük olarak değerlendirilmektedir.

İkinci grupta Almanya ve Fransa yer almaktadır (Kilkey ve Bradshaw, 1999:

174-175). Bu iki ülkenin ortak noktaları yalnız annelerin çoğunlukla ücretli çalışan statüsünde olmaları ve çalıştıkları zaman yoksulluk sınırının üzerinde, çalışmadıkları zaman ise yoksulluk sınırının altında kalmaları olarak tespit edilmektedir. Fransa'da yalnız yaşayan kadınların gelirleri yüksek değildir, ancak bu gruba yönelik olan sosyal harcamalar oldukça tatmin edici düzeyde seyretmektedir. Özellikle okul öncesi eğitim ve çocuk bakımını ücretsiz olarak verilmesi ve yalnız yaşayan annelerin bu tür kamusal hizmetlere erişiminde öncelik hakkının bulunması olumlu etkide bulunmaktadır. Sosyal hizmet ve sosyal yardımlar açısından Fransa'da oldukça cömert davranılmasına rağmen yaş ve çocuk sayısına göre seçici olunması ve verilen hizmet ve yardımların süre kısıtlaması içermesi birçok yalnız annenin sistemden dışlanmasına yol açmaktadır. Yine de bu yardım ve hizmetlerin yalnız yaşayan annelerin emek piyasalarından dışlanmasına engel olması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Fransız hükümeti de kadınların yüksek istihdam oranlarını sürdürmek için annelik izinleri ve yardımlarının çok önemli olduğunu belirtmektedir (Daguerre, 2006: 219). Almanya'da ise çalışan kadınların gelirlerinin görece olarak yüksek seviyelerde olduğu ve çocuk hizmetleri ve yardımlarının oldukça cömert nitelikte ve nicelikte olduğu belirtilmektedir (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 175). 12 yaş altı çocuk sahibi annelerin iş sahibi olmaları durumunda, gelişmiş bir yardım politikasının istihdamı tamamladığı tespit edilmektedir. Bununla birlikte çocuk bakımı devlet tarafından karşılanmamaktadır, ancak sübvansede edilmektedir. Yalnız annelere sunulan sosyal desteklerin miktarı oldukça yüksek olmasına rağmen, destekten yararlanmaya devam edebilmeleri için çocuk üç yaşına geldiğinde yarı zamanlı ve 14 yaşına geldiğinde tam zamanlı iş bulmak zorunda oldukları belirtilmektedir.

Kilkey ve Bradshaw, üçüncü gruba Avusturya ve ABD'yi koymaktadırlar (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 175). Her iki ülke için yalnız yaşayan kadınlar genellikle ücretli işçi statüsünde çalışmakta ve hem çalışanlar hem de çalışmayanlar yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır. Avusturya'da boşanmış ya da eşi vefat etmiş kadınların çocuklarına yönelik hizmet ve yardımların cömert olmadığı, ancak konut yardımlarının önemli bir destek oluşturduğu belirtilmektedir. Çocuk bakımı masrafları devlet tarafından sübvansede edilmektedir. Ancak Avusturya'da da kadınlar en küçük çocukları 3 yaşını dol-

durduktan sonra istihdama yönlendirilmektedir. ABD’de sosyal devlet anlayışına karşı yoğun tepkiler neticesinde eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar için sosyal politikalar son yıllarda oldukça kısıtlanmıştır. Desteklere erişim ciddi bir biçimde daraltılmış ve çalışma eksenli politikalar genel olarak benimsenmiş durumdadır (Kingfisher ve Goldsmith, 2001: 714). ABD’de çocuk bakımı hizmetlerinin devlet tarafından hiçbir biçimde karşılanmaması ve çocuk bakımı masraflarının ortalama gelirin üçte birine karşılık gelmesi, çocuk sahibi yalnız kadınların istihdam olanaklarını oldukça kısıtlamaktadır. Bir başka araştırmada da belirtildiği üzere, çocuk bakımı hizmetleri diğer gelişmiş ülkelere oranla çok düşüktür (Meyers, Gornick ve Ross, 1999: 128).

İrlanda’yı dördüncü gruba koyan Kilkey ve Bradshaw bu ülkede yalnız yaşayan annelerin ücretli olsun ya da olmasın yoksulluk sınırının altında yaşadıklarını belirtmektedir (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 175). İrlanda’da çalışan yalnız anneler genel olarak tam zamanlı istihdam edilmektedir. Düşük gelirli yalnız anneler için ise çocuk bakımı ücretsiz iken, belirli bir gelirin üzerindeki kadınların bu hizmet için para ödemek zorunda olması sorun yaratmaktadır.

Hollanda’yı beşinci gruba koyan araştırmacılar bu ülkede yalnız yaşayan annelerin çocuk bakımıyla tam zamanlı bir biçimde ilgilenmesinin yaygın olduğunu belirtiyor (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 176). Eğer Hollandalı yalnız yaşayan anneler iş sahibi iseler yoksulluk sınırının üzerinde gelirlere sahip oldukları, ancak işsiz olmaları durumunda devlet yardım ve hizmetleri bu kadınları yoksulluk sınırının üzerine taşımaya yetmediği belirtilmektedir. Her ne kadar barınma konusunda destekler bulunsun da yalnız yaşayan kadınların çocukların bakımı için belirli bir miktar katkı sağlama zorunluluklarının olması bu kadınların harcanabilir gelirlerini oldukça düşürmektedir. Üstelik istihdam edilmemiş kadınların da barınma giderlerinin belirli bir miktarını kendilerinin karşılaması gerektiği düşünülürse, Hollanda’da yaşayan yalnız anneler için yeterli sosyal destekten bahsetmenin pek olanaklı olmadığı görülmektedir.

Altıncı grupta Büyük Britanya, Avustralya ve Kanada yer almaktadır (Kilkey ve Bradshaw, 1999: 176-177). Bu gruptaki ülkelerde yalnız yaşayan anneler çocuklarının bakımı için tüm zamanlarını harcamaktadır ve ister istihdam edilsinler ister edilmesinler yoksulluk sınırının üstünde gelire sahip oldukları belirtilmektedir. İngiltere’de ücret gelirleri görece olarak yüksek ve özellik-

le maaşları düşük olan anneler için çalışma destekleri tatmin edici düzeyde bulunmaktadır. Ancak İngiltere’de barınma ve çocuk bakımı masraflarının yüksek olması, yalnız annelerin gelirleri üzerinde çok büyük bir yük oluşturmaktadır. Kilkey ve Bradsdshaw’dan sonra yapılan çalışmalar İngiltere’nin bu durumla mücadele ettiğini ancak yine de eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış kadınlar üzerindeki çocuk bakım masraflarının hafifletilemediğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Daguere 2006 tarihli çalışmasında İngiltere’nin 2000-2001 yılları arasında 168,000 çocuk bakım merkezi açtığını belirtmektedir. Her ne kadar İngiliz hükümeti bu meselenin özel sektör kanalıyla çözülmesinde ısrar etse de, özellikle eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınların yüksek oranlarda seyreden işsizliği ve yoksulluğu soruna dair kamusal bir müdahaleyi gerekli kılmıştır (Daguere, 2006: 222).

7.2. Türkiye’ye özgü sosyal destek politika önerileri

Bu bölümde, araştırma projesinin benimsediği kuramsal çerçeve ışığında yürütülen niteliksel ve niceliksel saha araştırmasının sonuçlarından ve bir önceki bölümde özetlediğimiz diğer ülke örneklerinden hareketle eşi vefat etmiş ve boşanmış kadınlara yönelik sosyal destek politika önerileri sunulacaktır. Burada toplumun ortak katkısı olan vergiler aracılığıyla dezavantajlı grupların sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve toplumsal yaşama eşit vatandaşlar olarak katılımlarının sağlanması için devlet tarafından verilen her türlü maddi desteğin ve hizmetin “yardım” kavramı yerine “destek” kavramı ile ifade edilmesinin daha doğru olduğunu düşündüğümüz için politika önerilerimizin yer aldığı bu bölümde “destek” kavramını kullanmayı tercih ettiğimizi belirtmeyi uygun görmekteyiz.

Gerek çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar gerek bu araştırmanın bulguları, eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda iyileştirecek bir ortamın oluşturulmasının, yani kadınların yapabilirliklerinin genişletilmesinin, bu kişilere sadece nakit transferi yaparak mümkün olmayacağını açık bir biçimde göstermektedir. Bu grup kadının ve geçim sorumluluğunu taşıdıkları hanelerin yaşam koşullarının ülke genelindeki iktisadi ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğu unutulmamalıdır. Ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği,

kayıtdışı ve sosyal güvenceden yoksun çalışma koşullarının yaygınlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların yapabilirliklerini kısıtlayıcı birçok dinamiği tetiklemektedir. Örneğin, hayattayken kayıtdışı çalışan ailenin tek gelir getiricisi konumunda olan bir erkeğin vefatı durumunda, eşi ve çocukları düzenli bir ölüm aylığına hak kazanamamaktadır. Aynı şekilde, kadınların, kendilerinin kayıtdışı koşullarda çalışması, işsiz kaldıklarında ya da yaşlılık durumunda yine düzenli bir gelirden ve sosyal güvenceden yoksun kalmaları sonucunu doğurmaktadır.

Yine, üçüncü bölümde irdelendiği gibi, kadınların aile ve toplumsal yaşam içinde erkekler karşısındaki eşitsiz konumları bir birey olarak potansiyellerini kullanmalarının önünde engeller oluşturmaktadır. Örneğin, ailenin bakım sorumluluğunu yüklediği veya dışarıda çalışmasına izin verilmediği için çalışma yaşamına giremeyen kadınlar, eşleri vefat ettiğinde ya da eşlerinden boşandıklarında başkalarına muhtaç bir duruma düşmektedir. Bu grup kadının yaşamlarının geri kalan bölümünde sürekli yardıma muhtaç olmalarını önlemenin yolu, toplumda erkeklerle eşit koşullara sahip bireyler olmalarına zemin hazırlayacak politikaların uygulanmasından geçer.

Kadınların meslek edinmesine ve istihdamına yönelik politikalar, çocuk/yaşlı/engelli bakım hizmeti sunumu, kadına yönelik her türlü şiddetin ve ayrımcılığın yok edilmesine yönelik önlemler ve aile kurumunun demokratikleştirilmesine yönelik politikalar genel olarak tüm kadınların güçlenmesine yol açacak, böylelikle eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınların konumu da günümüzde olduğu kadar vahim bir tablo sergilemeyecektir. Örneğin, bir önceki bölümde sosyal destek programları ve politikaları uygulayan ülkelerden verdiğimiz örnekler arasında kadınlara nakit desteği alabilme koşulu olarak, çocukları belirli bir yaşa geldiğinde iş bulma zorunluluğu getirildiğini gördük. Kadınları nakit desteğine bağımlı olmaktan kurtarmaya yönelik bu tür politikalar kadın istihdamının son derece düşük olduğu, erişilebilir çocuk bakım hizmetlerinin neredeyse bulunmadığı Türkiye’de günümüz koşulları için gerçekçi gözükmemektedir. Nitekim, bu araştırma projesinin gerek niceliksel gerek niteliksel saha çalışmalarında da görüldüğü gibi eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlar çocuklarını bırakacak yerleri olmadığı için genellikle apartman sahanlığı temizliği gibi kısa sürede yapabilecekleri ve evlerinin yakınında olan işlerde çalışabilmektedir. Bu tür işlerin

sosyal güvencesi olmadığı gibi bir aileyi geçindirecek düzeyde bir gelir sağlamadığı da aşikârdır. Bunlara ek olarak, kadınlar çalıştıkları sürede küçük çocuklarını evde yalnız başlarına bırakmak zorunda kalmakta, bu durumda zaman zaman gazetelere yansıdığı gibi ölüm vakaları ile sonuçlanmaktadır. Çocuklar belirli bir yaşa geldiğinde kadınlar için çalışma zorunluluğu şartı, kadınların büyük bir çoğunluğunun iş yaşamına girebildiği, yani kadınların çalışma yaşamına girme yapabilirliklerinin önünün açıldığı bir ortamda mümkün olabilir.

Kadınların yapabilirliklerini genişletmeye yönelik politikalar konusunda dikkate alınması gereken diğer bir husus da, bu politikaların, özellikle uygulama aşamasında kadınlar arasındaki farklılıklara duyarlılık gösterecek bir esnekliğe sahip olmasıdır. Tüm kadınlara uygulanacak tek tip bir destek bazı kadınların yaşamlarına olumlu yönde etki yaparken, ihtiyaçları farklı olan diğer bazı kadınlara fayda sağlamayacaktır. Bu nedenle, kadınlar arasındaki farklılıkların detaylı bir biçimde incelenmesi ve sosyal desteklerin bu farklılıklar gözetilerek kadınların ihtiyaçlarına göre şekillenmesi gereklidir. Örneğin, kadınların çocuklarıyla birlikte yaşadığı düşük gelirli ailelerde çocukların okulu terk edip enformel işlerde çalışarak aile bütçesine katkıda bulunduğu, hatta bazı durumlarda ailenin geçimini sağladığı bilinmektedir. Bu ailelere çocuk çalışmasını önleyici ve çocukların okula devamını sağlayıcı destekler sağlanmadığı takdirde, bu durum gelecek kuşakların da yapabilirliklerini kısıtlayıcı bir rol oynayacaktır.

Bir sonraki bölümde sunacağımız politika önerileri eşi vefat etmiş, eşinden boşanmış, eşi yanında olmayan kadınlar ve yalnız annelerin yapabilirliklerini genişletmeye odaklanmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu politikalar ülkedeki çalışma koşulları, gelir adaletsizliği ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri dönüştürmeye yönelik politikalarla beslenmediği sürece başarı oranlarının düşük kalma olasılığı yüksektir. Zira nakit sosyal desteklerin etkinliği ancak farklı politika alanları ile doğru ilişkilendirildiği ve kadınların yapabilirliklerini genişletebildiği ölçüde artmaktadır.

Kadınların yaşamlarını iyileştirici olanakları yaratacak mekanizmaların geliştirilmesi sürecinde, SYDGM ve SYDV'ler kadar diğer birçok kamu kurulu-

şuna da görev düşmektedir. Bu nedenle, Türkiye'ye özgü politika önerileri üç başlık altında toplanmıştır: Doğrudan eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlara yönelik politikalar, SYDVLere yönelik politikalar ve kurumlar arası işbirliğine ve diğer kurumlara yönelik politikalar. Bu başlıklar altında sunulan politikaların bazıları yaşamını son derece güç koşullarda sürdüren kadınların sorunlarını en acil biçimde çözmeye yönelik iken, diğerleri ise kadınların bir erkeğe ya da bir aileye bağımlı olmadan, bir birey olarak yaşamalarını sürdürebilmelerini sağlamaya yönelik politikalarlardır. Sorunlar ortaya çıktıktan sonra onların yol açtığı yıkımlara karşı çözüm aramak yerine, bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan toplumsal yapı ve ilişkileri dönüştürmeye yönelik politikalar üretilmesinin gerek toplumsal yaşamın geleceği gerek kamu kaynaklarının etkin kullanılması açısından önem taşıdığını düşünürüz.

7.2.1. Eşi vefat etmiş/boşanmış olan kadınlara yönelik politikalar

7.2.1.1.Nakit desteği

Nakit desteğini burada belirli kriterleri karşılayan herkesin hak kazandığı, başvuru esasına dayanmayan, kişi başı miktarların bu kriterler çerçevesinde önceden belli olduğu bir program olarak önerdiğimizizi hatırlatmayı önemli buluyoruz.

Nakit desteğinin, sosyal güvencesi ve geliri olmayan tüm eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlara verilmesi.

Nakit desteğinin, bu grubun dışında kalan ancak çeşitli nedenlerle eşi olmayan veya eşinden maddi herhangi bir destek almayan, örneğin eşi tarafından terk edilmiş, eşi cezaevinde olan, eşi kayıp kadınlara ve yalnız annelere de verilmesi.

Nakit destek meblağının, hanedeki yetişkin başına geliri brüt asgari ücretin üçte birine çekecek şekilde verilmesi. Belirli düzeyde geliri (sosyal güvenceli ya da güvencesiz) olan ancak bu düzeyin altında kalanların gelirinin aynı şekilde hanedeki yetişkin başına brüt asgari ücretin üçte birine yükseltilecek biçimde desteklenmesi.

18 yaşından küçük ve çalışmayan, 18 yaşından büyük ve halen öğrenci olan her çocuk başına kadınlara verilen aylık nakit destek miktarının 0.3 kadar artırılmış verilmesi.

Geliri olan bir aile ferдинin yanında yaşayan eşi vefat etmiş, eşinden boşanmış ve eşi olmayan kadınlar ve varsa çocuklarının da, bireysel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve birlikte yaşadıkları ailenin muhtemel maddi ve manevi baskısı altında kalmalarını önlemek için nakit desteğinden belirli oranda faydalandırılmaları.

7.2.1.2.Sağlık hizmetlerine erişim

7.2.1.1'de sözü edilen nakit desteğine hak kazanan kadınların ve beraber ikâmet ettiği/bakmakla yükümlü olduğu kişilerin tümüne Yeşil Kart verilmesi.

7.2.1.3.Yiyecek, yakacak destekleri

Bazı illerde SYDV tarafından uygulanan alışveriş çeki sisteminin her il ve ilçeye yaygınlaştırılması. Bu uygulamanın SYDGM tarafından merkezden yönetilmesi. Bu desteklerin süreklilik arzemesi. Alışveriş çeki miktarlarının ailedeki kişi sayısına orantılı biçimde artırılması.

7.2.1.4.Barınma desteği

Kadınlar için tek tür bir barınma desteği önermek mümkün değil. Kadınların bir kısmı akrabalarının ve/veya komşularının maddi ve manevi desteğinden ve komşuluk ilişkilerinden mahrum kalmamak için yaşadıkları mahallelerden ayrılmak istememektedir. Bu grup kadına halen yaşamakta oldukları mahallelerde kalmalarına imkân sağlayacak biçimde barınma desteği sağlanması. Diğer bir grup kadın ise, eski eşinden, kendi ya da eşinin ailesinden veya mahalle sakinlerinden baskı görmek gibi nedenler dolayısıyla yaşadığı mahalleden uzaklaşmayı tercih etmektedir. Bu grup kadın için konut kiralanması ya da aylık taksitlerinin ödenmesi suretiyle TOKİ konutlarından daire tahsis edilmesi.

Barınma desteğinin çocuk sayısı nispetinde artırılması.

Sağlığa uygun olmayan kötü barınma koşullarının düzeltilmesine yönelik onarım desteği verilmesi.

Sığındığı aileden/sığınma evinden ayrılmak isteyen/ayrılmaya mecbur kalan kadınlar ve çocukları için barınma desteği sağlanması.

7.2.1.5.Çocuklara yönelik destekler

Eğitim yaşındaki çocukların eğitime devamını sağlamak amacıyla ŞNT puanlama sisteminde hedef grup kadınların faydalanma düzeyini yükseltmek için ek puan verilmesi.

Hedef gruptaki kadınların çocuklarının giyim, çanta, kırtasiye, servis ücreti gibi okul masraflarının karşılanması.

7.2.1.6.Hukuki destek

Boşanma, nafaka, sosyal güvenlik, mirastan payına düşen mal ve gelire el konulması gibi durumlarda kadınlara hukuki destek verilmesi.

7.2.2.Kuruma yönelik politikalar

7.2.2.1.Hedef gruba zamanında ulaşım sorunlarına ilişkin politikalar

Kadınların eşleri vefat ettiğinde ya da boşanma aşamasında gereksinme duydukları ve hakları olan maddi, hukuki, psikolojik destek konusunda bilgi sahibi olmaları için gerekli sistemin kurulması.

Kadınların destek için başvurmasını beklemeden hizmetlerin varlığı, türü ve miktarları konusunda otomatik olarak bilgilendirilmeleri.

Hizmetleri verecek nitelikli personel alımı ve eğitimi. Personel alımında Sosyal Hizmetler mezunu elemanların tercih edilmesi.

Destek hizmetleri hakkında bilgilendirme amaçlı tanıtım broşürü gibi yazılı materyallerin dağıtımı (cenaze işleri, boşanma mahkemeleri gibi yerlerde). Bilgilendirmenin okullarda velilerle toplantılar, TV programları gibi sözlü ve yazılı biçimde yapılması. Köylere muhtarlar ve okul öğretmenleri vasıtasıyla ve SYDV personelinin saha ziyaretleri vasıtasıyla ulaştırılmasının sağlanması.

Hedef gruba, özellikle medeni durum itibarıyla eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış statüsünde olmadığı halde eşinden ayrı yaşayan, terk edilmiş, eşi cezaevinde olan, eşi kayıp olan kadınlara ulaşmada mahalle okullarında çalışan öğretmenler, sağlık ocağı personeli ve muhtarlardan yararlanılması.

7.2.2.2. Kurum içi toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilmesi

Kurum çalışanlarına ve yöneticilerine toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi verilmesi. Kurum çalışanlarının bu konuyla ilgili karşı karşıya kaldıkları vakalar konusunda belirli aralıklarla çözüme yönelik değerlendirme yapılması.

7.2.2.3. Personel seçimi

Kadınlara birebir ilişki içinde olan personelin (başvuruyu alan, eve tespiti giden) çoğunluğunun kadınlardan oluşması. Hedef gruptan işin niteliğine sahip kadınların SYDV'lerde istihdamı için kota konulması.

7.2.2.4. Hedef gruba karşı muamele

SYDV personelinin aynı ve nakdi tüm desteklerden faydalanan ya da faydalanacak olan kişilerin konumunu değerlendirirken kişileri "yardıma bağımlı", "tembel" gibi kodlar içerisinde değil, bu desteklere almaya hak kazanmış eşit vatandaşlar olarak nitelendirilmelerinin sağlanması. Özellikle hanelere inceleme yapmaya giden ya da kadın ve çocuklara destek hizmeti sunan personelin sosyal hizmet elemanlarından oluşması ve hizmet verilen kişileri rencide edici muamelede bulunmaması konusunda eğitilmeleri.

7.2.2.5. Desteklerin verilmesinde müteveli heyetlerinin rolü

SYDV'lerde son karar merci olan müteveli heyetlerinin kararlarının ilden

ile, zaman içinde aynı ilde ve aynı durumdaki kişilere farklı miktarda destekler verilmesine yol açacak biçimde şekillenmemesi için önlemler alınması. SYDV elemanlarının kararları ile müteveli heyeti kararlarının çelişmesi durumunda son söz müteveli heyetinde bulunmaktadır. Müteveli heyetleri genel olarak her toplantı başına çok yüksek sayıda başvuru konusunda karar almak zorunda olmaları nedeniyle başvuru dosyaları üzerinde yeterince inceleme yapamamaktadır. Müteveli heyetlerinin kararlarını tutarlılık içinde alabilecekleri ve aldıkları kararlardan sorumlu tutulabilecekleri bir çalışma biçiminin oluşturulması.

7.2.3.Kurumlararası işbirliğine ve diğer kurumlara yönelik politikalar

7.2.3.1. Milli Eğitim Müdürlüğü ve Kredi ve Yurtlar Kurumu

Okulların bağış olarak ebeveynlerden talep ettiği miktarın eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlardan alınmaması için Milli Eğitim Müdürlükleri ile işbirliği içine girilmesi.

Öğrencilerin burs alabilmesini sağlamak amacıyla Kredi ve Yurtlar Kurumu ile işbirliği yapılması.

7.2.3.2. TOKİ

TOKİ ile hedef grubun barınma sorununu çözmeye yönelik anlaşma yapılması.

TOKİ alt gelir grubu ve yoksul konutlarında hane geliri kişi başına brüt asgari ücretin üçte biri düzeyinin altında kalan hedef grup kadınların önceliklendirilmesi.

7.2.3.3. Elektrik ve su işletmeleri

Hedef gruptaki kadınların yaşadığı hanelerde elektrik ve su faturalarının belirli limitler düzeyinde karşılanması için elektrik ve su işletmeleri ile anlaşma yapılması.

7.2.3.4. Sığınma evleri

Kalacak yeri bulunmayan, şiddet gören kadınlarla ilgili olarak sığınma evleri ile işbirliği yapılması.

SYDV'nin sığınma evinde kalan kadınlara verdiği desteğin kadının kendi tarafından harcanmasını sağlamak için önlemlerin alınması.

7.2.3.5. Psikolojik destek veren kurumlar

Eşleri vefat ettiğinde, eşlerinden boşandıklarında, terk edildiklerinde ya da eşleri cezaevine girdiğinde kadınların ilk anda yaşadıkları şoku atlatabilmeleri için psikolojik destek hizmeti verilmesini sağlayacak kurumlarla işbirliği.

7.2.3.6. Barolar

Boşanmak isteyen/terk edilen kadınların ücretsiz hukuki destek alabilmeleri için illerdeki barolarla işbirliği yapılması.

Nafakaya hak kazandığı halde, nafakası ödenmeyen kadınlar için hukuki destek verilmesi.

7.2.3.7. Çocuk/hasta/yaşlı/engelli bakım hizmetleri veren kurumlar

Kadınların çocuk/hasta/yaşlı/engelli bakım yükünü azaltmaya yönelik destek hizmetlerinin geliştirilmesi için bu konuyla ilgili kamu kuruluşları ve belediyelerle işbirliği yapılması.

Hedef gruba mensup kadınların hanesinde bakmakla yükümlü olduğu engelliye ilişkin olarak SHÇEK Evde Bakım Aylığı'ndan faydalanmasının sağlanması ve nakit destek programından faydalanma konusunda gelir tespiti yapılırken bu aylığın, evdeki engellinin özel ihtiyaçlarının karşılanması için verildiği noktasından hareketle, gelir hesabında dikkate alınmaması.

Çocuk/hasta/yaşlı/engelli bakım hizmeti veren kurumlarda hedef gruba

mensup olan kadınlara öncelik tanınması ve hizmetin ücretsiz olarak sunulması.

7.2.3.8.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Kadınların istihdamının artırılmasına yönelik politikaların oluşturulması.

Kadınların çalışma ve ücret koşullarının iyileştirilmesi amacına yönelik politikaların oluşturulması.

Kadınların işyerlerinde ayrımcılığa ve tacize uğramalarını önleyici politikaların oluşturulması.

7.2.3.9. İŞKUR

İŞKUR'un işverenlerden gelen işçi taleplerini karşılarken benzer nitelikteki kadın/erkek işçiler arasından eşi vefat etmiş/boşanmış/terk edilmiş/eşi cezaevinde olan kadınlara öncelik vermesi.

Meslek Edindirme Kursları çerçevesinde hedef gruba mensup olan kadınlara öncelik tanınması. Hedef grubun öncelikli olarak iş garantili meslek edindirme kurslarına yönlendirilmesi. Hedef grubu kurs bitiminde istihdam edilme olasılığı yüksek meslek alanlarına yöneltmek için İŞKUR'la işbirliği yapılması.

Meslek kurslarının yaygın bir biçimde, özellikle kentin varoşlarında yaşayan kadınlara duyurulması.

Meslek kurslarının çocuklu kadınların katılabileceği koşullarda düzenlenmesi. Kurs süresince çocuk bakımının sağlanması.

Kadınların yaşadığı mahallelerin uzaklığı gözönünde bulundurularak kurslara ulaşım sorununun çözümü için önlemler alınması.

7.2.3.10. Tüm kamu kurum ve kuruluşları

Tüm kamu kurum çalışanlarına ve yöneticilerine toplumsal cinsiyet eşitliği

ve kadının insan hakları eğitimi verilmesi için diğer kamu kuruluşları ile işbirliği yapılması.

7.2.3.11. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Toplumun eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış kadınlara bakışının değiştirilmesi yönünde çalışmaların yapılması için KSGM ile işbirliği yapılması.

Anket No: id. [.....]

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL POLİTİKA FORUMU
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma
Genel Müdürlüğü
Araştırması
2010

Adres No: adresno. [.....]

İl: il. [.....]

İlçe: ilçe. [.....]

Mahalle / Köy: mah. [.....]

Cadde/Sokak: sokak. [.....]

Bina Numarası: bina. [.....]

Daire Numarası: daire. [.....]

Yerleşim Birimi: **[KENT (1), KIR (2)]** yerlesim. [.....]Görüşmenin yapıldığı tarih: **[-/- "GÜN/AY/YIL" ŞEKLİNDE KODLAYIN]** tarih. [... / ... / 2010]Görüşmeye başlama saati: **[-/- 24 SAATLİK SİSTEME GÖRE KODLAYIN (ÖRN: 14:30)]** bas_saat. [.....]

"Günaydın/ İyi günler/ akşamlar, benim adım Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu olarak dul ve boşanmış kadınlarla ilgili Türkiye genelinde bir araştırma yapıyoruz.
 hanımla bu konu ile ilgili bir anket yapmak istiyoruz.

[-/- LİSTEDEKİ KİŞİ HARİCİNDEKİLERLE GÖRÜŞMEYİN. LİSTEDEKİ KİŞİ MÜSAİT DEĞİLSE NE ZAMAN GÖRÜŞEBİLECEĞİNİZİ SORUN. UYGUN ZAMANDA TEKRAR ZİYARET EDİN. LİSTEDEKİ KİŞİ İLE GÖRÜŞMEK MÜMKÜN OLMAZSA TEŞEKKÜR EDİP GÖRÜŞMEYE SON VERİN.]

Sorularım yaklaşık 20 dakika sürecektir. Sorulara vereceğiniz cevaplar tamamen gizli tutulacak. Sizin cevaplarınız, diğer yaptığımız görüşmelere eklenecek ve sonuçlar toplu olarak incelenecektir. Sonuçlarımızı ve sizlerin durumlarını iyileştirmeye yönelik politika önerilerimizi devlet kurumlarına ileticeğiz. Yardımlarınız ve ilginiz için şimdiden teşekkür ederiz".

A.02. Yaşınız? a02. [.....]

[-/- LÜTFEN YAZIN] _ _99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- GÖRÜŞTÜĞÜNÜZ KİŞİ "65 YAŞIN ÜZERİNDEYSE" TEŞEKKÜR EDİP GÖRÜŞMEYE SON VERİN.]

A.03. Şu anki medeni halinizi öğrenebilir miyim? **[-/- BİRDEN FAZLA YANIT ALABİLİRSİNİZ]****[1. BELİRTİLEN]** a031. [.....]**[2. BELİRTİLEN]** a032. [.....]

1. Evli (Resmi Nikahlı)
2. Evli (Yalnızca dini nikahlı, resmi nikahı yok)
3. Bekar
4. Dul
5. Boşanmış
6. Beraber yaşıyor

90. Diğer **[-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]**
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- GÖRÜŞTÜĞÜNÜZ KİŞİ "ŞU ANDA EVLİ - RESMİ NİKAHLI" İSE (A03 = "1") TEŞEKKÜR EDİP GÖRÜŞMEYE SON VERİN.]

A.04. Eğitim durumunuzu öğrenebilir miyim?

a04. [.....]

3. Hiç okula gitmedi, okuma yazma bilmiyor
4. Hiç okula gitmedi, Okuma yazma biliyor,
5. İlkokuldan terk, devam etmedi
6. İlkokul mezunu (5 yıl), devam etmedi
7. İlköğretim okulu öğrencisi
8. Ortaokul (ilköğretim) terk,
9. Ortaokul (ilköğretim) mezunu, liseye devam etmedi
10. Lise öğrencisi
11. Lise terk
12. Lise ve dengi okul mezunu, devam etmedi
13. Yüksek okul veya üniversite öğrencisi
14. Yüksek okul veya üniversite terk
15. Yüksek okul veya üniversite mezunu
16. Yüksek lisans veya doktora öğrencisi
17. Yüksek lisans veya doktora mezunu

[-/- "YÜKSEK OKUL VEYA ÜNİVERSİTEDEN MEZUN OLMAMIŞSA" (D09 = "3 - 14" ARASI) SORUN]

A.04a. Okula gitmeme/eğitiminizi sürdürmeme nedenlerinizi öğrenebilir miyim?

[1. BELİRTİLEN] a04a01. [.....]

[2. BELİRTİLEN] a04a02. [.....]

1. Okula ulaşım zordu-uzaktı
2. Okul yoktu
3. İmkan yok / Maddi yetersizlik
4. Çalışmam gerekti
5. Başarısız oldum, sınavı kazanamadım
6. Rahatsızlandım
7. Evlendim
8. Yollanmadım
9. Ben istemedim
10. Ailem izin vermedi
90. Diğer **[-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]**
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

A.06. Peki, herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?

a06. [.....]

1. SSK - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
2. Emekli Sandığı - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
3. Bağkur - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
4. Özel Sigorta
5. Yeşil Kart
6. Genel Sağlık Sigortası (Kendi ödüyor)
96. **[-/- OKUMAYIN]** Kayıtlı Değil
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- Soru A06a YALNIZCA "SSK, EMEKLİ SANDIĞI VEYA BAĞKUR KAPSAMINDAKİ KİŞİLER" İÇİN SORULACAKTIR (A06 = "1, 2 VEYA 3" İSE)]

A.06a. Siz kendiniz mi sigortalısınız, yoksa bir yakınınızdan dolayı mı sigorta kapsamındasınız?

a06a. [.....]

1. Kendim sigortalıyım
2. Anneden
3. Babadan
4. Çocuklardan
90. Diğer **[-/- AÇIK OLARAK YAZIN]**
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

A.07. Hanenizde siz dahil toplam kaç kişinin yaşadığını öğrenebilir miyim?

a07. [.....]

[-/- HANEDE YAŞAYAN KİŞİ SAYISINI YAZIN] _ _ _

Bölüm B: Hane Halkı Bilgileri

[--I- TABLONUN İLK SÜTUNUNA HANEDE YAŞAYAN DİĞER KİŞİLERİN BİLGİSİNİ KODLAYIN.]

B.00. Görüşülen kişiye yakınlık derecesi:

B.01. Hanede yaşayan diğer kişilerin cinsiyetleri:

1. Erkek 2. Kadın

B.02. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin yaşları: [--I- İLGİLİ KUTUYA AÇIK OLARAK YAZIN. BİTİRDİĞİ YAŞI KODLAYIN. 11 AYLIK VEYA DAHA KÜÇÜK ÇOCUKLAR İÇİN "0" KODLAYIN.]

99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[--I- SORU B.03 YALNIZCA "15 YAŞ VE ÜSTÜNDEKİ" KİŞİLER İÇİN SORULACAKTIR.]

B.03. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin medeni halleri:

1. Evli 99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Bekar
 3. Dul
 4. Boşanmış
 5. Beraber yaşıyor

[--I- SORU B.04 YALNIZCA "6 YAŞ VE ÜSTÜNDEKİ" KİŞİLER İÇİN SORULACAKTIR.]

B.04. Hanede yaşayan diğer kişilerin öğrenim düzeyleri:

1. Henüz okula gitmiyor 10. Lise öğrencisi
 2. Kreşe/yuvaya gidiyor 11. Lise terk
 3. Okul öncesi eğitim alıyor (Ana okulu, hazırlık sınıfı) 12. Lise ve dengi okul mezunu, devam etmedi
 4. Hiç okula gitmedi, okuma yazma bilmiyor 13. Yüksek okul veya üniversite öğrencisi
 5. İlkokuldan terk, devam etmedi 14. Yüksek okul veya üniversite terk
 6. İlkokul mezunu (5 yıl), devam etmedi 15. Yüksek okul veya üniversite mezunu
 7. İlköğretim okulu öğrencisi 16. Yüksek lisans veya doktora öğrencisi
 8. Ortaokul (ilköğretim) terk, 17. Yüksek lisans veya doktora mezunu
 9. Ortaokul (ilköğretim) mezunu, liseye devam etmedi 99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[--I- SORU B04A YALNIZCA "6-18 YAŞ ARASINDA OLUP ŞU ANDA OKULA GİTMEYEN ÇOCUKLAR" İÇİN SORULACAKTIR (B02 = "6-18" VE B04 = "3, 4, 5, 6, 8, 9, 11 VEYA 12" İSE)]

B.04a. Okula gitmemesinin nedenini öğrenebilir miyim? [--I- SEÇENEKLERİ OKUMAYIN.]

1. Okula ulaşım zor/ Uzak 90. Diğer [--I- İLGİLİ ALANA YAZIN]
 2. Okul yoktu 99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 3. İmkan yok / Maddi yetersizlik
 4. Çalışması gerekti
 5. Başarısız oldu, sınavı kazanamadı
 6. Rahatsızlandı
 7. Evlendi
 8. Kendisi istemedi

[--I- SORU B.05 YALNIZCA "6 YAŞ VE ÜSTÜNDEKİ" KİŞİLER İÇİN SORULACAKTIR.]

B.05. Hanenizde yaşayan diğer kişilerin çalışma durumu için okuyacağım seçeneklerden hangisi daha uygundur?

1. Tam zamanlı (haftada 40+saat) çalışıyor 90. Diğer [--I- İLGİLİ ALANA YAZIN]
 2. Kısmi zamanlı (part-time) çalışıyor 99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 3. Mevsimlik işte çalışıyor
 4. Ücretsiz aile işçisi (ailenin işyerinde, bahçesinde, vb. çalışıyor)
 5. Ev kadını
 6. Emekli
 7. Öğrenci
 8. İşsiz fakat gelir sahibi (Bir işte çalışmıyor, iş aramayan, kira-faiz benzeri gelirle geçinen)
 9. İşsiz (Herhangi bir işte çalışmıyor iş arayan)
 10. Hastalık ve benzeri nedenlerle çalışmıyor

[--I- SORU B.06 HERKES İÇİN SORULACAKTIR.]

B.06. Herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı mı?

1. SSK - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
 2. Emekli Sandığı - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
 3. Bağkur - Kendisi veya Anneden /Babadan /Çocuğundan
 4. Özel Sigorta
 5. Yeşil Kart
 6. Genel Sağlık Sigortası (Kendi ödüyor)
 96. [--I- OKUMAYIN] Kayıtlı Değil
 99. [--I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

Hane Halkı Bilgi Tablosu (Bölüm B)

(B.00) Hanede yaşayan diğer kişilerin adları	(B.01)'nin cinsiyeti?	(B.02)'nin yaşı?	(B.03) [-1- 15 yaş ve üstü için sorun]'nin medeni durumu nedir	(B.04) [-1- 6 yaş ve üstü için sorun]'nin eğitim durumu nedir	(B.04a) [-1- 6-18 yaş arası, okula gitmeyenler için sorun]'nin okula gitmeme sebebi nedir	(B.05) [-1- 6 yaş ve üstü için sorun]'nin çalışma durumu nedir	(B.06)'nin sosyal güvencesi var mı?
				1. Henüz okula gitmiyor 2. Okul öncesi eğitim (Ana okulu, haz. sınıfı) 3. Hiç okula gitmedi, okuma yazma bilmiyor 4. Hiç okula gitmedi, okuma yazma biliyor 5. İlkokuldan terk, devam etmedi 6. İlkokul mezunu (5 yıl) devam etmedi 7. İlkokuldan terk, devam etmedi 8. Ortaokul (ilköğretim) terk 9. Ortaokul (ilköğretim) mezunu, devam etmedi 10. Lise öğrencisi 11. Lise terk 12. Lise mezunu, devam etmedi 13. Yük. okulu veya ikt. öğrencisi 14. Yük. okulu veya ikt. mezunu 15. Yük. okulu veya ikt. mezunu 16. Yük. lisans veya doktora öğrencisi 17. Yük. lisans veya doktora mezunu 90. Diğer	1. Okula ulaşım zor / Uzak 2. Barınma sorunu / Yetersiz gelir 3. Hiç okula gitmedi / Okula yeterlilik yok 4. Çalışması gerekli 5. Başarısız oldu, sınavı kazanamadı 6. Rahatsızlandı 7. Evlendi 8. Yollanmadık / Anne-Baba yollamadı 9. Gerek görmedik / Anne-Baba gerek görmedi 10. Çalışması gerekli / Kendisi gerek görmedi 11. Yaş küçük.. 90. Diğer	1. SSK - Kendisi veya Annesinden / Babadan / Çocuklarından 2. Emekli - Sendikası / Babadan / Çocuklarından 3. Bağkur - Kendisi veya Annesinden / Babadan / Çocuklarından 4. Ücretli alle işgisi 5. Ev kadını 6. Emekli 7. Öğrenci 8. İşsiz fakat gelir sahibi 9. İşsiz 10. Hastalık vb nedenlerle çalışmıyor 96. Kayıtlı Değil	
Hanedeki 2. Kişi	b0102. [.....]	b0202. [.....]	b0302. [.....]	b0402. [.....]	b04a02. [.....]	b0502. [.....]	b0602. [.....]
Hanedeki 3. Kişi	b0103. [.....]	b0203. [.....]	b0303. [.....]	b0403. [.....]	b04a03. [.....]	b0503. [.....]	b0603. [.....]
Hanedeki 4. Kişi	b0104. [.....]	b0204. [.....]	b0304. [.....]	b0404. [.....]	b04a04. [.....]	b0504. [.....]	b0604. [.....]
Hanedeki 5. Kişi	b0105. [.....]	b0205. [.....]	b0305. [.....]	b0405. [.....]	b04a05. [.....]	b0505. [.....]	b0605. [.....]
Hanedeki 6. Kişi	b0106. [.....]	b0206. [.....]	b0306. [.....]	b0406. [.....]	b04a06. [.....]	b0506. [.....]	b0606. [.....]
Hanedeki 7. Kişi	b0107. [.....]	b0207. [.....]	b0307. [.....]	b0407. [.....]	b04a07. [.....]	b0507. [.....]	b0607. [.....]
Hanedeki 8. Kişi	b0108. [.....]	b0208. [.....]	b0308. [.....]	b0408. [.....]	b04a08. [.....]	b0508. [.....]	b0608. [.....]
Hanedeki 9. Kişi	b0109. [.....]	b0209. [.....]	b0309. [.....]	b0409. [.....]	b04a09. [.....]	b0509. [.....]	b0609. [.....]
Hanedeki 10. Kişi	b0110. [.....]	b0210. [.....]	b0310. [.....]	b0410. [.....]	b04a10. [.....]	b0510. [.....]	b0610. [.....]
Hanedeki 11. Kişi	b0111. [.....]	b0211. [.....]	b0311. [.....]	b0411. [.....]	b04a11. [.....]	b0511. [.....]	b0611. [.....]
Hanedeki 12. Kişi	b0112. [.....]	b0212. [.....]	b0312. [.....]	b0412. [.....]	b04a12. [.....]	b0512. [.....]	b0612. [.....]

B.07. Bakım amacıyla bir yakınınızla, bir başka aile yanında ya da herhangi bir kurumda kalan çocuğunuz var mı? b07. [.....]

[-/- VARSA] Bakım amacıyla başka bir yerde yaşayan kaç çocuğunuz var? **[-/- BAŞKA YERDE KALAN ÇOCUĞU VARSA, SAYISINI KODLAYIN. BAŞKA YERDE KALAN ÇOCUĞU YOKSA "96" KODLAYIN]**
[BAKIM AMACIYLA BAŞKA YERDE KALAN ÇOCUK SAYISI] ___

96. Hayır, yok **[-/- SORU B08'E GEÇİN]**

99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- YALNIZCA "BİR BAŞKA AİLE YANINDA YA DA KURUMDA KALAN ÇOCUĞU VARSA" (B07 ≠ "96") SORUN. BİRDEN FAZLA ÇOCUK VARSA HEER BİR ÇOCUK İÇİN AYRI AYRI SORUN VE KODLAYIN.]

B.07a. Nerede kalıyor? **[-/- TABLODAKİ ALANA AÇIK OLARAK YAZIN]**

B.07b. Bakım amacıyla başka yerde kalan çocuğunuzun cinsiyetini öğrenebilir miyim?

1. Erkek 2. Kadın

B.07c. Bu çocuğunuzun yaşını öğrenebilir miyim? **[-/- İLGİLİ KUTUYA AÇIK OLARAK YAZIN. BİTİRDİĞİ YAŞI KODLAYIN. 11 AYLIK VEYA DAHA KÜÇÜK ÇOCUKLAR İÇİN "0" KODLAYIN.]**

99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

Bakım amacıyla başka yerde yaşayan...	(B.07a) nerede kalıyor?	(B.07b)'nin cinsiyeti?	(B.07c)'nin yaşı?
1. Çocuk	b07a01. [...]	b07b01. [...]	b07c01. [...]
2. Çocuk	b07a02. [...]	b07b02. [...]	b07c02. [...]
3. Çocuk	b07a03. [...]	b07b03. [...]	b07c03. [...]
4. Çocuk	b07a04. [...]	b07b04. [...]	b07c04. [...]
5. Çocuk	b07a05. [...]	b07b05. [...]	b07c05. [...]

[-/- B BÖLÜMÜNDE ALDIĞINIZ BİLGİLERİ TEYİT ETMEK İÇİN AŞAĞIDAKİ SORULARI BİR KEZ DAHA SORUN VE VERİLEN CEVAPLARI B BÖLÜMÜNE VERİLEN CEVAPLARLA KARŞILAŞTIRIN]

Şimdi az önce verdiğiniz yanıtları teyit etmek için bir kez daha soracağım...

B.08. Çalışan Çocuk: Şu anda sizinle yaşayan ve para karşılığı çalışan bir çocuğunuz olduğunu (olmadığını) söylemişsiniz değil mi? b08. [.....]

[-/- SORU B00'DA ÇOCUĞU OLARAK KODLANMIŞ (B00 = "1") KİŞİLERDEN EN AZ BİRİNİN ÇALIŞIYOR OLMASI DURUMU (B04 = "1", "2" VEYA "3")]

1. Kendisi ile beraber yaşayan ve çalışan en az bir çocuğu VAR
 2. Kendisi ile beraber yaşayan ve çalışan çocuğu YOK

B.09. 15 Yaş ve Altı Çocuk: Şu anda sizinle yaşayan ve 15 yaşında veya daha küçük bir çocuğunuz olduğunu (olmadığını) söylemişsiniz değil mi? b09. [.....]

[-/- SORU B00'DA ÇOCUĞU OLARAK KODLANMIŞ (B00 = "1") KİŞİLERDEN EN AZ BİRİNİN 15 YAŞINDA VEYA ALTINDA OLMASI DURUMU (B02 ≤ "15")]

1. Kendisi ile beraber yaşayan 15 yaş veya altında en az bir çocuğu VAR
 2. Kendisi ile beraber yaşayan 15 yaş veya altında çocuğu YOK

Bölüm C:

[-/- SORU C.01-C02 VE C03 YALNIZCA "ÇALIŞAN ÇOCUKLARI OLAN" KİŞİLERE (B08 = "1" İSE) SORULACAKTIR.]

C.01. Sizinle birlikte yaşayan ve çalışan çocuklarınızın ne tür işler yaptıklarını belirtir misiniz?

[-/- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN.]

[1. SIRADA BELİRTİLEN] c0101. [.....]

[2. SIRADA BELİRTİLEN] c0102. [.....]

[3. SIRADA BELİRTİLEN] c0103. [.....]

C.02. Çalışan çocuklarınızın bir ayda toplam ne kadar kazandıklarını yaklaşık olarak söyleyebilir misiniz? **[-/- "YTL" OLARAK KODLAYIN]**

[ÇOCUKLARIN TOPLAM AYLIK KAZANCI] c02. [.....]

9. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

C.03. Kazandıkları parayı nasıl harcıyorlar?

99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

1. Kendi harçlığını çıkarıyor
 2. Aile bütçesine katkı yapıyor
 3. Kardeşlerine destek oluyor
 4. Evi geçindiriyor
 90. Diğer **[-/- AÇIK OLARAK YAZIN]:**

[-I- SORU C04 "HANEDE 15 YAŞ VEYA ALTINDA ÇOCUK VARSA" (B09 = "1" İSE) SORULACAKTIR.]

C.04. Hanenizde yaşayan 15 yaş veya altındaki çocuklara kim/kimler bakıyor? [-I- BELİRTİLEN HER KİŞİYİ AYRI AYRI KODLAYIN]:

[1. SIRADA BELİRTİLEN] c0401. [.....]

[2. SIRADA BELİRTİLEN] c0402. [.....]

[3. SIRADA BELİRTİLEN] c0403. [.....]

1. Ben/Kendim

2. Bir aile büyüğü (anneanne/babaanne)

3. Ablası/ağabeyi

4. Komşular

5. Bakıcı

6. Kreşe gidiyor

90. Diğer [-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]

99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

Bölüm D: Dul/Boşanmış Kadının Bireysel Hikayesi

D.01. [-I- DUL İSE] Eşiniz ne kadar zaman önce vefat etti?

[-I- BOŞANMIŞ İSE] Eşinizden ne kadar zaman önce boşandınız?

Lütfen yıl olarak belirtir misiniz? [-I- YIL OLARAK KODLAYIN. SÜRE 1 YILDAN AZ İSE "0" KODLAYIN]

[VEFAT / BOŞANMADAN SONRA GEÇEN ZAMAN] d01. [.....]

99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.02. Eşiniz ne iş yapardı? [-I- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN. EMEKLİ İSE NEREDEN EMEKLİ OLDUĞUNU BELİRTİN]

[Eşin işi] d02. [.....]

D.02a. Boşandığınızda/eşiniz vefat ettiğinde okuyacaklarımdan hangisi eşinizin işini en iyi şekilde tanımlardı? [-I- SEÇENEKLERİ OKUYUN VE UYGUN OLAN YANITI KODLAYIN]

[Eşin işi] d02a. [.....]

1. Memur

2. İşçi

3. Büro Elemanı

4. Küçük Esnaf/zanaatkar

5. İşveren/Sanayici/Tüccar

6. Mevsimlik İşçi

7. Serbest Meslek

8. Düzensiz vasıfsız işler

9. Çiftçi

10. Ücretsiz aile işçisi

12. Emekli

90. Diğer [-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]

99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.03. Eşiniz vefat etmeden/eşinizden boşanmadan önce kimlerle birlikte yaşıyordunuz?

[-I- BOŞANMA/VEFAT ÖNCESİNDE KİMLERLE YAŞADIĞINI DETAYLI OLARAK SORUN. AŞAĞIDAKİ SEÇENEKLERE UYGUN BİR YANIT ALIRSANIZ KODLAYIN. BUNUN DIŞINDAKİ TÜM YANITLAR İÇİN "90" KODLAYIN VE AÇIK OLARAK YAZIN]

[VEFAT/BOŞANMA ÖNCESİ KİMLERLE YAŞADIĞI] d03. [.....]

1. Tek başıma

2. Yalnızca karı-koca

3. Yalnızca karı-koca ve çocuklarla

4. Yalnızca karı-koca, çocuklar ve annemle/babamla

5. Yalnızca karı-koca, ve annemle/babamla

6. Yalnızca karı-koca, çocuklar, kayınvalidem/kayınpederimle

7. Yalnızca karı-koca, kayınvalidem/kayınpederimle

90. Diğer [-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]

99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.04. Eşiniz vefat ettikten/eşinizden boşandıktan sonra kimlerle birlikte yaşamaya başladınız?

[-I- BOŞANMA/VEFAT SONRASINDA KİMLERLE YAŞADIĞINI DETAYLI OLARAK SORUN. AŞAĞIDAKİ SEÇENEKLERE UYGUN BİR YANIT ALIRSANIZ KODLAYIN. BUNUN DIŞINDAKİ TÜM YANITLAR İÇİN "90" KODLAYIN VE AÇIK OLARAK YAZIN]

[VEFAT/BOŞANMA SONRASI KİMLERLE YAŞADIĞI] d04. [.....]

1. Tek başıma

3. Çocuklarla

4. Yalnızca çocuklar ve annemle/babamla

5. Yalnızca annemle/babamla

6. Yalnızca çocuklar, kayınvalidem/kayınpederimle

7. Yalnızca kayınvalidem/kayınpederimle

90. Diğer [-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]

96. [-I- OKUMAYIN] Aynı düzen/ Değişmedi

99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.05. Eşiniz vefat ettikten/eşinizden boşandıktan sonra size eşinizden herhangi birşey kaldı mı? Okuyacaklarımın her birinin kalıp kalmadığını söyley misiniz?

	Evet, kaldı	Hayır, kaldı	[-- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok	(D.05)
Nakit para	1	2	99	d0501.[.....]
Arsa	1	2	99	d0502.[.....]
Dükkan	1	2	99	d0503.[.....]
Ev	1	2	99	d0504.[.....]
Maaş	1	2	99	d0505.[.....]
Nafaka	1	2	99	d0506.[.....]
Borç	1	2	99	d0507.[.....]
Diğer: [-- AÇIK OLARAK YAZIN.]				
d05x.[...]	1	2	99	d0590.[.....]

D.06. Genel olarak düşündüğünüzde maddi durumunuz eşiniz vefat ettikten/eşinizden boşandıktan sonra ne yönde değişti?

1. İyileşti 99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok d06. [.....]
2. Kötüleşti
3. Aynı kaldı

D.07. Şimdi size çalışma durumunuz hakkında bazı sorular sormak istiyorum. Şu anda çalışıyor musunuz?

1. Evet, çalışıyorum **[-- SORU D08 İLE DEVAM EDİN]** d07. [.....]
2. Hayır, çalışmıyorum **[-- SORU D12'YE GEÇİN]**
99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok **[-- SORU D12'YE GEÇİN]**

D.08. Nasıl bir iş yapmaktasınız? **[-- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]**

[GÖRÜŞÜLEN KİŞİNİN İŞİ] d08. [.....]

D.08a. İşinizi okuyacaklarımdan hangisi en iyi şekilde tanımlar? **[-- SEÇENEKLERİ OKUYUN VE UYGUN OLAN YANITI KODLAYIN]**

[GÖRÜŞÜLEN KİŞİNİN İŞİ] d08a. [.....]

1. Memur 90. Diğer **[-- İLGİLİ ALANA YAZIN]**
2. İşçi 99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
3. Büro Elemanı
4. Küçük Esnaf/zanaatkar
5. İşveren/Sanayici/Tüccar
6. Mevsimlik İşçi
7. Serbest Meslek
8. Düzensiz vasıfsız işler
9. Çiftçi
10. Ücretsiz aile işçisi
11. İşsiz/çalışmıyor
12. Emekli

D.09. Ne tür bir iş yerinde çalıştığınızı söyley misiniz? **[-- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]**

[ÇALIŞILAN İŞİN TÜRÜ] d09. [.....]

D.10. Günde kaç saat çalışıyorsunuz? **[SAAT OLARAK KODLAYIN (1-24)]**

[GÜNLÜK ÇALIŞMA SÜRESİ] d10. [.....]

99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.11. Peki haftada kaç gün çalışıyorsunuz? **[HAFTADA ÇALIŞILAN GÜN SAYISINI KODLAYIN (1-7)]**

[HAFTADA KAÇ GÜN ÇALIŞTIĞI] d11. [.....]

99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

D.11a. Peki yılda kaç ay çalışıyorsunuz? **[YILDA ÇALIŞILAN AY SAYISINI KODLAYIN (1-12)]**

[YILDA KAÇ AY ÇALIŞTIĞI] d11a. [.....]

99. **[-- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-I- HERKESE SORUN]**D.12. Peki, daha önce gelir getirici bir iş yaptınız mı?****d12. [.....]**

1. Evet **[-I- SORU D13 İLE DEVAM EDİN]** 99. **[-I- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Hayır **[-I- SORU D16'YA GEÇİN]**
 99. Bilmiyor / Cevap Yok **[-I- SORU D16'YA GEÇİN]**

[-I- GÖRÜŞÜLEN KİŞİYE DAHA ÖNCE ÇALIŞTIĞI HER İŞ YERİ İÇİN AŞAĞIDAKİ SORULARI SORUN VE İLGİLİ TABLOYA KODLAYINIZ. BÜTÜN ÇALIŞILAN YERLER KODLANDIKTAN SONRA SORU D16'YA GEÇİN]**D.13. Ne tür bir iş yapmaktaydınız? [-I- İLGİLİ ALANA AÇIK OLARAK YAZIN.]****D.14. Ne kadar süre çalıştınız (yıl/ay)? [-I- İLGİLİ ALANA YIL VE AY İÇİN AYRI AYRI KODLAYIN.]**99. **[-I- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok**D.15. Neden bıraktınız? [-I- İLGİLİ ALANA KODLAYIN]**

1. İşten çıkarıldım 90. Diğer **[-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]**
 2. Daha iyi bir iş buldum 99. **[-I- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 3. Ailem çalışmamı istemedi
 4. Ücreti az geldi
 5. İşyeri kapandı
 6. Emekli oldum
 7. Evlendim
 8. Doğum yaptım

	(D.13) Ne tür bir iş yaptığı	(D.14) Ne kadar süre çalıştığı		(D.15) Neden bıraktığı
		Yıl	Ay	
Bir önceki işyeri	d1301. [...]	d1401y. [...]	d1401a. [...]	d1501. [...]
İki önceki işyeri	d1302. [...]	d1402y. [...]	d1402a. [...]	d1502. [...]
Üç önceki işyeri	d1303. [...]	d1403y. [...]	d1403a. [...]	d1503. [...]
Dört önceki işyeri	d1304. [...]	d1404y. [...]	d1404a. [...]	d1504. [...]
Beş önceki işyeri	d1305. [...]	d1405y. [...]	d1405a. [...]	d1505. [...]

[-I- SORU D16 YALNIZCA "ŞU ANDA HERHANGİ BİR İŞTE ÇALIŞMAYANLARA" (D07 = "2") SORULACAKTIR]**D.16. Şu anda çalışmama nedeninizi öğrenebilir miyim? [-I- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]****[ÇALIŞMAMA NEDENİ] d16. [.....]****[-I- SORU D17 HERKESE SORULACAKTIR]****D.17. Şu anda iş arıyor musunuz?****d17. [.....]**

1. Evet 99. **[-I- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Hayır **[-I- SORU E.01'E GEÇİN]**

[-I- SORU D.18, D.19 VE D20 YALNIZCA "ŞU ANDA BİR İŞ ARAYANLARA" SORULACAKTIR.]**D.18. Hangi işi yapabileceğinizi düşünüyorsunuz? [-I- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]****[YAPILABİLECEK İŞ] d18. [.....]****D.19. Bu iş için bir eğitim görmemiz gerekir mi?****d19. [.....]**

1. Evet 99. **[-I- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Hayır **[-I- SORU E.01'E GEÇİN]**

D.20. Ne tür bir eğitim gerekir? [-I- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]**[EĞİTİM TÜRÜ] d20. [.....]**

Bölüm E: Hane Halkı Gelirleri

- E.01. Halen oturduğunuz ev için aşağıdakilerden hangisi sizin durumunuzu belirtmektedir?** e01. [.....]
1. Ev sahibi 99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Kiracı
 3. Lojman
 4. Kendi evi değil ama kira ödemiyor **[-/- SORU E.01A'YI SORUN]**

- E.01a. Şu anda oturduğunuz ev kime ait? [-/- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN.]** e01a. [.....]
- [EVİN SAHİBİ]**

- E.02. Peki toplam aylık hane halkı gelirinizi öğrenebilir miyim? Lütfen bütün aile fertlerinin maaş, kira, emekli aylığı vb. tüm düzenli gelirlerini de göz önünde bulundurarak yanıtlar mısınız? [-/- "YTL" OLARAK KODLAYIN]** e02. [.....]
- [AYLIK HANE GELİRİ]**
9. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

- E.03. Peki toplam aylık hane halkı geliriniz okuyacağım aralıklarından hangisine girmektedir.** e03. [.....]
1. 150 YTL ve altı (150 Milyon TL ve altı)
 2. 151 – 300 YTL (151 – 300 Milyon TL)
 3. 301 – 450 YTL (301 – 450 Milyon TL)
 4. 451 – 600 YTL (451 – 600 Milyon TL)
 5. 601 – 750 YTL (601 – 750 Milyon TL)
 6. 751 – 1.000 YTL (751 – 1 Milyar TL)
 7. 1.001 – 1.200 YTL (1 Milyar – 1 Milyar TL)
 8. 1.201 – 1.500 YTL (1,2 Milyar – 1,5 Milyar TL)
 9. 1.501 – 1.800 YTL (1,5 Milyar – 1,8 Milyar TL)
 10. 1.801 – 2.400 YTL (1,8 Milyar – 2,4 Milyar TL)
 11. 2.401 – 3.000 YTL (2,4 Milyar – 3 Milyar TL)
 12. 3.001 YTL ve üzeri (3 Milyar TL'den fazla)
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

- E.04. Sizce toplam aylık hane geliriniz en az ne kadar olsa rahat bir yaşam süreriniz?** e04. [.....]
- [-/- "YTL" OLARAK KODLAYIN]**
- [RAHAT BİR YAŞAM SÜRMEK İÇİN GEREKEN AYLIK HANE GELİRİ]**
9. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

- E.05. Ortalama bir ayı düşündüğünüzde, hanenizin aylık gelirine sayacağım kalemlerin katkıda bulunup bulunmadığını söyler misiniz?**
1. Hane Gelirine katkısı var 99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
 2. Hane gelirine katkısı yok

- E.05a. Peki bu kalemler arasında en önemli katkıda bulunan üç tanesini sıralar mısınız?** **[-/- E05'YE BELİRTİLMİŞ KALEMLER ARASINDAN EN ÖNCELİKLİ 3 TANESİNİ SIRASIYLA KODLAYIN. EN FAZLA KATKISI OLAN KALEM İÇİN "1", İKİNCİ SIRADAKİ İÇİN "2", ÜÇÜNCÜ SIRADAKİ İÇİN "3" KODLAYIN. YALNIZCA BİR KALEM BELİRTİLMİŞSE O KALEM İÇİN "1" KODLAYIN.]**

	(E.05) Katkı	(E.05a) En Önemli 3 Katkı
Maaş, ücret	e0501.[.....]	e05a01.[.....]
Serbest çalışmadan/ticari faaliyetten elde edilen gelirler	e0502.[.....]	e05a02.[.....]
Aylık kira geliri	e0503.[.....]	e05a03.[.....]
Sosyal Yardım - Valilik, Kaymakamlık veya Belediye'den alınan parasal yardım	e0504.[.....]	e05a04.[.....]
Yaşlılık maaşı (SGK 2022)	e0505.[.....]	e05a05.[.....]
Özürülük Maaşı (SGK 2022)	e0506.[.....]	e05a06.[.....]
SHÇEK Evde Bakım Parası	e0507.[.....]	e05a07.[.....]
Banka mevduatı ve benzeri finansal yatırımların düzenli getirileri	e0508.[.....]	e05a08.[.....]
Hanede üretilen ürünlerin satışından gelir	e0509.[.....]	e05a09.[.....]
Çocuklar, akrabalar ya da tanıdıklardan elde edilen gelir	e0510.[.....]	e05a10.[.....]
Nafaka	e0511.[.....]	e05a11.[.....]
Diğer: [-/- AÇIK OLARAK YAZIN.]	e05x.[...]	e05a90.[.....]

[-I- SORU E06 YALNIZCA "ÇOCUKLAR, AKRABALAR YA DA TANIDIKLARDAN ELDE EDİLEN GELİRİ OLDUĞUNU SÖYLEYENLERE" (E0510 = "1" İSE) SORULACAKTIR.]

E.06 Gelirinizin bir miktarının çocuklar, akrabalar ya da tanıdıklardan geldiğini belirttiniz. Bu gelirin ne kadarının kimlerden geldiğini söyler misiniz? Çocuklarınızdan toplam gelirinizin ne kadar geliyor, akrabalardan ne kadar geliyor? Ve diğerlerinden? **[-I- AŞAĞIDA BELİRTİLEN HER KALEM İÇİN VERİLEN YANITLARI YÜZDE CİNSİNDEN YAZIN. VERİLEN YANITLARIN TOPLAMININ %100 OLDUĞUNU KONTROL EDİN. HERHANGİ BİR KALEMDEN GELİR GELMİYORSA O KALEM İÇİN "0" KODLAYIN. YALNIZCA BİR KALEMDEN GELİR ALINIYORSA O KALEM İÇİN "100" KODLAYIN.]**

	(E.06)
Anne-baba	e0601.[.....]
Kayınvalide-kayınpeder	e0602.[.....]
Çocuklar-damatlar-gelinler	e0603.[.....]
Kardeşler	e0604.[.....]
Diğer akrabalar	e0605.[.....]
Komşular/tanıdıklar	e0606.[.....]

[-I- HERKESE SORUN]

E.07 Hanenizin ilaç, muayene, tedavi gibi sağlık harcamaları nasıl karşılanıyor?

[1. SIRADA BELİRTİLEN]	e0701. [.....]
[2. SIRADA BELİRTİLEN]	e0702. [.....]
[3. SIRADA BELİRTİLEN]	e0703. [.....]

1. SSK	90. Diğer [-I- İLGİLİ ALANA YAZIN]
2. Emekli Sandığı	96. [-I- OKUMAYIN] Harcama yapmıyor
3. Bağkur	99. [-I- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok
4. Yeşil Kart	
5. Özel sağlık sigortası	
6. Vakıf/Dernek gibi gönüllü kurumlar	
7. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	
8. Kendi cebimizden	

E.08. Hane gelirinizin, şimdi size sayacağım ihtiyaçlarınızı karşılamada ne derece yeterli olduğunu söyleyebilir misiniz? [-/- AŞAĞIDAKİ TABLODA BELİRTİLEN YARDIM ALANLARI İÇİN TEKER TEKER SORUN]

1. Hiç yeterli değil
2. Yeterli değil
3. Yeterli

99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- YETERLİ DEĞİLSE (E08 = "1" VEYA "2")]

E.09. Peki bu konularda haneniz için herhangi bir maddi destek ya da yardım aldığınız oldu mu?

1. Aldık
2. Almadık

99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- YARDIM ALMIŞSA (E09 = "1")]

E.10. Bu konuda hangi kişi ya da kuruluşlardan maddi destek aldığınızı öğrenebilir miyim?

[-/- SEÇENEKLERİ OKUMAYIN]

1. Belediye
2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
3. Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu / İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü
4. Kızılay
5. Valilik, Kaymakamlık
6. Vakıflar İl/Bölge Müdürlüğü
7. Müftülük
8. Siyasi partiler
9. Gönüllü kişi ve kuruluşlar
10. Anne-baba-kayınvalide-kayınpeder
11. Çocuklar-damatlar-gelinler
12. Kardeşler
13. Diğer akrabalar
14. Komşular/tanıdıklar
15. Memleketten

90. Diğer [-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]

99. Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

Yardım Alanları	(E.08)	(E.09)	(E.10)		
	Yeterlilik?	[-/- Yeterli değilse (E08 = "1, 2")]	[-/- Yardım Almışsa (E09 = "1")]		
		Yardım Alınıyor mu?	Yardım Alınan Kişi/Kurum? (1. Sırada)	Yardım Alınan Kişi/Kurum? (2. Sırada)	Yardım Alınan Kişi/Kurum? (3. Sırada)
Yiyecek	e0801. [.....]	e0901. [.....]	e1001a. [.....]	e1001b. [.....]	e1001c. [.....]
Yakacak	e0802. [.....]	e0902. [.....]	e1002a. [.....]	e1002b. [.....]	e1002c. [.....]
Giyecek	e0803. [.....]	e0903. [.....]	e1003a. [.....]	e1003b. [.....]	e1003c. [.....]
Barınma/Kira	e0804. [.....]	e0904. [.....]	e1004a. [.....]	e1004b. [.....]	e1004c. [.....]
Ev eşyası	e0805. [.....]	e0905. [.....]	e1005a. [.....]	e1005b. [.....]	e1005c. [.....]
Çocukların eğitimi	e0806. [.....]	e0906. [.....]	e1006a. [.....]	e1006b. [.....]	e1006c. [.....]

E.11. Şu anda borçlu olduğunuz herhangi bir kişi ya da kurum var mı?

[-/- VARSAN] Kime veya hangi kuruma borcunuz olduğunu öğrenebilir miyim? [-/- GEREKİRSE SEÇENEKLERİ OKUYUN.]

[1. SIRADA BELİRTİLEN] e1101. [.....]

[2. SIRADA BELİRTİLEN] e1102. [.....]

[3. SIRADA BELİRTİLEN] e1103. [.....]

1. Bankaya – tüketici kredisi
2. Bankaya – ev/otomobil kredisi
3. Bankaya – kredi kartı borcu
4. Bankaya – ticari borç
5. Taksit
6. Yakın akrabalara
7. Arkadaşlarıma / İş arkadaşlarıma,
8. Bakkal- kasap gibi esnafa
9. Devlete / Kamu kurumlarına (süresi geçtiği halde ödenmemiş vergi, harç, fatura, vb. borçlar)
10. Hizmet aldığım özel kurumlara (süresi geçtiği halde ödenmemiş fatura, vb. borçlar)

90. Diğer [-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]

96. [-/- OKUMAYIN] Hiç borcumuz yok

99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

Bölüm F: Bakıma Muhtaç Kişiler

F.01. Hanenizde var mı? [-/- TABLOUNUN İLK SÜTUNUNDA YER ALAN TANIMLARI SIRASTIYLA OKUYUN] [-/- VARSA] Sizin neyiniz oluyorsunuz? [-/- OKUDUĞUNUZ TANIMA UYGUN BİRİ VARSA GÖRÜŞTÜĞÜNÜZ KİŞİYE YAKINLIĞINI KODLAYIN. YOKSA "96" KODLAYARAK BİR SONRAKİ TANIMA GEÇİN]

1. Çocuğu	90. Diğer akraba
2. Üvey çocuğu	91. Diğer akraba olmayan kişi
3. Gelin/damadı	96. Tanıma uygun kimse yok [-/- BİR SONRAKİ İLE DEVAM EDİN]
4. Torunu	
5. Annesi/babası	
6. Kayınpeder/kayın valide	
7. Kardeşi	
8. Kardeşinin eşi	
9. Yeğeni	
10. Büyükanne-Büyükbaba	

[-/- "TANIMA UYGUN KİMSE VARSA" (F01 ≠ "96" İSE)]

F.02. Bu kişinin yaşını öğrenebilir miyim? [-/- İLGİLİ KUTUYA AÇIK OLARAK YAZIN. BİTİRDİĞİ YAŞI KODLAYIN. 11 AYLIK VEYA DAHA KÜÇÜK ÇOCUKLAR İÇİN "0" KODLAYIN.]

99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

F.03. Bu kişinin bakımıyla şu anda kim ilgilenmektedir? [-/- BAKIMA MUHTAÇ KİŞİYE AKRABALIK DERECEĞİNE GÖRE KODLAYIN. "KENDİM İLGİLENİYORUM" CEVABI ALDIĞINIZ TAKTİRDE BAKIMA MUHTAÇ KİŞİNİN NESİ OLDUĞUNU İŞARETLEYİN]

1. Karısı	11. Kocası
2. Annesi	12. Babası
3. Kız çocukları	13. Erkek çocukları
4. Ablası, kız kardeşi	14. Ağabeyi, erkek kardeşi
5. Büyükannesi	15. Büyükbabası
6. Akrabalar	
7. Komşular	
8. Ücretle tutulan bakıcı	90. Diğer [-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]
9. Bakimevi/kreş	99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

F.04. Bu kişinin bakımı konusunda herhangi bir yardıma ihtiyaç duyuyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır
99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- "İHTİYACI VARSA" (F04 = "1" İSE)]

F.05. Bu kişinin bakımıyla ilgili herhangi bir kişi ya da kuruluştan yardım almakta mısınız?

1. Evet, maddi yardım alıyoruz (nakit yardım)
2. Evet, aynı yardım alıyoruz (bakım desteği, ilaç, yiyecek, vb.)

96. Hayır, yardım almıyoruz

99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

[-/- "YARDIM ALINIYORSA" (F05 = "1" VEYA "2" İSE)]

F.06. Hangi kişi ya da kuruluştan yardım almaktasınız?

1. Belediye
2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
3. Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu / İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü
4. Kızılay
5. Valilik, Kaymakamlık
6. Vakıflar İl/Bölge Müdürlüğü
7. Müftülük
8. Siyasi partiler
9. Gönüllü kişi ve kuruluşlar
10. Akraba, komşu, vb.
90. Diğer [-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]
99. [-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

	(F01)	(F02)	(F03)	(F04)	(F05)	(F06)
	[-/- F01 = "96" değilse]					
	Var mı? Kim?	Yaş?	Kim Bakıyor?	Yardıma İhtiyaç Var mı?	Yardım Alınıyor mu?	Yardım Alınan Kişi/Kurum?
Bakıma muhtaç yaşlı	f0101. [.....]	f0201. [.....]	f0301. [.....]	f0401. [.....]	f0501. [.....]	f0601. [.....]
Fiziksel ya da zihinsel engelli	f0102. [.....]	f0202. [.....]	f0302. [.....]	f0402. [.....]	f0502. [.....]	f0602. [.....]
Sürekli bakım gerektiren rahatsızlığı olan	f0103. [.....]	f0203. [.....]	f0303. [.....]	f0403. [.....]	f0503. [.....]	f0603. [.....]
Diğer: [-/- YAZIN.]	f0190. [.....]	f0290. [.....]	f0390. [.....]	f0490. [.....]	f0590. [.....]	f0690. [.....]
f01x.[...]	[.....]	[.....]	[.....]	[.....]	[.....]	[.....]

Bölüm G: Sosyal Yaşam ve Memnuniyet

G.01. Boşandığınızda/eviniz vefat ettiğinde okuyacaklarımdan hangisi karşılaştığınız en önemli sorundu? Peki ikinci önemli sorun neydi? Ya üçüncü en önemli sorun neydi? [-/- SEÇENEKLERİ OKUYUN VE UYGUN OLAN YANITI KODLAYIN]

[KARŞILAŞILAN BİRİNCİ SORUN] g0101. [.....]

[KARŞILAŞILAN İKİNCİ SORUN] g0102. [.....]

[KARŞILAŞILAN ÜÇÜNCÜ SORUN] g0103. [.....]

1. Maddi sıkıntılar
2. Yaşayacak ev sorunu
3. Aileden, çevreden gelen baskı
4. Boşandığım /Dul kaldığım için hor görüldüm
5. Karşı cinsten kişilerin sözlü veya fiziksel tacizine, ya da benzeri rahatsız edici davranışlarına maruz kalmak
6. Hukuki sorunlar
7. Çocuklardan kaynaklanan sorunlar
90. Diğer **[-/- İLGİLİ ALANA YAZIN]**
99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

G.02. Bu sorunların ortadan kalkması için devletin size nasıl bir hizmet vermesi sizin hayatınızı kolaylaştırırdı? Okuyacaklarımdan hangisi size yardımcı olurdu? [-/- SEÇENEKLERİ OKUYUN VE UYGUN OLAN YANITI KODLAYIN]

1. Yatacak/kalacak yer

2. Parasal destek

3. Psikolojik destek

4. Hukuki destek

5. İş bulma konusunda yardım

6. Kres/yuva gibi konularda yardım

99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

g02. [.....]

90. Diğer **[-/- AÇIK OLARAK YAZIN]:**

G.03. Genel olarak düşündüğünüzde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? Çok mu memnunsunuz, memnun musunuz, pek memnun değil misiniz yoksa hiç mi memnun değilsiniz?

1. Hiç memnun değilim

2. Pek memnun değilim

3. Memnunum

4. Çok memnunum

99. **[-/- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

g03. [.....]

G.03a. Böyle düşünmenizin nedenini öğrenebilir miyiz? [-/- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]

[MEMNUN OLMA/OLMAMA NEDENİ] g03a. [.....]

G.04. Şu anda hayatınızda size en çok sıkıntı veren nedir? [-/- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZIN]

[SIKINTI NEDENİ] g04. [.....]

G.05. Geleceğe dair bir planınız var mı? Nedir? [-/- SÖYLENEN HER ŞEYİ AÇIKÇA YAZINIZ.]

[GELECEĞE DAİR PLAN] g05. [.....]

G.06. Genel olarak düşündüğünüzde yaşadığınız'den memnun musunuz?

	Hiç Memnun Değilim	Pek memnun değilim	Memnunum	Çok Memnunum	[-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok	(G.06)
Konut	1	2	3	4	99	g0601.[.....]
Mahalle	1	2	3	4	99	g0602.[.....]
Şehir	1	2	3	4	99	g0690.[.....]

G.07. Peki başka bir'e taşınmayı düşünüyor musunuz?

	Evet, düşünüyorum	Hayır, düşünmüyorum	[-/- OKUMAYIN] Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok	(G.07)
Konut	1	2	99	g0701.[.....]
Mahalle	1	2	99	g0702.[.....]
Şehir	1	2	99	g0790.[.....]

G.08. Son olarak, yeniden evlenmeyi düşünüyor musunuz?

g08. [.....]

1. Evet **[-!- G08A'YI SORUN]**
2. Hayır

[-!- "YENİDEN EVLENMEYİ DÜŞÜNÜYORSA" (G08 = "1" İSE)]

G.08a. Neden?

g08a. [.....]

1. Yalnızlık
2. Ekonomik sıkıntı
3. Çevre baskısından kaçış
4. Çevrem evlenmem için baskı yapıyor.

99. **[-!- OKUMAYIN]** Fikri Yok / Bilmiyor / Cevap Yok

90. Diğer **[-!- AÇIK OLARAK YAZIN]**

Görüşülen Kişinin

Adı Soyadı: isim. [.....]

Açık Adresi:

Posta Kodu:

Telefon Alan Kodu: tel_alan. [.....]

Telefon Numarası: tel_no. [.....]

Araştırmamıza Katıldığınız İçin Tekrar Teşekkür Ederim

Görüşmenin bitiş saati: **[-!- 24 SAATLİK SİSTEME GÖRE KODLAYIN (ÖRN: 14:30)]**

bit_saat. [.....]

"Bu görüşme "ESOMAR Kurallarına" (ESOMAR's Code of Conduct) uygun olarak gerçekleştirilmiştir."

[GÖRÜŞMECİNİN ADI SOYADI VE İMZASI] anketor. [.....]

[SÜPERVİZÖRÜN ADI SOYADI] superv. [.....]

[TELEFON KONTROLÜ] telkont. [.....]

[TELEFON KONTROLÜ YAPILAN FORMLAR İÇİN "1" KODLAYIN.]

[GİRİŞÇİNİN ADI SOYADI] girisc. [.....]

EK 2- Görüşme Listesi

Kurumlar

Bursa, Nilüfer, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Müdürü
Bursa, Nilüfer, Nil-Vak (Nilüfer Sosyal ve Kültürel Yardımlaşma Vakfı), Vakıf Müdürü
Bursa, Yıldırım, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Müdürü, Vakıf Çalışanları
Bursa, Yıldırım, Yıldırım Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü, Müdür
Denizli, Merkez, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Müdür
Denizli, Merkez, SHÇEK Meska Toplum Merkezi, Müdür
İstanbul, Bağcılar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Müdürü, Vakıf Çalışanı
İstanbul, Merkez, Büyükşehir Belediyesi Kadın Koordinasyon Merkezi, Merkez Müdürü
İstanbul, Zeytinburnu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Çalışanı
Malatya, Merkez, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Müdür
Malatya, Merkez, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Çalışanları
Trabzon, Merkez, Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Yardım İşleri Dairesi, Müdür
Trabzon, Merkez, İŞKUR İl Müdürlüğü, İl Müdürü, Kadın Dairesi Uzmanı, İstatistik Dairesi Uzmanı

Trabzon, Merkez, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Müdürü
Van, Bostaniçi, Bostaniçi Belediyesi Kültür ve Sanat İşleri Müdürlüğü, Müdür
Van, Merkez, İŞKUR İl Müdürlüğü, İl Müdürü
Van, Merkez, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Vakıf Müdürü
Van, Merkez, VAKAD (Van Kadın Derneği), Yönetim Kurulu Başkanı
Van, Merkez, Valilik, Kadın Erkek Eşitliği Birimi, Uzman

Kadınlar

Bursa, Nilüfer, Kurtuluş Mahallesi, 30 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Bursa, Yıldırım, Demetevler Mahallesi, 60 yaş, eşi vefat etmiş, anket çalışmasına katılmış
Bursa, Yıldırım, Sinandede Mahallesi, 35 yaş, eşi vefat etmiş, anket çalışmasına katılmış
Denizli, Merkez, Bahçelievler Mahallesi, 45 yaş, boşanmış, SYDV üzerinden ulaşıldı
Denizli, Merkez, Muratdede Mahallesi, 24 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Denizli, Merkez, Akkonak Mahallesi, 38 yaş, boşanmış, SYDV üzerinden ulaşıldı
Denizli, Merkez, Sevindik Mahallesi, 29 yaş, boşanmış, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Bağcılar, Demirkapı Mahallesi,

23 yaş, eşi cezaevinde, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Bağcılar, Demirkapı Mahallesi,
35 yaş, eşi cezaevinde, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Bağcılar, Kemalpaşa Mahallesi,
40 yaş, boşanmış, anket çalışmasına katılmış
İstanbul, Bağcılar, Kemalpaşa Mahallesi,
33 yaş, eşi cezaevinde, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Bağcılar, Kirazlı Mahallesi, 19 yaş, eşi terk etmiş, resmen evli, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Zeytinburnu, Yeşiltepe Mahallesi, 35 yaş, boşanmış, anket çalışmasına katılmış
İstanbul, Zeytinburnu, Yeşiltepe Mahallesi, 30 yaş, eşi terk etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
İstanbul, Zeytinburnu, Yeşiltepe Mahallesi, 42 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Malatya, Merkez, Yavuz Selim Mahallesi, 33 yaş, boşanmış, SYDV üzerinden ulaşıldı
Malatya, Merkez, Aşağıbağlar Mahallesi, 40 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Malatya, Merkez, Çilesiz Mahallesi, 38 yaş, eşi terk etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Malatya, Merkez, Özalper Mahallesi, 37 yaş, boşanmış ve akabinde eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı

Malatya, Merkez, Samanlı Mahallesi, 43 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Trabzon, Merkez, Çömlekçi Mahallesi, 51 yaş, boşanmış, anket çalışmasına katılmış
Trabzon, Merkez, İskenderpaşa Mahallesi, 44 yaş, eşi vefat etmiş, anket çalışmasına katılmış
Trabzon, Merkez, Yenimahalle, 46 yaş, boşanmış, anket çalışmasına katılmış
Van, İstasyon, Akköprü Mahallesi, 62 yaş, eşi kayıp, SYDV üzerinden ulaşıldı
Van, Valimithatbey, Hacıbekir Mahallesi, 28 yaş, eşi vefat etmiş, SYDV üzerinden ulaşıldı
Van, Bostaniçi, Gündoğdu Mahallesi, eşi vefat etmiş, anket çalışmasına katılmış

Muhtarlar

Bursa, Yıldırım, Piremir Mahallesi
Bursa, Yıldırım, Emirsultan Mahallesi
Bursa, Yıldırım, Hacıseyfettin Mahallesi
Denizli, Merkez, Muratdede Mahallesi
İstanbul, Bağcılar, Demirkapı Mahallesi
İstanbul, Zeytinburnu, Yeşiltepe Mahallesi
Malatya, Merkez, Beydağı Mahallesi
Trabzon, Merkez, Çömlekçi Mahallesi

Kaynakça

Acosta-Belén, E. ve C. Bose (1995) "Colonialism, structural subordination and empowerment: women in the development process in Latin America and the Caribbean", *Women in the Latin American Development Process* içinde (ss. 15-36), der. C. Bose ve E. Acosta-Belén. Philadelphia, PA: Temple University Press.

Andreotti, A., S. M. Garcia, A. Gomez, P. Hespanha, Y. Kazepov ve E. Mingione (2001) "Does a Southern European Model Exist?", *Journal of European Area Studies*, 9(1): 43-62.

Arriagada, I. (2006) "Changes and Inequality in Latin American Families", *Journal of Comparative Family Studies*, 37(4): 511-609.

Barquero, J. ve J. D. Trejos (2005) "Types of Household, Family Life Cycle and Poverty in Costa Rica", *California Center for Population Research Online Conference Paper Series*, CCPR-CP-002-05. CCPR: Los Angeles. <http://repositories.cdlib.org/ccpr/olcp/ccpr-cp-002-05>

Benhabib, S. (1995) "Cultural Complexity, Moral Interdependence, and the Global Dialogical Community", *Women,*

Culture and Development: A Study of Human Capabilities içinde (ss. 235-254), der. M.C. Nussbaum ve J. Glover. Oxford: Clarendon Press.

Bibars, I. (2001) *Victims and Heroines : Women, Welfare and the Egyptian State*. London: Zed.

Bora, A. ve İ. Üstün (2005) "Sıcak Aile Ortamı" *Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Bound, J., G. J. Duncan, D. S. Laren ve L. Oleinick (1991) "Poverty Dynamics in Widowhood", *Journal of Gerontology*, 46(3): 115-124.

Brodsky, G., M. Buckley, S. Day ve M. Young (2005) *Human Rights Denied Single Mothers on Social Assistance in British Columbia*. Canada: Poverty and Human Rights Center.

Buğra, A. ve B. Yakut-Çakar (2010) "Structural Change, the Social Policy Environment and Female Employment in Turkey," *Development and Change*, 41(3): 517-538.

Buğra, A. ve Ç. Keyder (2006) "The Turkish Welfare Regime in Transformation," *Journal of European Social Policy*, 16(3): 211-228.

- Buvinic, M. ve G. R. Gupta (1997) "Female-headed households and female-maintained families: Are they worth targeting to reduce poverty in developing countries?," *Economic Development and Cultural Change*, 45(2): 259-280.
- Chant, S. (2003) "Female Household Headship and the Feminisation of Poverty: Facts, Fictions and Forward Strategies", *New Working Paper Series 9*, London: LSE Gender Institute.
- Chant, S. (2006) "Re-thinking the 'Feminization of Poverty' in Relation to Aggregate Gender Indices", *Journal of Human Development and Capabilities*, 7(2): 201-220.
- Chant, S. (2007) *Gender, Generation and Poverty: Exploring the "Feminisation of Poverty" in Africa, Asia and Latin America*. Massachusetts: Edward Elgar.
- Chant, S. (2008) "The 'Feminisation of Poverty' and the 'Feminisation' of Anti-Poverty Programmes: Room for Revision?," *Journal of Development Studies*, 44(2): 165-197.
- Daguerre, A. (2006) "Childcare policies in diverse European welfare states: Switzerland, Sweden, France and Britain", *The Politics of Post-Industrial Welfare States Adapting Post-War Social Policies to New Social Risks* içinde (ss. 211-226), der. K. Armingeon and G. Bonoli. London, NY: Routledge.
- Demircioğlu, N. S. (2000) *Boşanmanın Çalışan Kadının Statüsü ve Cinsiyet Rolü Üzerine Etkisi*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- DPT ve WB (2009) *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*. Rapor No: 48508-TR, The World Bank.
- Ecevit, Y. (2008) "İşgücüne Katılım ve İstihdam", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri* içinde (ss. 113-181), İstanbul: TÜSİAD-KAGİDER.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Policy Press.
- Finne, G. (2001). *Feminisation of Poverty*. Geneva: World Alliance of YMCAs, Global Programmes and Issues.
- Eyüboğlu, A., Ş. Özar ve H. T. Tanrıöver (2000) *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Boyutları*. Ankara: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.

Garcia, M. ve Y. Kazepov (2002) "Why some people are more likely to be on social assistance than others," *Social Assistance Dynamics in Europe-National and Local Poverty Regimes* içinde (ss. 127-172), der. C. Saraceno. Bristol: Policy Press.

Gazso, A. (2009) "Individualization, Citizenship, and Low Income Lone Mothers' Caring "Choices" in Canada and Great Britain: Gender, Race, and Class Still Matter", Social Policy Association Yıllık Konferansında sunulan bildiri, Edinburgh, Scotland.

Gimenez, M. E. (1999) "The Feminization of Poverty: Myth or Reality?", *Critical Sociology*, Vol. 25(2-3): 336-351.

Gough, I. (1996) "Social Assistance in Southern Europe," *South European Society and Politics*, 1(1): 1-23.

Hoffman, S. D. ve G. J. Duncan (1988) "What are the economic consequences of divorce?", *Demography*, 25(4): 641-645.

Huber, E. ve J. D. Stephens (2006) "Combating Old and New Social Risks", *The Politics of Post-Industrial Welfare States Adapting Post-War Social Policies to New Social Risks* içinde (ss. 143-167), der. K. Armingeon ve G. Bonoli. Londra, NY: Routledge.

İlkkaracan, İ. (1998) "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı," *Tarih Vakfı Bilânço Dizisi: 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (ss. 173-192), der. A. Berktaş Hacımırzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kamerman, S. B. (1984) "Women, Children, and Poverty: Public Policies and Female Headed Families in Industrialized Countries", *Signs*, 10(2): 249-271.

Kandiyoti, D. (1984). "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik", *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler* içinde (ss. 15-33), der. Türköz Erder. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği

Kasnakoğlu, Z. ve M. Dayıoğlu (2002) "Measuring the Value of Home Production in Turkey", *New Developments in National Accounts* içinde (ss. 73-97), der. T. Bulutay. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

KEİG (Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi) (2009) *Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamı. Sorun Alanları ve Politika Önerileri*, KEİG Yayınları, İstanbul, <http://www.keig.org/Yayinlar.aspx>.

Kilkey, M. ve J. Bradshaw (1999) "Lone mothers, Economic Well-Being, and Policies", *Gender and Welfare State Regimes* içinde (ss. 147-184), der. D. Sainsbury. Oxford: Oxford University Press.

Kilkey, M. ve J. Bradshaw (2001) "Making work pay for lone parents", *Lone Parents, Employment and Social Policy-Cross-national Comparisons* içinde (ss. 211-232), der. J. Millar ve K. Rowlingson. Bristol: The Policy Press.

Kimenyi, M. S. ve J. M. Mbaku (1995) "Female Headship, Feminization of Poverty and Welfare", *Southern Economic Journal*, 62(1): 45-52.

Kingfisher, C. ve M. Goldsmith (2001) "Reforming Women in the United States and Aotearoa/New Zealand: A Comparative Ethnography of Welfare Reform in Global Context", *American Anthropologist*, 103 (3): 714-732.

Kung, W. W., S. L. Hung ve C. L. Chan (2004) "How the Socio-Cultural Context Shapes Women's Divorce Experience in Hong Kong", *Journal of Comparative Family Studies*, 35: 33-50.

Levine, N. (1982) "Social change and family crisis-the nature of Turkish divorce," *Sex Roles, Family, & Community in Turkey* içinde (ss. 323-347), der. Ç. Kağıtçıbaşı ve D. Sunar. Indiana: Indiana University Turkish Studies.

Lewis, J. (2009) *Work-Family Balance, Gender and Policy*. Clentenham: Edward Elgar.

Marsh, A. (2001) "Helping British lone parents get and keep paid work," *Lone Parents, Employment and Social Policy-Cross-national Comparisons* içinde (ss.11-36), der J. Millar ve K. Rowlingson. Bristol: The Policy Press.

Mauldin, T. A. (1991) "Economic Consequences of Divorce or Separation Among Women in Poverty", *Journal of Divorce and Remarriage*, 14(3): 163-178.

McKay, A. (2005). *The Future of Social Security Policy: Women, Work, and a Citizens' Basic Income*. London, NY: Routledge.

Meyers, M., J. C. Gornick ve K. E. Ross (1999) "Public Childcare, Parental Leave, and Employment", *Gender and Welfare State Regimes* içinde (ss. 117-146), der. D. Sainsbury. Oxford: Oxford University Press.

Mohamad, M. (2010) "Making Majority, Undoing Family: Law, Religion, and the Islamization of the State in Malaysia", *Economy and Society*, 39(3): 360-384.

Nussbaum, M. C. (2001) *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Okin, S. M. (1995) "Inequalities between

Sexes in Different Cultural Contexts”, içinde (ss. 274-297), der. M. C. Nussbaum ve J. Glover. Oxford: Clarendon Press.

Orloff, A. S. (1993) “Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States”, *American Sociological Review*, 58(3): 303-328.

Owen, M. (2009) “Model Charter for the Rights of Widows”, *Widows for Peace through Democracy*.

Özar, Ş. (2010) “Women’s labour market position and elderly care in Turkey”, Report presented to the European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G1 ‘Equality between women and men’.

Özbay, F. (1998) “Türkiye’de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün Yarın”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (ss. 155-172), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Pascall, G. (1997) *Social Policy - A New Feminist Analysis*, London, NY: Routledge.

Robeyns, I. (2002) “Sen’s Capability Approach and Gender Inequality”, Conference Proceedings – Promoting Women’s Capabilities: Examining

Nussbaum’s Capability Approach.

Rowlingson, K. ve J. Millar (2001) “Supporting Employment: Emerging Policy and Practice”, *Lone Parents, Employment and Social Policy-Cross-national Comparisons* içinde (ss. 255-264), der. J. Millar ve K. Rowlingson. Bristol: Policy Press.

Sucu, İ. (2007) *Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri Sakarya İli Örneği*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Yayın No:86, Ankara.

Teo, Y. (2010) “Asian Families as Sites of State Politics: Introduction”, *Economy and Society*, 39 (3): 309-316.

Thomas, S. L. (1994) “From the Culture of Poverty to the Culture of Single Motherhood: The New Poverty Paradigm”, *Women & Politics*, 14 (2): 65-97.

Toksöz, G. (2007) *Women’s Employment Situation in Turkey*. Ankara: ILO.

TÜİK (2007) “2006 Zaman Kullanım Anketi Sonuçları”, *Haber Bülteni*, Sayı 119 (25 Temmuz).

TÜİK (2006) *Aile Yapısı Araştırması*.
Ankara: TÜİK.

TÜİK (2009) “2008 Yoksulluk Çalışması
Sonuçları”, *Haber Bülteni*, Sayı 205 (1
Aralık).

Tvedten, I., M. Paulo ve G. Montserrat
(2008) *Gender Policies and Feminisation
of Poverty in Mozambique*. Norveç: Chr.
Michelsen Institute.

United Nations Development Program-
me (2009) *Human Development Report
2009 Overcoming Barriers: Human Mo-
bility and Development*. New York.

Waldfoegel, J., S. K. Danziger, S. Danzi-
gerve K. S. Seefeldt (2001) “Welfare re-
form and lone mothers’ employment in
the US,” *Lone Parents, Employment and
Social Policy-Cross-national Comparisons*
içinde (ss. 37-60), der. J. Millar ve K.
Rowlingson. Bristol: Policy Press.

Whiteford, P. (2001) “Lone parents and
employment in Australia,” *Lone Parents,
Employment and Social Policy-Cross-
national Comparisons* içinde (ss. 61-86),
der. J. Millar ve K. Rowlingson. Bristol:
Policy Press.

WHO (2006) *Integrating Poverty and
Gender into Health Programmes: A So-
urcebook for Health Professionals: Foun-*

dational Module on Poverty. http://www.wpro.who.int/NR/rdonlyres/833A2548-C48F-4EBB-B840-252B24F8AD6D/0/foundational_module.pdf